

BELVEDERE

MERIDIONALE

SZEGEDI TÖRTÉNÉSZHALLGATÓK LAPJA XVI. évfolyam 1-2. szám

„CSAK EGY MARADHAT...”

RÓMAI HÓDÍTÓK SKÓCIÁBAN

Bíró Teofil A római hatalom Skóciában című írása lapunk 4-14. oldalán olvasható.

m m i v f e b r u á r - m á r c i u s

BELVEDERE

ME MIDDORALE
SZEGEDI TÖRTÉNÉSZHALLGATÓK LAPJA

Főszerkesztő: KISS GÁBOR FERENC
Szerkesztők: ALÁCS ATTILA, FEJES BÁLINT, VINCZE JÓZSEF
Munkatárs: HORVÁTH VIKTOR
Főmunkatársak: DÖBÖR ANDRÁS, JANCSAK CSABA, NAGY TAMÁS
A technikai szerkesztést a STIL NUOVO Bt. végezte
Borítóterv MEZEI TAMÁS

Számunk az EMKE Kft.,
Oktatási Minisztérium,
Magyar Országgyűlés Oktatási Bizottság,
Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó,
Szegedi Tudományegyetem,
SZTE JGYTFK Hallgatói Önkormányzat,
Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei
és Szegedi Csoportja,
támogatásával készült.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Megjelenik tavasszal: február–március és április–május;
ősszel szeptember–október és november–december hónapokban.
A lap közöl tanulmányokat, interjúkat, ismertetéseket és kritikákat
a történelem és más társadalomtudományok tárgyköréből.
A tanárképző főiskolai kar Történettudományi Tanszékén megrendezett konfe-
renciák előadásai a BELVEDERE KISKÖNYVTÁR, a felsőoktatási tananyagul szolgáló
kiadványok a BELVEDERE SEGÉDKÖNYVTÁR sorozatban jelennek meg.

Kiadja a BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY
Felelős kiadó: DR. SZEGFÜ LÁSZLÓ
A szerkesztőség címe: 6725 Szeged, Boldogasszony sugárút 6.
Netposta: belvedere@jgytf.u-szeged.hu
Honlap: www.belvedere.meridionale.hu
Telefon 62/544-759
Nyomás: BÁBA ÉS TÁRSAI KFT.
Megjelenik 1000 példányban
Lapengedély B/KUL/523/SS1993.

Tartalomjegyzék

Referátumok

- BIRÓ TEOFIL: A római hatalom Skóciában 4
 SÁNDOR CSILLA: A TEVÉL – Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája 2. rész 14

Hajdani vármegyéink

- Alsó-Fehér vármegye rövid története (*Fejes Bálint*) 25

Hadak útján32

- GALLÓ KRISZTIÁN: A magyar királyi 2. páncélosadosztály galíciai harcai 32

A közúti személyszállítás története

- ENGI JÓZSEF: A szegedi kényszerpályás tömegközlekedés története
 4. rész A villamosvasút megszületése és a lóvasút végnapjai 42

Parthiscum

- Pusztai János: Fejzetek a szentesi repülés történetéből 61

Szemtanú

- FÜGG ZSOLT PÉTER: „...hogyan az Ő sírja ismét dicsőségben ragyogjon...”
 Az első keresztény háború egy bizánci hercegnő szemével 81

Téka

- Esélyegyenlőség az elszávosodáshoz. VADKERTY KATALIN: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történetéről.*
 (Ismerteti: Ködmön András) 98

In memoriam...

- Kristó Gyula (1939–2004) (*Szegfű László*) 100
 (*Szélpál Klára*) 106

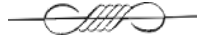
- Kiadványainkat ajánljuk 41, 99, 107

BIRÓ TEOFIL hallgató (SZTE BTK), ENGI JÓZSEF közlekedéstörténész (Szeged), FEJES BÁLINT hallgató (SZTE JGYTFK), FÜGG ZSOLT PÉTER hallgató (SZTE BTK), GALLÓ KRISZTIÁN PhD-hallgató (SZTE BTK), KÖDMÖN ANDRÁS hallgató (SZTE JGYTFK), PUSZTAI JÁNOS (Szeged), SÁNDOR CSILLA újságíró (Budapest), DR. SZEGFŰ LÁSZLÓ tanszékvezető főiskolai tanár (SZTE JGYTFK), SZÉLPÁL KLÁRA történelem–medievisztika minor szak, latin nyelv és irodalom szakos bölcész és tanár (SZTE BTK).

SZTE = Szegedi Tudományegyetem, JGYTFK = Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar, BTK = Bölcsészettudományi Kar.

BIRÓ TEOFIL

A római hatalom Skóciában

Az ókori Róma több mint ezeréves fennállása során az akkor ismert világ jelentős részét meghódította, uralma alá hajtotta. A meghódított területek pacifikációját követően, azok provinciává való szervezésével, megkezdődött a Római Birodalomba történő integrálásuk. A fejlett római államszervezet és közigazgatás megszervezésén túl az integrációs folyamatot a római kultúra elterjesztése, vagyis a meghódított népek romanizációja segítette a legjobban elő. Ez a romanizációs politika olyannyira sikeres volt, hogy a meghódított tartományok nagy részének lakossága nemcsak a rómaiak latin nyelvét, de azok kultúráját, érték- és jogrendjét valamint életmódját is magukévá tették.

Ez az általános folyamat játszódik le a brit szigeten is, amelyet Julius Caesar két rövidebb expedíciója (Kr. e. 55 és 54) után, végül a Claudius császár uralma alatti hadjáratot (Kr. u. 43) követő négy évtizedben hódítanak meg a rómaiak. A negyven évig tartó folyamatos előrehaladás és hódítás során a rómaiak fokozatosan a sziget teljhatalmú uraivá lettek, s megkezdheték saját kultúrájuk terjesztését a már lecsendesített brit néptörzsek között. Kr.u. 79-re a mostani Anglia és Wales egész területe római fennhatóság alá került. A jelenlegi Skócia azonban „*terrae incognitae*”¹, vagyis teljesen ismeretlen terület volt Róma számára, melyet vad barbár törzsek népesítettek be.

AZ EGYIK LEGJELENTŐSEBB RÓMAI ÉPÍTMÉNY A BRIT-SZIGETEKEN SKÓCIA TÖRZSEI ELLEN ÉPÍTETT HADRIÁNUS FALA

A skót Alföld területén a rómaiak három jelentősebb népet tartottak nyilván. Keleten a rómaiak által *Votadinine*nek nevezett néptörzs élt, melynek székhelye a mai Edinburgh-tól keletre elhelyezkedő Traprain Law volt. A *Novantae*-nek elkeresztelt népcsoport szállásterülete délnyugaton, a mai Dumfries és Galloway területén helyezkedett el. E két nép közötti területeket a *Selgovae* törzs népesítette be.² Az ő territóriumuk Eskdale-től a Cheviot-dombságig terjedt. A skót Alföld és Felvidék határterületein, a Firth of Clyde vidékén élt a *Damnonii*-k népe. Tőlük északra már a skót Felvidék terült el, melynek kietlen pusztaságait, erdőmocsaras területeit megszámlálhatatlan kis harcias törzs népesítette be. Ezeket a törzseket egyégesen *Caledonii*-nak, vagyis kaledóniaiaknak nevezzük.³

Kr. u. 78-ban új helytartó került Britannia provincia élére, Julius Agricola. Kormányzó-sága első, illetve második évében a római fennhatóságot kiterjesztette a még addig meg nem hódított wales-i és észak-angliai területekre is. Mindezek után fogalmazódott meg benne egy skóciai hadjárat terve, melynek során a még mindig független britanniai területeket szándékozott meghódítani. Kr.u. 80-ban Agricola megkezdte villámháborúját,⁴ melynek tétje a skót Alföld elfoglalása volt. Ebben a hadjáratban a római hadsereg a „harapófogó taktikát” alkalmazta.⁵ Ez azt jelentette, hogy a IX. légiót Agricola a *rotadimik* területén, vagyis Dél-Skócia keleti részén át küldte északi irányba. A XX. légió mindeközben a skót Alföld nyugati részén vonult ugyancsak észak felé. Miután a IX. légió keresztülvágta magát a *rotadimikon*, s meghódította azok földjeit, egész Lothian birtokába került. Innen továbbhaladva elérték a Firth of Forth-ot. A XX. légió a *no-vantae*-k törzsi területein vonult végig egészen a Firth of Clyde-ig. Ezek után valahol a későbbi Antoninus-fal vonalán a két római légió egyesült egymással, s immáron együtt vonultak egészen a Firth of Tay-ig. A hadjáratot követő két esztendőben Agricola leigázta a *novantae* népet Skócia délnyugati részén és biztosította a római fennhatóságot a megszállt területeken. Ahol tudott, ott szerződéseket és szövetségeket kötött a helyi népekkel, máshol pedig erődök építésével biztosította a békét.

A legfontosabb és legjelentősebb katonai erőd *Trimontium* lett, amely a jelenlegi Newstead mellett épült fel Edinburgh-tól déli irányba, a Tweed folyó forrásvidékén. Agricola itt állomásoztatta a parancsnoksága alatt lévő haderő jelentős részét. *Trimontium* kitűnő bázisul szolgált az egész skót Alföld szemmel tartására. Szükség esetén a szélrózsa bármely irányába fel lehetett vonultatni a légiókat. Agricola számos kisebb erődöt építtetett a Clyde és a Forth közötti vonalban. Ezek jó minőségű római utakkal voltak egy-

mással összekötve. Az erődláncolat célja Skócia déli területeinek biztosítása volt a kaledóniai barbár hordákkal szemben. Habár ekkor még fal, árok, vagy más védelmi vonal nem állt a rómaiak rendelkezésére, az erődök láncolata mégis kitűnő alapot nyújtott a majd' hatvan évvel későbbi Antoninus-fal megépítéséhez.

Skócia történelmi fejlődésében a római hatást általában jelentéktelennek, csekélynek tartják. Ezt annak tudhatjuk be, hogy hosszú távon a birodalom nem tudta stabilizálni helyzetét a területen, s végül feladta azt. A Skóciában eltöltött rövid időm nem volt elég arra, hogy a helybéli népeiséget romanizálni lehessen, megszerettessék vele a római életmódot, kultúrát. A régészeti leletek azonban azt mutatják, hogy a hódítók itt is elkezdtek terjeszteni a római civilizációt annak minden vívmányával együtt. Ennek dél-skóciai hatásáról a régész és történész Anna Ritchie a következőképpen számol be:

„Abban az időben a római hatás minden bizonnyal jelentős volt, hiszen a törzsi szervezetben élő helyi népek soha azelőtt nem láttak még semmi, a Skóciába behatoló római hadigépezethez fogható.

A rómaiak behatolásának óriási gazdasági hatása is volt. A skót Alföldön állomásozó római hadsereget ugyanis etetni kellett, mely kihatással volt a mezőgazdaságra. Hatalmas mennyiségű gabonára volt szükségük, melyet helyben kellett beszerezniük, mert a délről ma-

gukkal hozott készletek ekkorra már elfogytak. A régészeti feltárások láthatóvá tették azokat a hatalmas földkunyhókat, földalatti kamrákat, melyeket méretükből adódóan csak is és kizárólag a hódító hadsereg ételmezését szolgáló gabona raktározására állíthattak. Az akkori kis településeknek nem volt szükségük hasonló méretű raktárhelyiségekre.

Egy másik fontos terület amelyre a római hódítás igen előnyös hatással volt, a közlekedéshálózat kiépítése. A hadsereg mobilitását, ételmezését, és a cohorsok közötti üzenetváltást a fejlett úthálózat biztosította. Ennek előbukkanása a vadonból – ahol előzőleg nem volt más, csupán kisebb ösvények, csapások – kelthette a legnagyobb megdöbbenést a helyiek körében. Az utak, a hatalmas erődök, a magas bástyafalak és az óriási fából készült kapubejáratok mind-mind egy teljesen idegen világ kontrasztját jelentették az addig ismerethez képest.”⁶

Agricola ambícióit azonban nem elégtette ki a dél-skóciai területek meghódítása. Az ő végső vágya az volt, hogy egész Britanniát meghódítsa Rómának. Kr. u. 83-ban félelmetes haderő⁷ élén megindította északi hadjáratát, mely a még mindig dacoló, független észak-britanniai területeket lett vol-

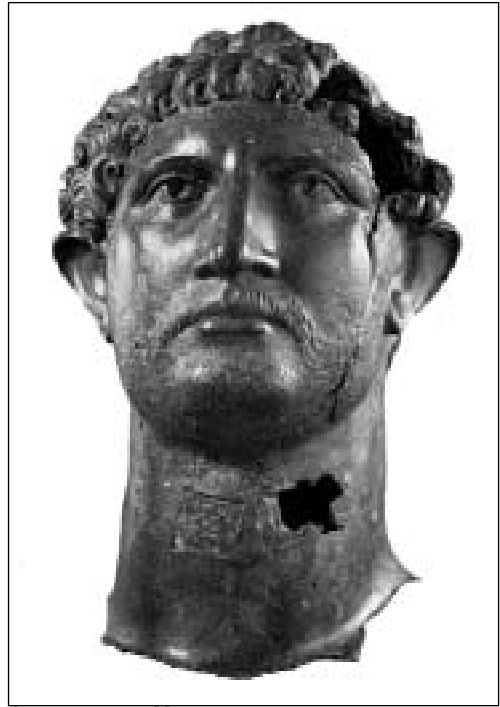
EURÓPA ELRABLÁSA EGY KENTBEN FELTÁRT RÓMAI MOZAIKON

na hivatott elfoglalni. Így akarta megtörni és elpusztítani a kaledóniaiak még mindig meglévő erejét és dacos elszántságát egyszer s mindenkorra. Agricola hadmozdulatait egy erőteljes római flotta is támogatta, amely a keleti parton hajózott északnak, követvén a szárazföldi csapatok mozgását. Az útjukba kerülő, s ellenséges kézen lévő öblökön rajtaütöttek, az egész partvidéket végigfosztogatták.⁸

A benszülöttek nagyobb helyismeretét ellensúlyozandó, s hogy az esetleges bekerítést elkerülje, Agricola három részre osztotta seregét.⁹ A rómaiak megosztottságát Tacitus szerint a helyiek úgy próbálták meg maguk számára kihasználni, hogy az éjszaka leple alatt mindannyian a leggyengébb, IX. légiót támadták meg. A lesből támadó kaledóniaiak először végeztek az őrökkel, majd berontva a táborba rávetették magukat az alvó katonákra. Ekkor ádáz kézitusa vette kezdetét, s a harc kimenetele igencsak két-séges volt. Agricola azonban kémei útján még időben értesült a barbárok terveiről, így az éjszaka folyamán a szorongatott IX. légió segítségére tudott sietni. Ezután a két római csapat között versengés kezdődött.

Most már a dicsőségért harcoltak. A felmentő sereg ugyanis mindenképpen segílyt hozni szándékozott, míg a megtámadott IX. légió azért harcolt oly elszántsággal, nehogy segílyre szorulni lássák. A támadókat gyorsan kiverték a táborból, akik aztán gyorsan az erdőkke és mocsarakba menekültek. A siker után a római katonáknak megnőtt az önbizalma, s bátran követték Agricolát további előrenyomulásában. Ez évben egészen a Firth of Tay-ig, vagyis a mai Perthshire-ig nyomult előre a római hadigépezet. Itt építették a Római Birodalom legészakibb erődjét, *Inchtuthil*. Kr. u. 83–84 telén az egész hódító hadsereg *Inchtuthil*-ban vésztele át a zord időjárás viszontagságait.¹⁰ Kr. u. 84 tavaszán Agricola folytatta északi előrenyomulását a partvidéki lankás területen. Az útjába kerülő településeket elfoglalta, és ideiglenes katonai táborokat építtetett.

Míndeközben a kaledóniaiak nagy elszántsággal készülődtek az előrenyomuló római hadsereggel való döntő ütközetre. Előző évi vereségük nem keserítette el őket, hiszen Agricola agyafúrtságának, s nem pedig a római fegyverek vitézségének tudták be azt.¹¹ Az amúgy egymással is ellenségeskedő, s különböző etnikumhoz tartozó felvidéki törzsek történelmükben talán először szövetkeztek egymással a közös ellenség, Róma ellen. A kaledóniai törzsek egyesült seregének vezérévé a vitézség és nemesség által legkiválóbb¹² *Calgacus*-t¹³ választották. *Calgacus* tisztában volt a rómaiak és a saját serege közötti minőségbeli különbséggel. Ezért csak hatalmas túlerő birtokában szándékozott csatát vállalni Agricola ellen.

A NAGY HÓDÍTÓ, HADRIANUS CSÁSZÁR BRONZ PORTRÉSZOBRA, AKI A RÓMAI BRITANNIÁT VÉDŐ ERŐRENDSZER, AZ ÚN. „HADRIANUS-FAL”-T FELÉPÍTTETTE

Amíg a lehető legtöbb harcost zászlaja alá nem gyűjtötte, addig csupán visszavonult, és kitért az előrenyomuló rómaiak elől.

Hadserege minőségi fölényének Agricola is tudatában volt, így ő arra törekedett, hogy minél előbb nyílt csatára kényszerítse *Calgacus*-t. A római katonai táborok régészeti feltárásaiból bizonyosan kiderül, hogy Agricola *Inchtuthil*ből kiindulva a mai Stonehaven, Inverurie és Huntly városkákön keresztül egészen Morayshire-ig követte a visszavonuló kaledóniai sereget.¹⁴ Valahol északkeleten, melyet Tacitus *Mons Graupius*¹⁵ névvel illet, végre szembenéz egymással a két haderő.

Több mint harmincezer¹⁶ kaledóniai vadember várakozott harcra készen a domboldalon. A kelta harci szekerek a két hadsereget elválasztó völgyben lármázva és száguldozva fitogtatták erejüket a szembenálló római csapatok előtt. Velük szemben Agricola nyolcezer főnyi gyalogos segédcsapatát a hadsereg közepén helyezte el, háromezer lovasát pedig a szárnyakra tette. A légiókat a sánc előtt sorakoztatta fel, hogy szükség esetén segítségére tudjanak lenni az esetleges meghátrálóknak.¹⁷

A csata előtt mind a két hadvezér bátorító szónoklatot tartott harcosai illetve katonái előtt. A beszéd, melyet Tacitus a kelta vezér szájába ad, egyrészt a római uralom és civilizáció határozott, csengő hangú elutasítása, másrészt pedig a szabadság iránti kétségbeesett vágy legelőször történő lejegyzett megszólalása a skót történelemben.¹⁸ Ugyanennek a vágnak a harcosai és szószólói lesznek a középkorban William Wallace és Robert Bruce, valamint Rob Roy és Bonnie Prince Charlie a 18. században.

A tüzes hangú beszédek követően a szembenálló hadseregek összecsaptak egymással, s ádáz harc vette kezdetét. A rómaiak fegyelme, összeszokottsága, valamint Agricola taktikai előrelátása és hadvezéri tehetsége a hatalmas túlerő dacára is a rómaiak javára billentette a csata mérlegét. Mivel a közelharcban kiképzésük, gyakorlottságuk és jobb fegyverzetük révén a rómaiak voltak fölényben, Agricola a harcnak ezt a módját kényszerítette rá az ellenségre. Mikor pedig a kaledóniaiak tartaléka hátulról kerítette volna be a harcoló római gyalogosokat, pont a kellő pillanatban küldte ellenük az addig ugyancsak tartalékban tartott római lovasságot. Ez a négy tartalék lovas egység aztán szétverte és megfutamította az ellenség tartalékát. *Calgacus* serege ekkor már vert helyzetben volt. Előbb kisebb csoportok futamodtak meg, végül az egész hadsereg hátat fordított a csatatérnek, s az üldöző rómaiak elől az erdőbe menekült. A vereség után *Calgacus* már nem tudta újraegyesíteni hadseregét, és ez azt jelentette, hogy Róma lényegében döntő ütközetet nyert meg. Amennyiben hihetünk Tacitusnak, a barbárok vesztesége mintegy tízezer főt tett ki, míg a rómaiak ezzel szemben csupán háromszázhatvan katonát vesztek.¹⁹

A csatát követően Agricola felderítőútra küldte ki a római hajóhadat. Megparancsolta, hogy hajózzák körbe Britannia északi partjait, és szolgáljanak bizonyítékkal arra nézve, amit már régóta sejtettek, hogy Britannia sziget. A római flotta teljesítette a parancsot. Soha addig nem látott vizeken hajóztak. „Felfedezték, s meghódították az *Orcades* nevű, addig ismeretlen szigetcsoportot is”²⁰, mely minden valószínűséggel a mai Orkney-szigetcsoportot jelenti. Távol, az északi horizonton a tengerészek látták a Shetland-szigeteket²¹, amit ők *Thule* szigetének hittek.²² Ezek után a hajóhad délnek vitorlázott Skócia nyugati partjain, míg el nem érte Trucculentum²³ kikötőjét. Ekképpen bizonyosodtak meg Britannia sziget voltáról.

Időközben Agricola visszavonult légióival délre, s a telet *Inchtuthil* erődjében töltötték. Újabb hadjáratra azonban már nem került sor, mert hivatali idejét letöltve Agricolát Kr. u. 85-ben visszahívták Rómába. Elutazása előtt Agricola parancsot adott, hogy *Inchtuthil*

erődjét erősítsék meg kellőképpen ahhoz, hogy a skót Felvidékre vezető utat biztosítani és ellenőrizni tudja.

Róma akkori helyzete nem tette lehetővé ismételt hódító hadjárat indítását, sőt a távoli erődökben még helyőrség tartását sem. A római katonákra sokkal frekvenciáltabb helyeken volt szükség, mind Britanniában, mind magán a kontinensen. Kr. u. 87-ben, még mielőtt az elkezdett munkálatokat befejezhették volna, a rómaiak szisztematikusan leépítették, majd végleg elhagyták *Inchtuthil* erődjét. Dacára Agricola *mons graupius*-i elsöprő győzelmének, a rómaiak teljes visszavonulásban voltak Skóciában. Fokozatosan kivonták erőiket az országban lévő összes erődjükből, katonai bázisukról. Kivonulásuk azonban nem volt egy békés folyamat, mivel a helybéli törzsek folyamatos zaklatásai mellett kellett azt véghez vinniük. A visszavonuló légiók nyomában a kaledóniai hordák benyomultak az elhagyott területekre. Keresztülöpörtek a Forth és Clyde közötti földszoroson, valamint a római határt jelképező apró erődökön. Az ütött-kopott sisakok, széthasított koponyák és törött kardok – melyeket Newstead mellett ástak ki a régészek *Trimontium* egykori erődjének helyén – elkeseredett harcok szószerűi, melyek az erődítmény csöppet sem békés kiürítéséről, elhagyásáról vagy esetleg elfoglalásáról mesélnek nekünk.²⁴ Egyszersmind megkérdőjelezzük az egész római kivonulás önkéntes voltát is. Minden valószínűség szerint a legyengített római helyőrségek kényszerűségből, a körülmények nyomására vonták vissza erőiket a jobban védhető hátsó ország irányába. Kr. u. 105-re a rómaiak a Solway és a Tyne közötti területig, tulajdonképpen a későbbi Hadrianus-falig vonták vissza csapataikat.

Hadrianus császár uralkodásával ismét fordulat következett be a rómaiak britanniai politikájában. Az új császár – aki többször is járt a provinciában – Kr. u. 122-ben úgy döntött, hogy egy hatalmas fal építésével a Solway és a Tyne közötti földszoroson megszilárdítja a tartomány északi határát. Ez a fal, mely építetőjéről a Hadrianus-fal nevet kapta, az elkövetkező évszázadok során fontos szerepet játszik majd Britannia történelmében.²⁵

Hadrianus tevékenysége még tulajdonképpen nem érintette a skóciai törzsek életét, békében hagyta őket. Ez csak Kr. u. 139-ben, Antoninus császár ideje alatt fog megváltozni, mikor az új britanniai helytartó, Quintus Lollius Urbicus a II., VI. és XX. légiók élén behatolt Skócia területére. Szándéka az volt, hogy újra római fennhatóság alá vonja a közel ötven évvel ezelőtt meghódított térséget, azaz legkevesebb, a skót Alföldet. Célját rövid úton meg is valósította. Légióival vereséget mért a kaledóniaiakra, s csakhamar visszafoglalta az egész elvesztett területet egészen a Forth és a Clyde közötti földszorosig. Itt egy hatvan kilométer hosszú, tőzegtől épült falat emeltetett. Ezt nevezzük Antoninus-falnak²⁶, mely egy pár évtizedes periódusra a Római Birodalom északi határát jelölte.

A rómaiak térhódítása Britanniában ekkor érte el zenitjét, habár a skóciai uralom soha nem jelentett többet katonai hódításnál. Erről a régészeti leletek is bizonyosságot adnak. A dél-britanniaihoz hasonló romanizált városokat – ahol az elrómaiásodott briton lakosság a római divat szerint öltözködött, a római életmódot folytatta, s az egymás közötti kommunikációban is a latin nyelvet használta – Skócia területén nem lehet találni. Minden egyes közösség a saját életét élte, a saját tradicionális életmódja szerint. A római uralmat csak nagyszámú katonaságnak a területen történő állomásoztatásával lehetett biztosítani. Az őslakosok ugyanis mindig készen álltak fellázadni a római hatalom ellen a megfelelő pillanatban. Három jelentős lázadásról van tudomásunk jelenlegi ismereteink szerint.²⁷ Mindegyik lázadás mélyen megrázta a római uralmat a területen, s végeredményben Kr. u. 183-ban a skót területek feladását eredményezték.

Azonban még koránt sem értek véget a rómaiak skóciai kalandjai. Kr. u. 208-ban az idős Septimius Severus császár, hogy megfenyítse és megzabolázza a Hadrianus-faltól északra élő népeket, újra behatolt légióival az egykor meghódított területekre. Severus hadjáratáról nagyon kevés tényleges dolgot tudunk. A császár tisztában volt vele, ha a területet pacifikálni akarja, akkor újra meg kell azt hódítani, s az összes ezzel járó feladatot újra el kell végeznie. Azt, hogy a Kr. u. 208-tól – a hadjárat kezdetétől –, Kr. u. 211-ig – a császár haláláig – eltelt három esztendőben mi mindent tudott elérni, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy nem volt könnyődolga. Sivár, kopár hegyek között, posványos, mocsaras síkságokon kellett harcolnia egy olyan ellenséggel, aki kerülte a nyílt összeütközést, mindig lesből támadt, a lemaradó légi-onáriusokat egyenként ölte meg, vagyis mai kifejezéssel élve gerilla hadviselést folytatott.²⁸

Severus halála után a rómaiak kivonták erőiket Skóciából, és Kr. u. 214-re már végérvényesen a Hadrianus-fal jelentette a birodalom északi határát és védővonalát. Római Britannia elkövetkezendő két évszázadában – legjobb tudomásunk szerint – római katona nem tette lábát Cheviot-dombságon túli területre.²⁹ Ez azt jelentette, hogy Skócia végleg megszabadult a római hódítás veszélyétől. A kapcsolat azonban nem szűnt meg teljesen a britanniai rómaiak és a skóciai őslakosok között. Kr. u. 297-ben egy új népnév jelenik meg a forrásokban, a pikteké.³⁰ A 4. században a piktek törzsszövetsége jelentette a legfőbb ellenséget a Római Birodalom északi részén.³¹ A piktek többször betörték Britannia provincia területére. A század első felében ezek a rajtaütések még csupán helyi jellegűek voltak. A század derekától azonban megsokasodtak a támadások. Kr. u. 367-ben a piktek és a skótok³² Britannia provincia elleni támadásai időben egybeestek a szászok part menti, s a frankok rajnai támadásaival. A kortársak úgy vélték, hogy a hadműveletet a törzsek közösen tervezték. Ezért beszél Ammianus Marcellinus a kortárs történész egy nagy „barbár összeesküvésről”. A barbár hordák folyamatos támadásai miatt Honorius császár az 5. század elején – föltehetőleg egy segélykérő üzenetre válaszolva³³ – azt írta Britannia városainak, hogy gondoskodjanak maguk a saját védelmükről.³⁴ Ezek után kivonta a légiókat a tartományból, sorsára hagyva azt. A rómaiak és a piktek kapcsolatai így végérvényesen megszakadtak.

Összefoglalva a dolgokat, a rómaiak skóciai jelenléte csak ideiglenesnek nevezhető. Legelső és legutolsó hadjáratuk között százharminc esztendő telt el, de a tényleges római uralom a meghódított területek felett mindössze negyven évig tartott. Sem a rómaiak, sem pedig az itt élő helybéli népek számára nem származott hosszú távú előny a hódításokból. Római részről ez egy vad, anyagi haszonnal nem járó küzdelem volt, mely legjobb esetben is csupán egy bizonytalan katonai tényrejtést jelentett. A helybeliek számára is csak megpróbáltatást jelentettek a római hadjáratok. A romanizált élet kellemes hatásaiból, jótéteményeiből nem kértek, s nem is kaptak semmit. Viszont kijárt nekik az összes szenvedés, amit egy hódító idegen hatalom katonai jelenléte csak adhat. Végül a hódító rómaiak – külső körülmények hatására, és a helybéli lakosság folyamatos lázongásaitól is ösztönözve – lemondtak a terület feletti uralomról, s mindkét fél örömeire visszavonták erőiket a romanizált dél-britanniai területek védelmére.

JEGYZETEK

¹ MAGNUS MAGNUSSON: *Scotland. The story of a nation*. New York, 2000, Grove Press. (A továbbiakban: Magnusson) 15.

² A rómaiak által *Votadinik*nek nevezett népről annyit tudunk, hogy minden bizonnyal brit kelták voltak. A római hódítás idején békében éltek a hódítókkal, egy Rómának alárendelt vazallus királyság keretein belül. A 6. század folyamán székhelyük Traprain Law-ból *Din Eidyn*-be (ez Edinburgh régi kelta neve) helyeződött át, területük pedig a Firth of Forth-tól egészen a Tees folyóig, vagyis Skócia déli részéig terjedt. A történelemben régi kelta nevükön – „*Gododdin*” – vonultak be. A 7. század elején élet-halál harcot vívtak az erőteljes, s expanzív angel királysággal, Northumbriával. Ez a heroikus küzdelem az angelek teljes diadalával végződött. Kr.u. 638-ban elesett *Din Eidyn*, s ezzel megpecsételődött a *gododdinok* királyságának sorsa is. Míg az angelek előtt megnyílt az út a további északi irányú hódítások előtt, addig a *Gododdin* királyság végérvényesen a történelem süllyesztőjébe került. (Magnusson 25–27.)

A *Novantae*-nek és *Selgovae*-nek elkeresztelt törzsek beazonosítása már jóval problematikusabb feladat, mint a *Votadiniké* volt. A skót Alföld déli és nyugati régióiban ugyanis bonyolultabb az etnikai képlet. Erről Professor James Heron, a belfasti Assembly's College egykori tanára a következőképp vélekedik: „Bede idején Galloway-ben találunk egy népet, melyet Ő[Bede] *niduari piktek*-nek hív. A későbbiekben nevük *galloway piktek*-re változik. Pk se nem gael se nem brit kelták, hanem nem árja őslakosok, akiket a kelták itt hagytak [nem irtottak ki], s akik felvették a kelta hódítók nyelvét. Miután a kelták leigázták őket, egy bizonyos mértékű keltaizáción estek át. Ennek mértéke azonban bizonytalan. Strathclyde-ban szintén találunk jelentős létszámú pikt őslakost, de itt a domináns népcsoport, a pikteket leigázó britonok, vagyis brit kelták népe volt. Közeli rokonságban álltak a wales-iekkel. Ők hozták létre a strathclyde-i brit királyságot. A rómaiak bejöveteléig Galloway-ben a piktek, strathclyde-ban pedig a brit kelták voltak a domináns etnikumok.” (JAMES HERON: *The making of the Ulster Scot*. In: Henry Jones Ford: *The Scotch-Irish in America*. Hamden (Connecticut), 1966, Archon Books. (továbbiakban: Heron) 558.)

Heron professzor soraiból kiderül, hogy Dél- és Délnyugat-Skócia etnikai térképén a római időkben az előzetesen hódítóként fellépő keltákon kívül igen jelentős etnikai csoportot takar az őslakosként definiált pikt nép. Végeredményben azt mondhatjuk, hogy pontos határvonalak nélkül, de átfogóan a skót Alföld délnyugati régióiban a piktek, nyugati-északnyugati területein pedig a brit kelták voltak a domináns népcsoportok. Azt, hogy a hódító rómaiak kiket neveztek *Novantae*-nek, illetve *Selgovae*-nek nem tudhatjuk. Azt sem tudhatjuk, hogy egyáltalán észrevették-e az őslakos, de keltaizált piktek, s az előző hódító brit kelták közötti különbségeket. Sőt még az is kérdéses a kutatók számára, hogy egyáltalán kik voltak a piktek, és volt-e valójában különbség köztük s a kelták között.

³ Tacitus: *Agricolája és Germániája*. Ford.: Téli Iván, kiadja Lampel Róbert, Pest, 1867, XI. fejezet, 10. o.

⁴ Magnusson 16.

⁵ Magnusson 16.

⁶ Magnusson 16–17.

⁷ Magnusson 17.

⁸ R. L. MACKIE – J. ROSS: *Kings and Queens of Scotland*. New Lanark (Scotland), 2000, Geddes & Grosset. (továbbiakban: Kings...) 9.

⁹ TACITUS: *Agricolája és Germániája*. Ford.: Téli Iván. Pest, 1867, kiadja Lampel Róbert. (A továbbiakban: Germania) XXV. fejezet, 22.

¹⁰ Kings... 10. o.

- ¹¹ Germania XXVII. fejezet, 23–24.
- ¹² Germania 25.
- ¹³ Calgacus kelta eredetét nevéből eredeztetik. A Calgacus nevet a gael „*Calgath*” szóra vezetik vissza. Ez fegyveres, karddal rendelkező embert jelent. Egy ilyen név csak alátámasztja Tacitus megjegyzését, miszerint a legbátrabb, legvitézebb harcost választották meg a sereg vezetésére. (Magnusson 18.)
- ¹⁴ Magnusson 17.
- ¹⁵ „*Mons Graupius*” pontos helyét mind a mai napig nem sikerült vitathatatlanul beazonosítani. A régészek és történészek között egy véget nem érő vita forrását jelenti. Egyesek szerint a Tacitus által említett *Mons Graupius* nem más, mint a mai Bennachie-hegység Aberdeentől mintegy 40-50 km-rel északnyugatra. Mások ennél jóval délebbre, a mai Stonehaven térségébe, Aberdeentől dél-délnyugatra helyezik azt. Megint mások az elnevezést alapul véve úgy vélekednek, hogy mivel a *Graupius* és a mai Grampian szavak közötti hasonlóság annyira nyilvánvaló, ha nem meggyőző, hogy a két helységnév egy és ugyanazt a földrajzi helyet fedi. Eszerint a *mons graupius*-i csata az eddig gondolttól sokkal messzebb, valahol a mai Inverness környékén játszódhatott le. Az is előfordulhat, hogy az egyesült kaledóniai törzsek serege ugyanazon a cullodeni csatamezőn szenvedett vereséget, ahol 1600 évvel későbbi utódaik 1746-ban. (Magnusson 17–18.)
- ¹⁶ Ez a harmincezeres szám, melyet Tacitus említ, igencsak figyelemre és csodálatra méltó. A két legnagyobb 18. századi jakobita felkelésben ugyanis együttesen nem állt hadban ennyi skót felvidéki lázadó. Az 1715-ös felkelésben tizenkettőezer, 1745–46-ban pedig nyolcezer fős hadseregiük volt a lázadó skót jakobitáknak. Ezen seregek összlétszáma mintegy kétharmad részét fedi a *Calgacus* vezette egyesült kaledóniai hadsereg létszámának. (ANDREW MACKILLOP: „*More Fruitful than the Soil*”. 1715–1815. East Lothian, 2000, Tuckwell Press. 236.; Duane Meyer: *The Highland Scots of North Carolina 1732–1776*. Chapel Hill, 1961, The University of North Carolina Press. 13–14.)
- ¹⁷ Germánia 31.
- ¹⁸ Germánia
- ¹⁹ Germánia XXXVII. fejez., 33.
- ²⁰ *Tacitus összes művei*. Ford.: Borzsák István. Budapest, 1970, Magyar Helikon. 13.
- ²¹ Kings... 11.
- ²² *Thule* szigetét Kr. e. 325 körül említette először ókori földrajzi leírásában a *massíliai Püthéasz*. A messzi északra, a borostyán földjére elhajózott szerző nyomán *Tyle*, *Thyle* vagy *Thule* legendás szigetét tartották az ókorban a világ északi végének, amelyen túl az örök fagy miatt már nem lehet jutni. Erre utal az *Ultima Thule*, legvégső pontot jelentő kifejezés. (*Thule, a világ északi vége*. http://lazarus.elte.hu/~zoltorok/Izland/izland_thule.htm 2003–12–19.)
- ²³ *Trucculentum* földrajzi helyzete nincs beazonosítva.
- ²⁴ Kings... 12.
- ²⁵ „Az első katonai munka, mely Észak-Britanniát elválasztotta Dél-Britanniától hosszú időkre, egy a rómaiak által épített híres fal volt, mely a Tyne és a Solway között húzóódott. A későbbiekben ez lett a határvonal Anglia és Skócia között. A skótok nemzeti büszkeségük egyik legmaradandóbb forrását ennek eszméjének jegyében találták meg. Míg a félelmetes római haderő minden nehézség nélkül foglalta el a faltól délre fekvő britanniai területeket, addig a skótok ősei évszázadokig kitartottak a Római Birodalommal szemben, és megalkuvást nem ismerő ellenállásukkal arra készítették a hódítókat, hogy megépítsék az egyik legcsodálatosabb európai védelmi vonalat Britannia provincia védelmére, a Hadrianus-falat.” – Iain MacIvor az Ancient Monuments for Historic Scotland főmunkatársa. (Magnusson 15.)
- ²⁶ Az egykori Antoninus-fal olyan volt, mint egy egységes és erős barikád, mely Skócia leg-kekenyebb részén, a Firth of Forth és a Firth of Clyde közötti földszoroson húzóódott át.

Tulajdonképpen az Alföld és a Felvidék közötti határt jelölte már akkor ki. A fal a Firth of Forth déli oldalán, Edinburgh-tól nyugatra kezdődött, és Glasgow nyugati részénél a Firth of Clyde északi partjánál ért véget. A fal építését Kr. u. 140 tájékán kezdték el a rómaiak, s négy évbe telt, míg befejezték a munkálatokat. Maga a fal tőzegből készült, 3.4 méter magas, masszív kőalapon álló védelmi sánc volt. Ennek tetején gerendából készült mellvéd védte a szolgálatban lévő római őrszemeket. A fal megépítéséhez szükséges tőzeget abból a széles és mély védelmi árokból nyerték az építők, amelyet sánc előtt, annak teljes hosszában kiástak. Az Antoninus-falat hosszában erődök díszítették és erősítették. Ezeket az erődöket a fal déli oldalán végigfutó katonai út kötötte össze egymással, s a civilizált külvilággal. Az erőteljes katonai jelenlét, s a felépített erődök dacára az Antoninus-fal nem volt egy áthághatatlan és legyőzhetetlen akadály egy jól megszervezett támadás esetén. Már tervezése és kivitelezése idején sem arra szánták, hogy hatalmas támadásokat védjen ki, és felkelések leverését innen kiindulva hajtsák végre a rómaiak, hanem, hogy ezen védelmi vonalra, s erődjeire támaszkodva megelőzzék a lázadások kirobbanását. Másrészt a fal vámhatárként is szolgált. Segítségével ellenőrizni tudták a birodalomba befelé illetve az abból kifelé történő és mozgó kereskedelmet, közlekedést. Végül fontos katonai bázist jelentett Britannia provincia északi határvédelmének szolgálatában. Maga az Antoninus- és Hadrianus-fal közötti terület – a skót Alföld – ütközőzónaként funkcionált a kaledóniai törzsek támadása esetére. (Magnusson 14.; Kings... 13.)

²⁷ Az első jelentős lázadás Kr. u. 155-ben tört ki, mikor is a Cheviot-dombság területén élő törzsek megtámadták a római erődöket. Az Antoninus védelmi vonalat a rómaiak kiürítették, s miután a felkelők elfoglalták *Trimontium* erődjét, visszavonták csapataikat Hadrianus faláig. A germániai erősítés megérkezésével a rómaiak levették a zendülést, s újból birtokba vették a területet. A béke azonban csak ideiglenes volt, mert Kr. u. 162-ben újabb felkelés tört ki a római hatalom ellen. Ennek leverését követően az emberek már tudták, hogy nincs túl sok hátra a rómaiak uralmából. Az újonnan emelt épületeket csak hevenyészve, felületes gondossággal építették fel. Úgy tűnt, már tudják, nincs sok idejük hátra. Ez az idő Commodus trónra lépésével érkezett el. A skót törzsek újra fellázadtak, és Commodus nem fecsérelt több erőt a terület pacifikálására. A római haderőt a Hadrianus-falig vontatott vissza. Miután így békét teremtett, felvette a Britannicus nevet. Az egykori római erődöket, oltárokat, mérföldköveket a lázadók felgyújtották, elpusztították, a föld alá temették. Róma hatalmának Skóciában befellegzett. (Kings... 13–14.)

²⁸ Kings... 15.

²⁹ Kings... 15.

³⁰ A piktek Skócia őslakói. Nevüket a rómaiaktól kapták, akik a festett testőkaledóniai barbárokot nevezték „*picti*”-nek, vagyis festetteknek. A piktek eredetét kutató vita igen régi keletű, s mind a mai napig nincs általánosan elfogadott vélemény a témát illetően. Ennek főként az az oka, hogy a piktek ősi nyelvéről igen keveset tudunk, azt is csak egy-két ősi településnév fennmaradásából. A késő római és kora középkori források idejében a piktek kelta nyelven beszéltek. Azt azonban nem tudjuk, hogy ez a brit hódítók keltaizációs hatásának nyelható be, avagy már eredetileg is ez volt a piktek nyelve. A 18. században kialakult vitában először még a germán és a kelta eredet mellett, illetve ellen érveltek a kutatók. A 19. században aztán végképp elvetik a germán eredet lehetőségét, és egy újabb elmélettel állnak elő, a nem-indogermán állásponttal. A 20. század elején a témát kutató szakemberek jelentős része a nem-indogermán elméletet teszi magáévá. A század végén azonban újra előtérbe kerül a pikteket keltáknak definiáló elmélet. A vita tehát koránt sem lezárt, sőt valószínűleg még jó ideig nem is lesz az. (Heron 556–558.; Magnusson 24–25.)

³¹ PHILIP DIXON: *Britek, frankok, vikingek*. Budapest, 1985, Helikon Kiadó. (továbbiakban: Dixon) 49–50.

³² A korabeli római és a későbbi keresztény történetírók által „*Scoti*”-nak nevezett gael keltákat

nem szabad összekeverni a későbbi skótokkal. A skótok őse az az antrimi *Dál Riáta* kelta törzs volt, amelyik majd az 5. században Argyllban alapít királyságot, s tulajdonképpen a középkori Skót Királyság alapjait rakja majd ezzel le. A 4. század folyamán a *Dál Riáta* soha nem támatta Britannia provinciát, annál inkább a skót Alföldön eltrülfüggetlen brit királyságokat, mint Strathclyde, Rheged vagy Cumbria. A források által „*Scoti*”-nak nevezett tengeri rablók az ír kelták voltak. (E. J. BYRNE: A korai ír társadalom. I–IX. század. In T. W. Moody – F. X. Martin [szerk.]: *Írország története*. Budapest, 1999, Corvina, 26–28.)

Itt érdemes még megjegyezni, hogy a keltákon belül is megkülönböztetünk két fő ágat. A brit kelták voltak azok, akik a római hódítással szembeszálltak, s akik végül is saját nyelvük megtartása mellett oly mértékben romanizálódtak, hogy hódítóik vallását, életmódját, értékrendjét teljes mértékben magukévá tették. Ezek a brit kelták vívnak majd élet-halál harcot a rómaiak kivonulása után évszázadokon keresztül az új hódítókkal, az angolszászokkal. Ilyen brit kelta nyelv a ma is beszélt breton és wales-i, valamint a 19. században kihalt cornish. A gael kelták ősei valamikor időszámításunk előtt érkeztek az Ír-szigetre a Hispán-félszigetről. Pontos dátumot nem ismerünk, csak azt tudjuk, hogy Kr. e. 150-ben már a zöld szigeten voltak. Ezen keltáknak ugyancsak két beszélt nyelvük van, az ír és a skót gael, valamint ebbe a nyelvcsaládba tartozott még a mára már kihalt manx. (Pyles–Algeo: *The Origin and Developments of the English Language*. 1982. 76–77.)

³³ Ezt Gildas, Britannia romlásáról írott műve is alátámasztja. (GILDAS: *Britannia romlásáról*. Documenta Historica 32. Szeged, 1997. 22.)

³⁴ Dixon 50–51.

SÁNDOR CSILLA

A TEVÉL – Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája

2. rész

I. Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligájának megalakulása

A győztesek és a nyugati közvélemény meggyőzésére, a szomszédos népek által folytatott propaganda magyarellenes élének tompítására és a területi integritás védelmére Magyarországon számos szervezet, csoport alakult a háborút követően. A legjelentősebb szervezet 1918. december 4-én alakult meg, Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája, röviden TEVÉL néven.¹

A TEVÉL 1918. december 15-én este 8 órakor a IX. kerület Lónyai utca 4/c II. emeletén a református gimnázium könyvtártermében tartotta előkészítő közgyűlését, amelyen a következő tárgysorokban döntöttek: az ügyvezető bizottság felállítása, elnökség, a tisztikar megválasztása az eddigi működés fejleményei, javaslatok elfogadása, a Liga céljainak és eszközeinek pontos meghatározása. A közgyűlés az elnöki feladatok ellátására Lóczy Lajos dr. egyetemi tanárt kérte fel. Az elnök beszédében kifejtette, hogy a legfontosabb az ország gazdasági egységének megőrzése és ez nemcsak a magyarság, hanem a nemzetiségek érdeke is. „A Liga feladata sem más, mint az, hogy erről a tényről a szellemi propaganda útján a

nemzetiségeket és a külföld tudományos tényezőit is felvilágosítsa” – fogalmazott az elnök nyitóbeszédében.²

A tisztviselői választásokat követően főtitkárrá Szegedy Miklóst választották. A társelnöki posztokra Apáthy Istvánt, Andrássy Gyula grófot, Apponyi Albert grófot, Béldy Ákos grófot, az EMKE elnökét, Beöthy Zsoltot, a Kisfaludy Társaság elnökét, egyetemi tanárt, Berzeviczy Albertet, az MTA elnökét, Bíró Lajos külügyi államtitkárt, Csánky Dezsőt, a Magyar Történelmi Társaság elnökét, Bókay Árpádot és Chorin Ferencet, a GYOSZ. elnökeket választották meg.³

A Liga tagjainak sorában, a kitűzött célok megvalósítására felsorakozott a korabeli politikai, társadalmi és tudományos elit is, bár a szervezet megalakulását követően leszögezték, hogy: „...a Liga kizár minden politikát és valamennyi társadalmi réteg, osztály, faj, felekezet támogatását kéri.”⁴

2. A TEVÉL alapszabályzata

A TEVÉL az előkészítő közgyűlés keretében alapszabályzatot dolgozott ki a Liga céljairól, feladatáról, a működésről és a gazdálkodásról. A Liga önmagát társadalmi mozgalomként határozta meg, amelynek célja: „az 1914–18. évi világháborút megelőzőleg, Magyarországot alkotó politikai, gazdasági és kulturális zárt területnek épségéért és egységéért való állandó mozgalom ébrentartása.”⁵ A Liga feladatát, az ország integritásának megszüntetésére irányuló törekvésekkel szemben való védekezésben – társadalmi- és tudományos eszközökkel – jelölte meg.

A TEVÉL-nek a korábban együttélő népek felvilágosításán túl, az egymásra utaltság kihangsúlyozásával a nemzetközi közvéleményt is tájékoztatni kellett, az évezredes kulturális, politikai és gazdasági kapcsolatokról, annak fenntartásának szükségességéről, fejlesztéséről. Az alapszabályzat 5. §-a a rendelkezésre álló eszközök között az előadásokat, hírlapirodalmi, tudományos és szépirodalmi tevékenységet, valamint vidéki és külföldi szervek alapítását említette.

A Területvédők tagjai közé léphetett az elfogadott alapszabályzat alapján honpolgárságra való tekintet nélkül bárki, aki a meghirdetett célokat magáénak tekinti. A szervezet nyitott volt mind a nők, mind a férfiak, illetve a jogi személyek előtt is. A belépési nyilatkozat kitöltését követően a jelentkező, mint alapító, rendes, pártoló, kül- vagy csatlakozó tag került a regisztrációba. A tagokról az alapszabályzat 7. §-a rendelkezett: a tiszteleti tagot a jelöltek közül a választmány ajánlatára a közgyűlés választotta. Az alapító tagok közé tartozott az, aki tagsági díját legalább 1000 koronával egyszer s mindenkorra megváltotta. A rendes tagsági díj évi 100 korona. A pártoló tagok a pénztárba évente 20 koronát, míg a kültagok évente minimum 5 korona összeget voltak kötelesek befizetni. A csatlakozó tagoknak nem kellett fizetniük. A közgyűlésen a tiszteleti, alapító és a rendes tagok rendelkeztek csak szavazati joggal, továbbá választók és választhatók is voltak.

A választmány hatáskörébe tartozott a tagok kizárása, amelyet kizárási indítvány benyújtásával lehetett kezdeményezni. A kizáráshoz a szavazásra jogosultak titkosan leadott voksainak 2/3-os többségére volt szükség. Szintén a választmány döntött az alapító- és rendes tagok felvételéről, még a pártoló kül- és csatlakozó tagok egyszerű jelentkezéssel váltak a Liga tagjaivá. A TEVÉL szervezeti felépítése: a reprezentatív testület – az elnökség, sorai-

ban az elnökkel a társelnökökkel és az elnöktársakkal. A TEVÉL vezetője és képviselője: az ügyvezető elnök és az alelnökök voltak. A Liga által kibocsátott nyilatkozatok joghatályát az ügyvezető elnök, az egyik alelnök, vagy a főtitkár aláírása biztosította. A rendes közgyűlést évente legalább egyszer össze kellett hívnia az elnöknek az év első felében. A rendkívüli ülés összehívására a választmány kétharmadának vagy 150 szavazati joggal bíró tag aláírásának benyújtását követően kerülhetett sor.

A rendes közgyűlés hatáskörébe tartozott a szabályzat 11. §-a szerint a zárszámadások, a jövő évi munkaprogram, költségvetés megállapítása, az elnökség, a tiszteleti tagok és a választmányi tagok megválasztása.⁶

A TEVÉL ügyviteli szervezete: a választmány, amely 80, a közgyűlés által 5 évre választott rendes tagból állt, illetve a választmány által delegált tisztviselőkből állt, ezek az ügyvezető elnök, alelnökök, főtitkár, igazgató-pénztáros, ügyész, főjegyző és fogalmazó voltak. A választmányi tagok $\frac{1}{5}$ -öd része évenként kilépett, a kilépő tagok újraválaszthatók voltak. A be nem töltött és a megüresedett helyeket a soros rendes közgyűlésig a választmány saját hatáskörén belül betölthette. A választmány állapította meg a TEVÉL szerveinek működési szabályzatát, a pénzkezelés és a belső igazgatás módozatát. A záró 14. és 15. § rendelkezett a Liga vagyonáról, amely feloszthatatlan. A szervezet felbomlását követően a közgyűlés határozhatott a vagyon további felhasználásáról, amelyet sem a tagok, sem a jogutódok nem kaphattak meg. A közgyűlés zárásaként az eddig eltelt időszakot összegezték a résztvevők, a jelentések alapján a Liga 120 egyesületet, intézményt közel, 1 milliós tagsággal vett fel soraiba, a hivatalos megalakulást megelőző időszakot is beleszámítva.

A Területvédő Liga a tudományos és fölvilágosító munka hatékonyságának érdekében, – amely a külföldi és a hazai nem magyar nyelvű nemzetiségek közvéleményének igazságos befolyásolására vállalkozott – bizottságokat hozott létre. A szakbizottságok közül: a sajtó, pénzügyi, tudományos, történelmi, bányászati, kohászati, erdő- és fatermelési, ipari, vámpolitikai, közlekedési, építészeti testületek neve maradt fenn.⁷

3. A Liga támogatói és ellenfelei

A TEVÉL-nek a központi szerveken kívül szüksége volt a megszállt területeken létrehozandó őrhelyekre, amelyek a hozzájuk bizalmasan eljuttatott parancsokat teljesítették, biztosították a szervezet számára, hogy megbízható embereik propaganda tevékenységet végezhesenek.

A megalakuláskor elhangzott, hogy politikai és vallási hovatartozástól függetlenül és azon felülemelkedve kellett küzdenie mindenkinek az ország területi épségért. A csatlakozók listájából ennek megfelelően hiányzott Károlyi Mihály neve, felesége ugyanakkor tagja volt a szervezetnek csakúgy, mint számos szociáldemokrata képviselő. A kormány el akarta kerülni a politika befolyásának látszatát, mégis kísérletet tett, hogy irányítása alá vonja a TEVÉL-t. A Károlyi-kormányzat rövid uralma azonban nem tette lehetővé a vezetés megszerzését a Ligában.⁸ A Tanácsköztársaság, melynek idejéből nem maradtak fenn a szervezetre vontakozó iratok, arra engedett következtetni, hogy titkosan működött tovább a TEVÉL, vagy egyáltalán nem folytatta/hatta a vörös uralom alatt tevékenységét. Kun Bélának 1919. augusztus 1-i Bécsbe menekülése után az ellenforradalmi fordulat a TEVÉL újra aktív korszakát nyitotta meg. A trianoni békeszerződés aláírását követően a Liga helyét

egyéb revizionista szerveződések vették át, amelyeket a kormányzat a Társadalmi Egyesületek Szervezete Központjának létrehozásával egyesített, és így a propaganda irányítása is a politikai vezetés kezébe került.⁹

A Ligának szüksége volt a háttérben a politikai vezetés támogatására, a kapcsolatot és az együttműködést jelzi, hogy rendszeresen tájékoztatta a TEVÉL, az ügynökeiktől hozzá beérkezett jelentésekről a miniszterelnökséget. Így értesülhetett a miniszterelnökség III. ügyosztálya arról, hogy a demarkációs vonal mentén nem magyar és zsidó személyek kommunista propagandát folytattak és egyes területeken ezt összekapcsolták magyarellenos tevékenységgel is. A TEVÉL ezért arra kérte a hivatalt, hogy a térségbe helyezték át az agitáció szempontjából a leghatékonyabb eszközöket és személyeket.¹⁰

Több levél maradt fenn, amelyben a Liga támogatást kért. Így például a Magyar Királyi Államvasutak Igazgatóságától szabadjegyek átadását, vagy munkatársak szabadságolását, akik a TEVÉL tagjaiként küldetést teljesítettek. A Magyar Királyi Posta szintén tevékenyen bekapcsolódott a területvédelembe, csakúgy, mint a hadsereg, amely engedélyezte, hogy a Liga tagjai jobbra csak északára térjenek vissza a laktanyába és napközben a feladatukat teljesíthették. A Magyar Királyi Vezérkari Főnökség kölcsönös jelentések adásáról egyezett meg a Területvédő Ligával, a katolikus egyház pedig engedélyezte, hogy a megszállt területen működő papjai propaganda tevékenységet folytathattak a területi integritásért.¹¹

A Liga törekvéseinek nemcsak támogatói, hanem ellenzői is voltak. Erről a TEVÉL azon törekvése kapcsán maradtak fenn iratok, hogy a megszállt területeken lakó, de a demarkációs vonal magyar oldalán dolgozó munkásokat, így a tatabányai szénbányákban dolgozó lipitói bányamunkásokat vagy gróf Sennyei Béla becskedi és báró Sennyei Miklós karcsai birtokán alkalmazott barsi favágókat beszervezze a Liga képviselőinek sorába.¹² A Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium támogatta az elképzeléseket és kiadta a Magyarországon tartózkodó és az agrárszektorban állást vállalók listáját.¹³

A munkaadók oldaláról azonban nem volt egyértelmű a támogatás. Legtipikusabb érveket a támogatás megtagadását követően a Tatabányai Szénbányák Igazgatósága sorolta fel. A Ligának küldött 1920. december 29-i válaszlevelükben így írtak: „Szívünkön fekszik hazánk újjászületésének ügye, de a leghatározottabban ellenezzük az Önök tervét, azért mert a kísérletnek súlyos következményei lehetnek a válságos széntermelésre... Nem kellene más, mint a cseh-szlovák kormány értesüljön erről, a lipitói bányászok soha nem dolgozhatnak itteni bányákban... A veszedelem a munkások „alacsony” értelmiségi foka és a politikai műveltsége mellett fennáll.”¹⁴

A csatlakozók névsorában sem találhatók nagyobb számban gyári munkások. Ennek hátterében valószínűleg a kommunista propaganda állhatott, amely már megnyerte ekkorra saját céljainak a munkásság egy részét.

A TEVÉL szegedi fórumának, a *Tűz* című hetilapnak hasábjain is kibontakozott egy vita, amelynek elindítója Szalay úr volt, aki az újságnak írott levelében reakcióval és háborús uszítással vádolta meg a Ligát. A cikkből kiderült, hogy a vádló éjjelente titkos gyűléseket szervezett, ahol a következőket mondta: „Hogy rend legyen, le kell rombolni mindent, mindent el kell némítani, a burzsoákat, kegyetlenül, irgalmatlanul.”¹⁵

Korábban említettük azt a jelentést, amely arról szólt, hogy a demarkációs vonal mentén bizonyos személyek aktív kommunista propagandát folytattak, és ezzel szemben a magyar kormányzat támogatását kérte a Liga. A TEVÉL ezzel egy újabb feladatot vállalt fel: a gyorsan terjedő kommunista eszmékkel szembeni küzdelmet. Ez volt ugyanis egyik eleme a területi

integritás védelmének: a bolsevizmus megfékezéséhez nem szabad, hogy az országot feldarabolják és tálcán kínálják fel a nagy keleti szomszédnak.

A baloldali eszmék támogatói között arányaiban nagy számban fordultak elő a zsidó származásúak, így a velük szembeni fellépés kapcsán előfordult, hogy a területi épség megővésére szerveződők csoportját antiszemitanak bélyegezték. A Liga adataiból kiderült, hogy a zsidóság többsége inkább passzívan figyelte az eseményeket. A TEVÉL tagjai között főleg a nagytőkések érdekeit képviselők voltak jelen pl.: Chorin Ferenc. 1919. november 16-át – Horthy Budapestre történt bevonulását – követően több feljegyzés is arról tanúskodott, hogy a zsidóság hitetlennek tartotta azokat a személyeket, akik a Tanácsköztársaság résztvevői voltak és az új politikai vezetést támogatásukról biztosították.¹⁶ Az ügynökök közül a cseh-szlovák oldalról többekről feljegyezték zsidó származásukat, illetve a kereskedőkről, hogy csak a cseheknek támogatták, de magyar származású emberek közül is többen tették le szinte a cseh megszállást követően azonnal a hűségüket, vagy álltak be a csehek mozgalmába, mint kémek. A zsidóság, a korábbi évtizedekben is, a társadalom azon részét képezte, amely a polgárság anyagi bázisát is adta a szellemi tőke mellett, gyáraik, műhelyeik helyhezkötté tették őket, ezért a megélhetésük és a biztonságuk garantálásáért nem szálltak szembe a megszállókkal.

1920. május 22-én a Liga *Üzenet*¹⁷ címmel adott ki egy röpiratot. A kiadvány a nyugati sajtóban megjelent hírekre reagált, amely szerint Budapesten például két sorba állították fel a templomból kivonuló zsidókat, férjet a feleségével, testvért testvérével szemben, s az egyik sor kezébe husángot adtak és addig üttették a vele szemben állót, míg az össze nem roskadt. A *Bécsi Magyar Újság* és az *Ember* című nyomtatvány tájékoztatta erről a nyugati közvéleményt. Hogy kik lehettek ezeknek a rágalmaknak a kiagyaloí? A szerző szerint a Károlyi-kormány által a börtönből kieresztett csőcselék, akiknek jó része zsidó származású volt, megragadta a hatalmat és mint népbiztos kifosztotta a parasztságot. A kommunista hatalomátvételt követő nyomor és a felgyülemelő népharag elől elmenekültek a népbiztosok Bécsbe, mivel a zsidóság sem fogadta be őket, tetteik miatt, soraikba. A zárzó: „A ki létét hozzánk köti, hátsó gondolat nélkül közénk illeszkedik, rajtunk uralkodni nem akar, az boldogulásának feltételeit köztünk és védelmünk alatt a jövőben is megtalálja.”¹⁸

4. A pénzügyi háttér

Az alapszabályzatban meghatározott tagdíjak beszédese volt a pénzügyi bevételek egyik forrása, további bevételi forrásokat jelentettek a TEVÉL által kiadott bélyeg, képeslapok árusításából származó összegek, valamint a nyereségykölsön jegyzéséből befolyt pénzek. Mindezek nem fedezték a propagandához szükséges anyagi feltételeket, ezért a háttérben hathatós állami támogatásra kell gyanakodni. Egy 1921. május 28-án kelt fogalmazvány szerint, amelyben Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter utasította a Pénzügyintézeti Központ igazgatóságát, hogy propaganda- és kémszervezetek részére a Pénzügyminisztérium számlájára nagyobb összeget fizessen ki. Herczeg Ferencnek, a Zrínyi Szövetség elnökének tízmillió korona, és Perényi Zsigmondnak, a Thököly Szövetség vezetőjének ötmillió korona került a számlájára. A Rákóczi Szövetség szintén ötmillió koronát kapott. A minisztérium Thália név alatt létrehozott egy számlát, amelyre négy millió koronát helyeztek el, efelett az államtitkár rendelkezett.¹⁹

A Felvidéki Liga propaganda költségei iránymutatóak lehetnek a többi szervezet esetében

is. A következő tételekből épült fel 1920 áprilisában a kiadásaik: személyi kiadások, irodai szükségletek, propaganda kiadások, Őrszem hálózat költségei. Ezek a következő egységekre bonthatók: személyi kiadásokban szerepeltek a tiszteletdíjak, a havidíjak és a havibérek. Az irodai költségek, a fűtés, világítás, telefon valamint az irodai felszerelés számláit jelentették. A propaganda kiadásokban a nyomtatványok előállítását és egyéb költségeit, a kiküldötték szervezeti és a Felvidéki Liga győri fiókjának irodai- és Őrszemélyzeti kiadásait összegezték. A negyedik tétel az Őrszem hálózat fenntartásának összegszerű meghatározását tartalmazta, konkrétan az Őrszemek szervezeti költségeit és az ellátmány biztosítására fordított pénz mennyiségét.

A Felvidéki Liga propagandaköltségei 1920. április–augusztus hónapokban.²⁰

Kiadások	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Összesen
Személyi	2800	5600	4700	11240	8400	32740
Irodai	2633,9	3218,6	2858	2300,8	15697,3	167984,3
Propaganda	6682,7	20995,6	29422,3	112417,5	2733,4	172251,5
Őrszemhálózat	7710	20400	16197,4	34372,4	12500	91179,8
Havi összkiadás	19826,6	50214,2	53177,7	160330,7	180606,4	464155,6

A számsorokból jól ki lehet olvasni, hogy a békeszerződés aláírásáig a propagandaköltségek nőttek, a csúcson a szerződés aláírását követően érték el a kiadások. Ez összefügg a határok véglegesítésével, az elveszett reményekkel, a wilsoni béke halálával. Az augusztusi a kiadások töredékét képezik az előző havinak, ez már előre jelezte a TEVÉL megszűntének közeledtét és azt, hogy más revizionista szervezetek jelentek meg és kezdték meg a küzdelmet a békediktátum felülvizsgálataért. A Területvédő Központ által kiadott propagandaanyagok számából számítást lehet végezni, a kiadott iratok előállítási költségeiről. Fennmaradt a Liga által a nyomtatási költségekre vonatkozó versenykiírás és a jelentkezők ajánlatai. A nyomdavállalatoktól 170 000 darab egy- és kétoldalas rőpirat elkészítésére kértek árajánlatot. Végül a megbízást Lengyel és dr. Móricz vállalkozása nyerte el, akik 18065 koronás összköltséggel vállalták a nyomtatást.²¹

Az 1919 és 1921 közötti időszakban a Felvidéki Liga felé kézbesített rőpiratok száma összesen 5419069 darab volt. A legolcsóbbnak számító egyoldalas rőpirat darabonkénti előállítási költsége 35 fillér volt. Ebből megállapítható, hogy a háromévi nyomdaköltség minimálisan 1896674,15 korona volt. Ha figyelembe vesszük a korszak inflációs mutatóit és azokat az adatokat, amely egy aranykorona, papírkoronában kifejezett vásárlóértékét fejezik ki (1919. augusztus 1-jén 1 aranykorona=8,98 papírkorona, 1920 decemberében a váltás 1 aranykorona=114 papírkorona)²² akkor a végösszeg megsokszorozódik. Ez csak a Felvidéki Liga propagandaanyagának előállítását jelentette, emellett még működött a Délvidéki Liga és egyéb más, a TEVÉL-hez csatlakozó szervezet, amelynek anyagi háttérét szintén a központ biztosította. Azt is figyelembe kell venni, hogy a kiadott anyagok nemcsak egyoldalasak voltak és a 35 filléres költségben a legrosszabb minőségű papír tartozott bele. A céloknak megfelelően, a megszólított félre való tekintettel, volt, hogy a legjobb, az ún. dísztvírat nyomópapírra került rá a szöveg. Ennek előállítási költsége 1,25 korona volt darabonként, tehát három és félszer annyiba került, mint a legrosszabb minőségű kiadvány. Ezekből az

adatokból, arra lehet következtetni, hogy a TEVÉL állami támogatásokat is felhasználhatott céljai megvalósítására.

4. A magyar hírszolgálat kiépítése

A magyar propaganda irányvonalát nagyban meghatározta az előtte járó nemzetiségek tevékenysége, illetve az, hogy az egyik célterület, Nagy-Magyarország jórésze megszállás alatt volt. A Felvidék a csehek, a Délvidék a szerbek, még az egész Tiszántúl román megszállás alatt volt. A megszállók természetesen keményen felléptek a propagandistákkal szemben, több bejegyzés maradt fenn a Felvidéki Liga iratanyagában, amely arról számolt be, hogy a TEVÉL emberei közül az éj leple alatt többeket elhurcoltak és soha nem tértek vissza lakhelyükre. Ilyen sorsa jutott Gazzuli Lajos pozsonyi révkapitány, akit a csehek elfogtak és internáltak. Fontos levelezések terjesztője volt, akit egy magyar, Varga Ibolyka adott fel a cseheknek.²³

A magyarok rendkívül összetett feladatra vállalkoztak, a megszállt területek magyar lakosságát kitalásra kellett buzdítani, a nem magyarokat arra, hogy ne forduljanak a magyarság ellen, még a nyugati közvéleményben a korábban vázolt, a csehek által bemutatott szörnnyeteg-képen kellett módosítani, finomítani. A tevékenység sikeréhez elengedhetetlen volt a magyar hírszolgálat kiépítése. Az információgyűjtéshez megbízható embereket kellett ajánlani. Számos feljegyzés tanúskodik arról, hogy az egész Felvidék be volt hálózva a magyar ügyet szolgáló emberekkel, akik környezetük megfigyelését követően jelentéseket tettek az őrhelyeknek, akik a központ felé továbbították azokat. Az iratanyagból kiderült, hogy kik az újonnan a Ligához csatlakozó megfigyelők, kik szervezhetőek be és kik a megbízhatatlanok. A nemzetiségek hasonló módszerekkel dolgozhattak, erre az időnként lebukó cseh-szlovák ügynökök utaltak. Ilyen lehetett Grünwald Igló gyógyszerész, aki a Liga jelentése alapján a csehek kémje volt. Rendszeresen utazott Prágába, sok pénze volt, pedig a gyógyszertár nem ment jól, állt a TEVÉL jelentésében.²⁴ Gyarmati is, aki a megszállás után Djarmati-ra változtatta a nevét, az 1920. október 21-i 224-es jelentés alapján a cseh hatóság zsidó származású titkosrendőre volt.²⁵ Gyurárkó András pozsonyi lakos, szintén cseh kém, talán a legveszélyesebbek egyike volt, akit megfigyeltek a TEVÉL emberei. Tevékenységi területe átnyúlt Magyarországra, Pesten több lakást tartott fenn, hol papként, hol mint francia tiszt jelent meg. Beférközött a szervezetbe és onnan a megszállt területeken működő, a TEVÉL kötelékébe tartozók névsorát szerezte meg és adta át a cseheknek. Néhány hónappal később újabb bejegyzés került a Gyurárkó-aktába: zsolnai születésű 1-2 gimnáziumi osztályt végzett, majd írnok volt. A háború alatt a magyar rendőrség megbízásából figyelte a szlovák pánszlávistákat. Korábbi tevékenysége magyar veszedelem, elsősorban a felvidéki magyarokra, ahol sok embert juttatott börtönbe.²⁶

A megfigyeltek listáján szereplők közül zömmel az első időszak jelentései alapján azokat találjuk, akik szellemi foglalkozásúak: tanárok, papok, lelkészek, köztisztviselők, ügyvédek, újságírók. A Liga tevékenységének kiszélesedésével már a nyomdatulajdonosok, az asztalosok, vendéglősök, molnárok, kereskedők is a szemmel tartottak névsorát gyarapították. A bejegyzések alapján kirajzolódott, hogy a megbízhatatlan kategóriába nagyszámban kerültek a szellemi tőkével rendelkezők, akik a cseh megszállást követően letették

a hűségüket az új hatalomnak. Ebben a körben találtunk bankigazgatót, polgármestereket, iskolaigazgatókat, tömegesen ügyvédeket, tanárokat, rendőrkapitányokat, gyógyszerészeket. A gyártulajdonosok is gyorsan a cseh hatalomhoz csatlakoztak, mellettük meg kell említeni azokat is, akik kisebb üzlettel, műhellyel rendelkeztek: vegytisztító, dohány- és téglagyár tulajdonos, asztalos, nyomdász stb. Tettük indítéka talán az volt, hogy a nem mozdítható tőkével rendelkező személyek, gyártulajdonosok, műhelytulajdonosok, hogy megélhetésüket és személyes biztonságukat garantálják, a csehek megszállását követően azonnal új hatalom szolgálatába szegődtek. A mozdítható, tehát a szellemi tőkével rendelkező, iskolázott erők egy része rögtön, mások azonban csak az ellenállásukat követő elbocsátásokat követő gazdasági ellehetetlenedés következtében kényszerültek rá a hűségükü letételére. Ilyenkor a hatalom látszólagos megbocsátását elnyerve a korábbi állásuknál alacsonyabb beosztásba kerültek vissza. A szellemi foglalkozásúak jelentős része a meghajlás helyett inkább a távozást választotta. Jelentős számban települtek át Magyarországra, vagy vágtak neki a nagyvilágnak és kerestek új hazát az USA-ban, Ausztráliában, Brazíliában stb.

Az egyházak szerepét vizsgálva kiderült, hogy a megszállt cseh területeken a premontrei rend kirtartott a magyar ügy mellett. Egyetlen áruló volt közöttük a bejelentésük alapján, Hegedűs Károly, aki a korábbi lelkes támogatását megvonta és megtagadta a további áldozatok vállalását a területi integritásért. Ez összefüggött azzal, hogy a csehek üldözték a rendet. Hegedűs nem vállalta ennek kockázatát és Murges néven kezdett új életet.

A katolikus- és a református egyház tekintetében nem ilyen tiszta a kép, hiszen találhatóak egyházi emberek a magyar törekvések mellett és az ellene állástfoglalók körében is. A magyarországi szervezetben a legelső és a legfőbb támogatók között található mind a katolikus, mind a református egyház is.

A zsidóság, mint az ötödik bevett vallás, rendkívüli passzivitást mutatott és nem foglalt állást. A jelentésekben azonban tömegesen vannak jelen azok a személyek, akik zsidókként vannak feltüntetve és a magyarok elszánt ellenségei. Persze találhatóak példák arra is, hogy az integráció támogatóinak soraiban zsidó személyeket találunk, például a nagyszombati izraelita iskola igazgatóját, Gerő Jakabot. Magyarországról egy nagy vihart kavart eseményt említhetünk, amely a szegedi főrabbi, Lőw Immanuel kijelentése kapcsán híresült el. A főrabbi két holland újságíró társaságában gyalázta a nemzetet. Részletesen esetelte a tevékenységét, amellyel igyekezett a hittestvéreit megóvni az esetleges magyarországi utazásaikon rájuk leselkedő veszélyektől, ezért arról tájékoztatta őket, hogy ne jöjjenek Budapestre, mert ott egyszerűen agyon fogják őket verni. A továbbiakban nyilatkozatát így folytatta: „Ennek az országnak nincs létjogosultsága. Magyar nemzet nem létezik, sőt a magyar faj is kiveszett már.”

A természetes földrajzi egységről Lőw Immanuel a következőket mondta: „Kérem uraim, ez egy nagy hazugság, ilyen nem létezik. Erről csak szónokolnak. Ezek csak frázisok. ...Apponyi is csak beszélni tud, három nyelven zsonglörködni, de amit mond az hazugság. Magyarország a kutyának való: szét kell darabolni!”²⁷

A kiobbant botrányt követően Sándor-Schlézinger Pál zsidó származású országgyűlési képviselő cáfolta a vádakát, és egy zsidóellenes hangulatkeltésnek nevezte azt. Az említett két holland újságíró azonban tudósítóként jelen volt az ülésen, így felkérték őket az állítások cáfolatára, vagy alátámasztására. Nypels és társa igazolták, hogy a leírtak elhangzottak a beszélgetésükkor. Hazaárulás címén Lőw ellen eljárást indítottak, az ügy későbbi fejleményeiről mindössze annyit közöltek a lapok, hogy a főrabbi talált védőügyvédet. Ezeknek az esemé-

nyeknek volt visszhangja a nyugati sajtóban is, sőt a hazai lapok is cikkeztek a történekről pro és kontra.

Az *Egyenlőség* című lap egyenesen pogromról számolt be. A szegedi Tűz című hetilap, amelyet 1918. december 14-én adtak ki először, cáfolta az Egyenlőség híreit és túlzónak tartotta azokat, sőt kijelentette, hogy az Egyenlőség szít pogromra. „Rajtuk kívül senki sem beszél, senki sem akar pogromot. Szánalmas hígvelejűséggel és hangos félelemmel dadog a pogromról.”²⁸ A Tűz ezzel a cikkel kivítta Schwarz Jenő haragját, aki megtagadta a lap további kiadását. A szerkesztőknek, Bibó Lajosnak, Juhász Gyulának, dr. Terescsényi Györgynek új kiadó után kellett néznie, majd rövidesen, a történekr után felajánlották lapjukat a Területvédő Ligának és 5000 koronás támogatást kaptak a kormánytól. A hírszolgálat embereinek a felsorolt teendőknél túl a világban meg kellett találnia azokat a fórumokat, amelyek készek voltak arra, hogy a magyarokról szóló írásokat, a magyar népet bemutató írásokat közöljék lapjaikban.

Korábban láthattuk ennek cseh-szlovák példáját, ahol Beneš irányításával Svájc, Hollandia, Olaszország, az USA, Anglia, Franciaország értesült a Monarchia és a csehszlovák nép életéről, az aktuális eseményekről az általuk felállított sajtóirodákon keresztül. A magyar propaganda számára azonban csak a német nyelvterület nyílt meg. A Liga tagjai által társadalmi munkában készített idegen nyelvű írásokat, híreket 42 lap jelentette meg, ezek a kiadó székhelye alapján többnyire berlini, müncheni, bécsi, lipcsei, hamburgi lapok voltak. Nem sikerült az ügy szempontjából legfontosabbnak tartott népeket megszólítani. Franciaországban csak a *La vieille France* című keresztény folyóirat és a *La voix nationale* vállalta a magyar hírek közlését. Angliában egyetlen fórum volt nyitott Drummond által, aki a keresztény témájú cikkeket fogadta szívesen lapjában. A hivatalos külképviseltek is felvállalták a magyar ügy nemzetközi képviselését. Bécs, Berlin, München, Köln, Hamburg, Bern, Zürich, Róma, Párizs, Hága, Koppenhága, Varsó, Belgrád és Prága városában voltak ekkor magyar képviseltek.²⁹

A külföldnek szánt anyagokban a nagy magyarok életrajzán kívül a közgazdaság állapotát, a ferdén beállított információk helyesbítését és az ellenfelek hamis propagandájának fogásait mutatták be. A külföldi tévedések helyreigazításával az MTA egy tagját, Chonka Győzőt bízta meg a TEVÉL.³⁰ Nehezebb helyzetben voltak a Liga demarkációs vonala mentén dolgozó tisztviselők. Széleskörű feladatokkal voltak megbízva, így az összeköttetés megteremtésével a megszállott terület és Magyarország között, a demarkációs vonalon túl történő események felderítésével és a közvetlen agitációval.

Működésük sikerének egyik záloga a környezettel való kiegyensúlyozott, baráti viszony, ennek feltétele a tót nyelv ismerete. A személyes érintkezésen keresztül kellett a tevékenységüket folytatni, kapcsolatot tartani az állomáshelyek hatóságaival, a csendőrséggel. Pontosan fel kellett térképezniük a csempészek útvonalait. A csempészekkel mindennapi kapcsolatra volt szükség, hiszen ők ismerték az átkelés módjait, hogyan lehetett egyezkedni a határőrséggel. A magyar szempontból megbízható egyéneket a Liga szolgálatába helyezték.

A TEVÉL kötelékébe tartozó képviselőknek a körzetükben lévő hatóságokat is, ha lehetséges volt, a magyar ügy szolgálatába kellett állítani. A beszervezett egyéneknek hetente közös tanácsot hívtak össze, hogy érezzék a kitűzött célok nagyságát és megbeszéljék a további teendőket. A tagok politikai magatartásában csak egyetlenegy célnak volt helye: a területi integritás megőrzésének. Az összeköttetés létesítésekor a piacra átjáró eladókat, a tejszállítókat, a fuvarosokat, a hivatalokba átjárókat, a hajósokat, vasutasokat, postaküldön-

cöket lehetett elsősorban számításba venni a propaganda anyagok szállításakor. Sőt, értékes információkat adtak a túlsó terület katonai erejére, a csapatösszevonásokra, őrségük nemzetiségére, azok beosztására, a parancsnokok személyére, a vonatok menetrendjére, a vasúti alkalmazottakra vonatkozóan. A Liga képviselőinek ezeket a személyeket kellett irányítani és az átadott adatokat ellenőrizni, a majd eljuttatni a központnak. Küldetésükből adódóan a községházán kitett hirdetményekről és az üléseken elhangzottakról is pontos ismeretekkel rendelkeztek.

A leghasznosabb tagoknak azok bizonyultak, akik a tisztviselői hivataluknál fogva a katonaságnál vagy a határőrségnél viseltek funkciót. A hadseregben a magyar és az ottani viszonyok hatásos összehasonlításával és annak ecsetelésével, hogy a magyaroknál, jobb a helyzet rá lehetett bízni néhány katonát arra, hogy kötelességét elhagyva a magyar ügy szolgálatába álljanak

A hivatalos beosztásban lévőkől származó adatok voltak a legértékesebbek és a legtartósabb hírforrások. Ilyenek az állomások alkalmazottai, illetve a határok védelmét ellátó személyek. Ebben a munkakörben ugyanis a gyanú árnyéka nélkül lehetett kikérdezgetni az illetőt, honnan jött, vannak-e ott csehek, mióta vannak ott, néhány a Liga által ismert és az utazóval megegyező helységben élő tisztviselőre rákérdezni, ott van-e még. A rekvirálások mértékéről, az oktatásról, „a helyi karhatalomról”, az adott terület lakóinak hangulatáról, viszonyáról a magyarokhoz, a jelenlegi politikai helyzetről mind-mind értékes ismereteket jelentettek a Ligának. A kérdések kapcsán propaganda tevékenységet fejthetett ki a tisztviselő. Ecsetelhette, hogy a tót nép ragaszkodik a függetlenségéhez és haladjon továbbra is együtt a magyarsággal. Felmérhette a személyes kapcsolatokon keresztül, hogy milyen hatása volt az adott területen a propagandának. A megszerzett adatokat 24 órán belül kellett írásban a TEVÉL-nek elküldeni. A jelentések kézbesítésére a naponként a demarkációs vonalon átjárókat használták fel. Kiemelt szerepe a vasút alkalmazásában lévő személyeknek volt, akik dupla borítékban szállították – leggyakrabban a mozdonyvezetőnél helyezték el – a jelentéseket a külső borítékon a célállomásuk címe volt feltüntetve. A megérkezést követően, a magyar területeken a Liga címére továbbították a küldeményeket.

A postai szolgálat nemcsak Magyarország irányába zajlott, hanem a megszállt területek felé is, ahová újságokat, röpiratokat csempészték be. A propagandaanyag jelentős része a postán keresztül jutott a demarkációs vonalon túlra, ahol a beépített emberek főként a városokban terjesztették azokat. A röpiratokat megyék és járások szerint csoportosították és adták át a területileg illetékes tagnak. A küldemények biztonsága érdekében célszerű volt azokra cseh-szlovák bélyegeket ragasztani. A bélyegek beszerzését a katonák és a határon mindennap átjárók intézték. A levelek illetékét 25 fillérben állapították meg a cseh-szlovákok, így ezeket a címletű bélyegeket nagy mennyiségben kellett a központnak eljuttatni, a szállítóknak fizettek ezért a tevékenységükért. A Liga központjával való kapcsolattartás a posta vagy küldönc, ezek akadályoztatása esetén pedig a már említett vasúti alkalmazottak igénybevételén keresztül történt.³¹

A szervezeti keretek kiépítését követően a TEVÉL központjában összefoglalták azokat az ismereteket, amelyek elengedhetetlenek a sikeres propagandához. A röpiratok, plakátok készítőinek irányelveket kellett adni ahhoz, hogy munkáik a lehető leghatásosabbak legyenek a nyugati közvélemény körében.

JEGYZETEK

- ¹ *Budapesti Hírlap*, XXXVIII. évf. 284. sz. 1918. december 4. 6.
- ² Uo. XXXVIII. évf. 293–294. sz. 7., 10.
- ³ *Budapesti Hírlap*, XXXVIII. évf. 294. sz. 1918. december 15. 7.
- ⁴ Uo. XXXVIII. évf. 294. sz. 8.
- ⁵ Hadtörténeti Levéltár (A továbbiakban: H. L.) Felvidéki Liga VI. 28. 2. doboz.
- ⁶ H.L. Felvidéki Liga.VI. 28. 2. doboz.
- ⁷ H.L. uo.
- ⁸ PALLÓS LAJOS: Nem!Nem!Soha! *Rubicon*, 1997/1. 26–27.(A továbbiakban: Rubicon 1997/1.)
- ⁹ Rubicon, 1997/1 30.
- ¹⁰ H. L. VI. 28. Felvidéki Liga 2. doboz. 1920. június 30-án kelt levél alapján.
- ¹¹ H. L. VI. 28. Felvidéki Liga 2. doboz.
- ¹² H. L. VI. 28. Felvidéki Liga. 2. doboz. A hírszolgálat jelentése 1920. december 29-én.
- ¹³ H. L. uo.
- ¹⁴ H. L. 2. doboz, válaszlévlé a Ligának a Tatabányai Bányák Vezetőségétől 1920. december 29.
- ¹⁵ *Tűz*, III. évf. 6. szám 1919. február 13. 5.
- ¹⁶ NEMES DEZSŐ: *Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon. 1919–1921.* Budapest, 1953, Szikra, 33–37., 41–42, 58.
- ¹⁷ H. L. VI. 28. Felvidéki Liga 2.doboz.
- ¹⁸ H. L. VI. 28. Felvidéki Liga: Üzenet 1920. május 22.
- ¹⁹ *Országos Levéltár* Pm.res. 1923-102.(39/1921.)
- ²⁰ H. L. VI. 28. 3.doboz. Felvidéki Liga propagandaakciójának értékelése.
- ²¹ H. L. VI. 28. Felvidéki Liga 3. doboz.
- ²² Nemes: i m. 41–42.
- ²³ H. L. VI. 28. Felvidéki Liga 1. doboz. Magyar Hírszolgálat jelentése 20/IX./3.(A megfigyelések ABC rendben vannak rendezve a megfigyeltek vezetékneve alapján.)
- ²⁴ H. L. VI. 28. Felvidéki Liga 1. doboz. Magyar Hírszolgálat 20/okt.21/128.
- ²⁵ Uo. 20/okt.21./224-es jelentés.
- ²⁶ Uo. 20.H/13.
- ²⁷ *Új Lap*, XIX. évf. 100. sz. 1920. április 25. 3.
- ²⁸ *Tűz*. II. évf. 2. sz. 1919. január 11. 9.
- ²⁹ H. L. VI. 28. Felvidéki Liga 3. doboz.
- ³⁰ *Tűz*. II. évf. 8. sz 1919. március 1. 10.
- ³¹ H.L. VI. 28. Felvidéki Liga . 3.doboz. A demarkációs vonal mentén elhelyezett tisztviselők tevékenységéről...

Alsó-Fehér vármegye rövid története

A régi Magyarország erdélyi részén található. 3575 km² kiterjedésű. Északon Tor-da-Aranyos, Keleten Kis-és Nagy-Küküllő, Délen Szeben, Nyugaton Hunyad vármegye határolja. A Kárpát medence leghegyesebb vidéke ez. Domborzatát folyók szabdalják. A Maros, mely eleinte a határát képezi, északkelet–délnyugat irányban átlósan metszi földjét s az erdélyi Érchegységhez illetve a Bihar hegységhez tartozó csoportjait a bal parton elterülő (már az erdélyi felföldhöz számított) alacsonyabb dombvidéktől elválasztja. A Maros jobb partján emelkedik – túlnyomóan már havasi jellegű Ompoly-Aranyosmelléki és Ompoly-melléki-hegység.

Az előbbi az Aranyostól az Ompolyig terül el és nagyobb része a vármegyére esik. Természeti szépségekben bővelkedő, vadregényes, szaggatott hegység, melyet számos mély hasadékvölgy szel. Legmagasabb csúcsai az 1300 métert is meghaladják (Dimbó 1371 méter, Vulkoj 1351 méter, Csórai szirt: 1440 méter).

Az Ompolyon túl a Marosig az Ompoly-melléki-hegység alacsonyabb ugyan (Grohács 1103 méter, Brádia 1123 méter) mindazon által fővonalán csak nehezen járható és erdei utak visznek át. Mindkét hegység zord és terméketlen, de sok az erdeje és legelője.

A Maros völgyének Nagyenyed és Sárd közt fekvő dombos és termékeny része Erdélyi Hegyalja néven ismeretes. (Jó bortermő vidék.) A Maros bal parti dombos vidéke

200 és 500 méter közötti magasságban terül el. (A belső erdélyi felföldhöz számítják. A Nagy-Küküllő és a belé ömlő patakok öntözik.) A vármegye jelentősebb folyói: Maros, Nagy-küküllő, Ompoly és a Sebes. Nagyobb tavai nincsenek.

A megye keleti részén az éghajlat kellemes, mérsékelt, míg nyugaton zord, esőben bővelkedő. Gyulafehérvárott az évi középhőmérséklet 9,6 C°. A legmelegebb hónap (július) legmagasabb hőfoka 20,6 C°, a leghidegebbé (január) -3,3 C°.

Földjének csak egyharmada alkalmas földművelésre. 1908-as adatok szerint: 135 179 ha szántóföld, ebből 104782 ha bevetve, a többi ugaron.

A bevetett területek mintegy harmadán (42003 ha) kukorica, a többin őszi búza (31792 ha), tavaszi búza (9009 ha), rozs (1577 ha) árpa (1835 ha) és zab (6171 ha) termesztése folyik.

Ennek megfelelően a termés kukoricából a legjelentősebb (577792 mázsa), és kevesebb a búza (360127 mázsa) A többi gabonanemű termés jelentéktelen, kivéve a zabot, melyből 45922 mázsa az éves produktum. Egyéb terményei közül meg kell említeni a kendert és a hegyi réteken termelt lucernát és bükkönyt.

Kertjei 6081 hektáron terülnek el. Szőlő 1966 hektár, melyen 1908-ban 36404 hektoliter bort termeltek, melyből a legjobbak a czelnai és csombordi nedűk. Rét és kaszáló: 6269 ha, legelő: 46 315, nádas: 140 ha.

Kiterjedt erdőterületeinek (90677ha) több mint a fele (48323 ha) bükkös, 39709 ha. tölgyes és csak 2645 hektár fenyves. A fatermelés nem jelentős mert az erdők kihasználtsága túl nagy valamint harmadrészüik nincs tervszerű kezelés alatt.

Állatállománya (1895. évi adatok szerint): 76632 szarvasmarha (túlnyomóan magyar erdélyi fajta), 7597 ló, 264 öszvér és szamár, 54308 sertés, 153692 juh, 3389 kecske és 272302 baromfi.

A legjobb gulyák Drassóban, Obrásán, Monorán és Sorostélyon találhatóak. 173 községben méhészkednek (köpük száma 5255, a méhtermékek értéke 36432 K.) A folyók gazdagok halban.

A vármegye nyugaton nagyon gazdag ásványokban, ezek közül az arany a legjelentősebb. Arany és ezüstbányái Abrudbánya, Bucsum, Verespatak, Zalatna, Trimpol és Valea Doszoluinál vannak. Az arany és ezüstbányászat eredménye az abrudbányai és zalatnai aranybevéltó hivatalokban és zalatnai kohónál 800-1000 kg arany és 5-600 kg ezüst körül van.

Marosújváron és Vízaknán jelentős sóbányák vannak, a termelés az előbbinél (1908) 519311 mázsa kősó és 110557 mázsa ipari só, az utóbbinál 25373 q kősó. A marosújvári sóbánya ekkor Magyarország legnagyobb sóbányája. Ásványvizei közül híres a túri keserűvíz, de jelentősek a marosújvári és a vízaknai sógyógyfürdők is.

Lakossága lassan emelkedik: 1869-ben 188702 fő, 1900-ban 209836 fő volt., 1909 végén 229943 főre becsülték. A terület hazánk legsűrűbben lakott vidékei közé tartozik, népsűrűsége 59,3 fő/km².

Anyanyelve tekintetében 36360 magyar, 7953 német és 166099 oláh alkotja a népességet. A magyarság csak lassan gyarapszik 1890-ben 15,6%, 1909-ben 17%. Leginkább szórványban élnek, nagyobb tömbben csak a marosújvári és a nagyenyedi járásokban, valamint a városokban találhatóak. A

lakosság vallás megoszlása: 11226 fő római katolikus, 80211 fő görög katolikus, 87210 fő görög keleti, 7170 fő evangélikus, 21296 fő református, valamint 1315 fő unitárius és 3903 főnyi izraelita közösség.

1000 lakosra 1908-ban 36,7 születés, 26 haláleset, 9,7 házasságkötés esett. A természetes szaporulat 1000 lakos után 10,7 volt. Foglalkozások szerint a lakosság túlnyomó része őstermelő (74,2%), bányász és kohász 4,9%, iparral 6,8%, kereskedelemmel 1,5%, közlekedéssel 1,3% foglalkozik. Közszolgálatban áll vagy szabad foglalkozást űz 3%.

A tényleges keresők száma: 101559 (76792 őstermelő, 3381 bányász, 6285 iparos, az eltartottak száma 110793.

Ipara és kereskedelme jelentéktelen, legnagyobb gyártelepei a marosújvári ammóniák és szódagyár (250 munkás), a gyulafehérvári Johanna gőzmalom és ipari szeszgyár, öt mezőgazdasági szeszgyár, a nagyenyedi épületlakatos gyár, könyvnyomda és papírárugyár, a zalatnai ércolvasztóval kapcsolatos vegyészeti gyár és a gyulafehérvári téglagyár. A kereskedelemmel kapcsolatban a gabonaforgalmon kívül (piacok: Balázsfalva, Gyulafehérvár és Nagyenyed) a marha, gyümölcs, tojás és cserkéreg jönnek számba mint kiviteli cikkek. A vármegyében három ipartestület és három betegsegélyező pénztár van.

Hitelintézetek: 4 bank, 14 takarékpénztár, 15 szövetkezet, összes betét 1549100 korona (1908). Kézizálogkölcson intézet kettő van. Közlekedési hálózatát 145 km állami út, 479 km törvényhatósági út, 679 km községi közlekedő út, és 687 km községi diülőút alkotja.

Vasúti vonala 1559 km hosszú, ebből 103 km állami, a többi magánvasút. Legfontosabb vonala az Arad-Tövisi, mely a Maros völgyén halad végig, ebből Alvincznél az Erdély-Délvidék vasút (Szászvároson át Nagyszeben felé) és Gyulafehérvárnál a Gyulafehérvár-Zalatna vasút ágazik ki, mindkettő a MÁV kezelésében. A Maroson

tutajozás is folyik. A vármegyében 28 posta és 22 távíróállomás van, a távbeszélő állomások száma 176.

Közművelődési viszonyai kedvezőtlenek. Az összes népességből csak 25,9 %, a 6 év-nél idősebb népességből 30,5% tud írni és olvasni (összesen 56 195 fő.) Az iskolába be nem íratott tanköteles gyermekek száma 12030 fő. A vármegyében 505 iskola van, úgymint 22 kisdedővő 1695 növendékkel, 251 mindennapi elemi (közte 46 állami), 187 általános, 17 gazdasági ismétlő, 8 iparos, 3 kereskedelmi inasiskola és 5 polgári. Az itt tanulók száma összesen 22 658 fő, ebből 17926 mindennapi elemi és 490 a polgári iskolákba jár.

További iskolái két tanítóképző (Nagyenyeden református és Balázsfalván görög katolikus.) Itt 194-en tanulnak. Három gimnázium (Balázsfalván görög katolikus, Gyulafehérvárott római katolikus és Nagyenyeden református) 1186 tanuló van. Két hit-tudományi főiskola (Gyulafehérvárott római katolikus, Balázsfalván görög katolikus) 119 tanuló van. Egy vincellér iskola Nagyenyeden, egy bányászati iskola Verespatakon, egy kőfaragó és kőcsiszoló ipari iskola Za-latnán 75 tanulóval, egy börtöniskola (Nagy-enyed) 293 tanuló, egy emberbaráti tanintézet 19 tanulóval. Összesen 505 tanintézet 26 239 tanulóval. Közigazgatásilag 8 járásra oszlik és területén 4 rendezett tanácsú város van, 13 nagyközség, 164 kisközség, 147 pusza és telep. A körjegyzőségek száma 55. A községek általában kicsinyek, 2000-nél több lakója csak 12-nek van. A városok után (Gyulafehérvár 11 507 lakos, Nagyenyed 7494 lakos) legnépesebb Abrudfalva 4977 lakossal. A vármegye székhelye Nagyenyed, és 7 képviselőt küld az országgyűlésbe.

Egyházi tekintetben a 13 római katolikus község az erdélyi püspöki egyházmegyéhez (kalocsai egyháztartomány) van beosztva. A görög katolikus egyházak közül 131 a gyulafehérvár-fogarasi érseki, egy a

lugosi püspöki egyházmegyéhez (gyulafehérvár-fogarasi egyháztartomány), a 109 görögkeleti egyház mint az erdélyi érseki egyházmegyéhez tartozik. A 15 „ágotai” és a 40 református egyház az erdélyi egyházkerülethez van csatolva. Zsidó anyakönyvi kerület 3 van.

Igazságügyi tekintetben az egész vármegye a kolozsvári királyi ítélőtábla kerületéhez beosztott gyulafehérvári törvényszékhez tartozik. Területén 6 járásbíróság van (Gyulafehérvár, Marosújvár, Abrudbánya, Balázsfalva, Nagyenyed, Vízakna. Az első kivételével mind telekkönyvi hatáskörrel rendelkezik.), királyi közjegyzői székhely van Gyulafehérvárott, Nagyenyeden, Abrudbá-nyán, és Balázsfalván. A vármegye az aradi közjegyzői és a kolozsvári ügyvédi kamara területéhez tartozik.

Hadügyi tekintetben a kisenyedi és alvinczi járás a 64., Vízakna városa a 31., és a vármegye többi része az 50. hadkiegészítési parancsnokság, valamennyi pedig a nagyszebeni 12. hadtestparancsnokság területéhez tartozik, továbbá a 21. és a 23. számú honvédelmi parancsnokság területéhez tartozik, a 68. és a 74. népfelkelési járáshoz. Csendőrségi szárnyparancsnokság Nagyenyeden van, amelyhez az egész vármegye nagyenyedi és balázsfalvi szakaszra osztva 18 csendőrőrssel tartozik.

Az egész vármegye a nagyenyedi pénzügyigazgatóság alá tartozik, van 4 adóhivatala (Nagyenyed, Balázsfalva, Abrudbánya, Gyulafehérvár), pénzügyőrsége Nagyenyeden, pénzügyőri bizottsága ugyanott, valamint Gyulafehérvárott. A kolozsvári ipari és kereskedelmi kamara hatáskörébe tartozik a vármegye. Államépítészeti hivatala Nagyenyeden van, posta és távírdai tekintetben azonban a kolozsvári igazgatósághoz, s a közutakat illetően a kolozsvári kerületi felügyelőséghez van beosztva. Erdészeti szempontból a nagyszebeni erdőfelügyelőséghez tartozik, a kincstári erdők részben a kolozsvári erdőigazgatósághoz, részben a szász-

sebesi erdőhivatalhoz tartoznak. A községi volt úrbéres erdők kezelésére Nagyenyeden és Gyulafehérváron járási erdőtisztai állások vannak szervezve. Nagyenyed állami állatorvosi kerület székhelye, melyhez az egész vármegye tartozik, de a borászati és szőlészeti kerület valamint filoxéra biztos székhelye is itt található. A 13. kultúrmérnöki kerületi hivatal szintén Nagyenyeden van. Vármegyében 17 gyógyszerár, 8 kórház (300 ágygal), 37 orvos, 1 sebész és 133 bába van.

A megye története

Már a rómaiak is lakták a tájat. Számos régészeti lelet bizonyítja, hogy Apulum (a mai Gyulafehérvár) castrumát a legio I. adjutrix és XIII. gemina Kr. u. 115–117-ben építette és Dácia hadparancsnoksága oda tette székhelyét. Utóbb Apulum nevezetes polgári municipium és Dácia legvirágzóbb városa lett, mely gyakran volt helytartók székhelye. A tartomány pénzügyigazgatósága és pénzverője is ott volt. A hegyekben nagyban űzték a bányaművelést. Erre vonult (Apulumról Sarmizegethusa felé) a rómaiak egyik fő hadi útja is, majd idővel a gepidák és a gótok betörése elpusztította ezeket a virágzó gyarmatokat is.

A magyarok letelepedése után (...és persze az után is, hogy Szent István győzött a területet uraló erdélyi Gyula felett, majd pedig itt hatalmas kiterjedésű vármegyét alapított) a vármegye területe a keresztény hitélet, valamint az állami és haditevékenység legfontosabb helyei közé tartozott. Alsó-Fehér a XI–XII. században részekre szakadt és kikerült területéből Szászföld, Brassóvidék, Fogarasföld, Küküllő és Hunyad vármegye is. Szent László király Gyulafehérvárt tette az általa alapított első erdélyi katolikus püspökség székhelyévé (...valamint a vármegye központjává) és a vármegye a magyarság „védőbástyája” volt. A mongolok betöré-

sekor –1241-ben – Gyulafehérvárral együtt Alsó-Fehér vármegye nagy része is elpusztult, és az elnéptelenedett területet szászokkal (Nagyenyed) és oláhokkal (a hegyes vidékek) telepítették be.

A törökök – Hunyadi János maroszentimrei győzelme dacára (1442) – több ízben fenyegették a vármegyét vérengző betöréseikkel. 1550-ben Izabella királyné is Diód várában keresett menedéket előlük. Az 1601-es évben Mihály oláh vajda pusztította a vidéket, amíg Básta az erdélyi segédhadakkal Miriszlónál meg nem verte.

Erdély különállása idejében Alsó-Fehér mindig fontos szerepet töltött be. (A XVI–XVII. században fejedelmi központ.) Gyulafehérvárt laktak és temetkeztek az erdélyi vajdák és fejedelmek, valamint ugyanitt fontos országgyűléseket tartottak. Bethlen Gábor itt alapította 1629-ben az első erdélyi főiskolát. 1658-ban azonban a török ismét elpusztította a várost, így került a Bethlenkollégiummal együtt a vármegye székhelye is Nagyenyedre. A belső villongások végét az 1687-es esztendő hozta el, midőn az erdélyi rendek Balázsfalván Erdély visszahódolását Lotharingiai Károly herceggel aláírták. 1744-ben Alsó-Fehér és Felső Fehér megyékre vált szét, 1848-ig az Erdélyi Nagyfejedelemség megyéje. 1867–1918 között ismét a Magyar Királysághoz tartozott és központja ekkor Nagyenyed volt.

A XVIII-ban itt kezdődtek meg az oláhok zavargásai. 1784-ben innen indult Hóra-féle paraszfelkelés. 1848-49-ben az oláhok Nagyenyeddel együtt a vármegye nagy részét sikeresen elpusztították, majd a Szabadságréten (Campu libertatu) a magyar nemzettel szemben állást foglaltak. Ezek a sorozatos csapások meggyengítették az egykor uralkodó magyar elemet, és azóta képezi az oláh népelem a földműves és pásztornép nagy többségét, miután az Érchegeység német telepeit is magában olvasztotta. Alsó-Fehér vármegye végleges alakját az 1876-os

XXXIII. törvénycikk által nyerte el.

1918. december 1-2-án a Gyulaféhér-várott ülésező erdélyi románok nemzeti gyűlése kimondta a „nagy egyesülést” a Román Királysággal amely ugyan már nem létezik, de Erdély és így Alsó-Fehér területe ma is Románia része.

A megye fontosabb települései

ABRUDBÁNYA ■ (Abrud, Altenberg): Város az erdélyi Fehér, majd Alsó-Fehér vármegyében; Gyulaféhérvártól északnyugatra, ma Romániában. 1270-ben említik először az oklevelek. A 14. században nemesfém bányászatáról nevezetes (arany, ezüst). 1569-ben Abrudbányán jelent meg Karádi Pál nyomdájában ismeretlen szerzőtől a Komédia Balassi Menyhért árultatásáról c. politikai dráma. 1784: novemberében a mócok elpusztították a várost, ugyanez a sors érte 1849. május 26-án.

ALVINC ■ (Vintul de Jos): Város Gyulaféhérvártól délnyugatra, Fehér, majd Alsó-Fehér megyében, ma Romániában a Maros partján. II. András idejében említik először, mikor az alvinci sóvámról van szó. A 13. század második felében már jómódú város volt, százak lakták. 1540-től kezdte el építtetni kastélyát Fráter György, akit 1551. december 17-én itt gyilkoltak meg Sforza-Pallavicini tábornok emberei Castaldo utasítására. Bethlen Gábor fejedelem ide telepítette le a vallásuk miatt Magyarországból elüldözött anabaptista iparosokat és habán fa-zekasokat. Az alvinci kastélyban született 1814-ben Kemény Zsigmond író.

BALÁZSFALVA ■ (Blaj): Település a Kükölkő völgyében, Medgyestől nyugatra Fehér; majd Alsó-Fehér megyében ma Romániában. Neveztek Szancsal; Herboldfalva néven is. 1252-ben Herbold ispán fiáról, Balázsról kapta nevét. Az 1330-as években már egyháza is volt. 1687. október 27-én, hosszas

tárgyalások után Teleki Mihály és Lotaringiai Károly herceg Balázsfalván szerződést írt alá. 1738-ban Inocentin MicuKlein görög katolikus püspök ide tette át székhelyét és székesegyházat is építtetett. 1744-ben a püspöki zsinaton tiltakozott az erdélyi országgyűlés románokról szóló törvényei ellen. 1747-ben nyomdát alapítottak a városban. 1755-ben görög katolikus román gimnázium kezdte meg működését. 1848. május 15-25. között Balázsfalván gyűltek össze az első román nemzeti gyűlés küldöttei, s állást foglaltak a románok nemzeti elismerése ügyében, az arányos országgyűlési képviselő kérdésében, az iparszabadság és az Unió dolgában. Ugyanezen év szeptember 16–28. között a második balázsfalvi gyűlésen nem ismerték el az Uniót, 1861 májusában az erdélyi románok újabb gyűlése román nemzeti kongresszus összehívását kéri az uralkodótól. 1868. május 15-én adták ki a Balázsfalvi Nyilatkozatot; melyben az erdélyi románok Magyarország és Erdély uniója ellen foglaltak állást, s ragaszkodtak Erdély autonómiájához. 1872 júliusában az erdélyi románok balázsfalvi értekezlete emlékiratot intézett a kormányhoz a románok nemzeti kívánságairól.

GYULAFEHÉRVÁR ■ (Alba Iulia, Weißenburg, Karlsburg): Város Erdélyben, a Maros mentén, Fehér vármegyében, Nagyenyedtől dél-délnyugatra, ma Romániában. A 2. században a rómaiak itt alapították meg Apulumot, mely megerősített katonai tábor volt. A 9. században bolgár uralom alá került, akik Belgrádnak nevezték. A 10. században a Gyulák birtokolták, vezéri hely volt. Püspökségének alapítását I. István idejére datálják. Már a 11. században nagy és virágzó város volt. I. László király építtette ki a káptalanokat, az egyik legfőbb hiteles hely volt az országban. Püspöki egyházmegyéje 13 főesperességre oszlott. A tatárjárás idején a város teljesen elpusztult. 1277-ben az erdélyi százak Gaan (János) vezetésével megrohanták és kifosztották. IV. (Kun) László adomá-

nyokkal kárpótolta Gyulafehérvár lakóit. A 13. század végén ágostonrendi, domonkos szerzetesek és bencés apácák éltek a városban. 1291 februárban a szászok, a székelyek, a románok és a nemesek gyulafehérvári gyűlésén III. András kiadta 1290-es dekrétumát. 1310–1320 között keletkezett a *Gyulafehérvári sorok* elnevezésű 15 soros nyelvemlék. 1442 márciusában Mezd bég Erdélybe betört seregét Hunyadi János Gyulafehérvár mellett állította meg. 1456-ban a Szent Mihály székesegyházban temették el Hunyadi Jánost, majd fiát, Lászlót is. 1512-ben Lázói János főesperes reneszánsz stílusú kápolnát épített a székesegyházhoz. 1452–1690 között a független Erdélyi Fejedelemség központja volt, jelentős kézműiparral; kereskedelemmel és élénk kulturális élettel. 1546–1552 között a Fráter György és Izabella királyné közötti viszálykodásban többször megostromolták a várost. 1558. augusztus 31-én Izabella itt ölette meg az erdélyi rendi ellenzék vezetőit, Bebek Ferencet és a két Kendi fivért, majd utólag hűtlenségi pert indított ellenük. 1566-ban és 1568-ban hitviták színhelye volt a város, ahol Méliusz Juhász Péter református, Dávid Ferenc unitárius és Blandrata György katolikus lelkipásztorok vitáztak egymással, eredménytelenül. 1571-ben Gyulafehérvárron halt meg János Zsigmond. 1572-ben itt jött létre az első román püspökség. 1591-ben hosszas előkészületek után, Báthori Zsigmond hívására jezsuita szerzetesek érkeztek Erdélybe, s megnyitották gyulafehérvári rendházukat és iskolájukat. 1599-ben Mihály vajda, 1600-ban Basta, 1603-ban Székely Mózes előtt nyíltak meg a város kapui. 1612. augusztus 12-én itt végezték ki Nagy András hajdúgenerálist. 1614-től Bethlen Gábor fejedelmi székhelyévé tette a várost. 1622-ben ide szállította Kássáról az érseki nyomdát. 1620-ban főiskolát alapított. 1629. november 15-én itt halt meg a nagy fejedelem. 1641-ben itt jelent meg Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony bibliai idézetgyűjteménye,

1648-ban az első teljes román nyelvű Újszövetség, a *Noulu Testamentu*, Stefan Simion fordításában. A török többször feldúlta a várost (1658, 1661, 1662), de mindannyiszor talpra állt. 1704 áprilisában Thóroczkay István generális és Orlay Miklós brigadéros csapatai elfoglalták Gyulafehérvárt. Július 8-án Rákóczi Erdély fejedelmévé választották. 1715-ben építették fel a ma is meglévő várat. Ebben az időben nevezték (németül) Karls-burgnak. 1785. február 28-án itt végezték ki az erdélyi román parasztfelkelés két vezetőjét, Horeát és Closceát. 1792-ben Battány Ignác püspök csillagvizsgálót létesített. A település az 1848–1849-es események alatt mindvégig osztrák kézen maradt. 1868-ban létesült az Arad–Gyulafehérvár vasút. 1912. június 11-én a románok nagygyűlésen tiltakoztak a hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye létesítése ellen. 1918. december 1-2-án ülésező erdélyi románok nemzeti gyűlése Gyulafehérvárron mondta ki a Román Királysággal való egyesülést.

HOLDVILÁG ■ (Hoghilag): Település Fehér, majd Alsó-Fehér megyében, Vízaknától északra, ma Romániában: A 14. században mint az egresi ciszterci apátság birtokát említik. 1562 májusában a közsékelyek fegyveres felkelését itt verte le a fejedelmi had. 1704 január 28-án Guthi István kuruc ezerekeskapitány székelyekből álló serege vereséget szenvedett Holdvilágnál Tige császári ezredes csapataitól.

KENYÉRMEZŐ ■ (Cimpul Pinii): Terület Erdélyben Alvinc és Szászváros között, a mai Románia területén. 1479. október 13-án Báthori István országbíró és Kinizsi Pál temesi ispán hadai itt semmisítették meg az Erdélybe betört török sereget, melyet Ali, ruméliai beglerbég vezetett.

MIRISZLÓ ■ (Mirásláu): Település Fehér, majd Alsó-Fehér vármegyében, ma Romániában, Gyulafehérvártól északkeletre. 1600. szeptember 18-án az egyesült erdélyi és királyi seregek Miriszlónál verték meg Mihály

vajda csapatait.

NAGYENYED ■ (Aiud): Város a Maros mentén, Fehér, majd Alsó-Fehér vármegyében, ma Romániában. 1293-ban említik, mint a gyulafehérvári káptalan birtokát. Német lakosság népesítette be, kereskedő- és bortermelő-központ volt: A 16. században több országgyűlés színhelye, 1637-ben I. Rákóczi György fejedelem papírmalmot alapított itt: 1658-ban tatárok dúlták fel a várost. 1662-től a Gyulafehérvárról elmenekült főiskola itt nyitotta meg kapuit., 1676-tól Pápai Páriz Ferenc volt a város orvosa. 1704. március 13-án Tige császári ezredes katonái feldúlták a várost. 1849. január 8-án a román felkelők felgyújtották, a főiskolát elpusztították. 1784–1848 között református püspöki székhely volt. A nagyenyedi kollégium 1862-ben épült fel újra; Mikó Imre könyvtárát és közetgyűjteményt adományozott az intézménynek. A nagyenyedi főiskola tanárai között volt Apáczai Csere János; Pápai Páriz Ferenc. Tanítványai közül kerültek ki Bethlen Miklós, Kőrösi Csoma Sándor, Kemény Zsigmond, Bolyai Farkas, Áprily Lajos és Sütő András.

RADNÓT ■ (Iernut): Település régebben Fehér vármegyében, majd Küküllőben, Marosvásárhelytől nyugatra, ma Romániában. 1300-ban említik először. 1553. június–júliusában nemesi részgyűlés színhelye volt. 1665-ben és 1687-ben erdélyi országgyűlést tartottak itt.

SZENTIMRE ■ (Sintimbru): Település Gyulafehérvártól északkeletre, ma Romániában. 1314-től gyakran tartottak itt vármegyei gyűléseket. 1442 márciusában Mezőid bég betört Erdélybe, s március 18-án. Szent-imrénél vereséget mért Hunyadi Jánosra: 1662-ben erdélyi országgyűlés színhelye volt, mélyen

16 elmenekült főurat fej- és jószágvesztésre ítélték.

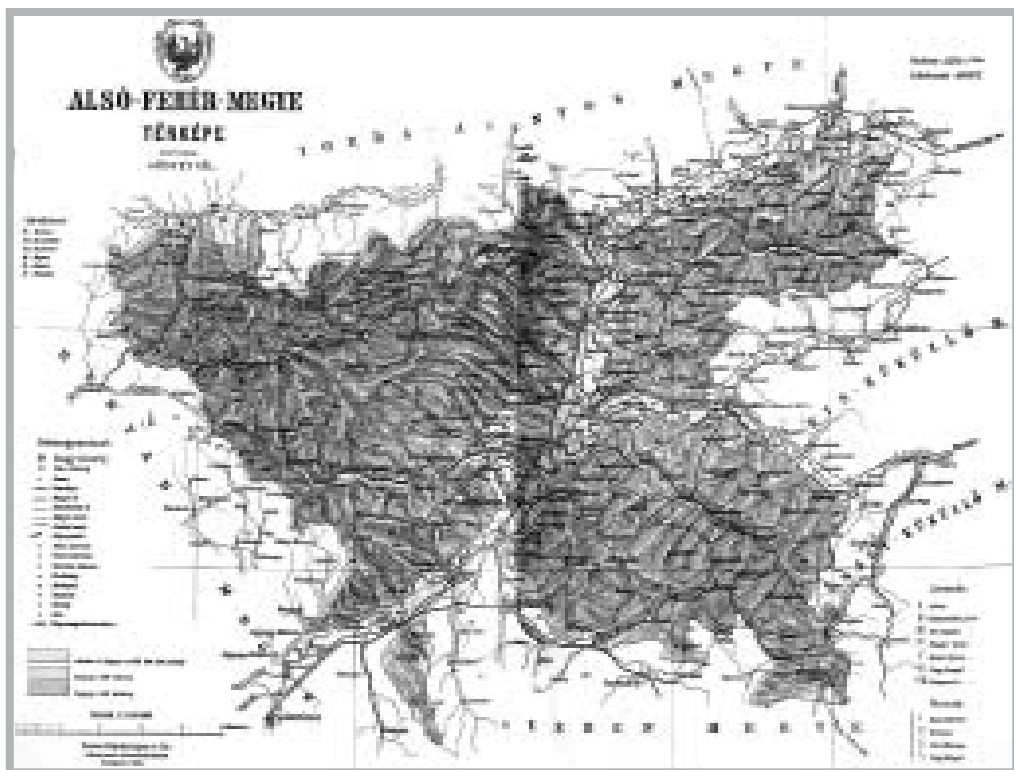
TOPÁNFALVA ■ (Cimpeni): Település Fehér megyében, majd Aranyosban, ma Romániában, Abrudbányától északra. 1784. december 31-én Horea és Closca hadát Topánfalvánál verte le a királyi hadsereg.

TÖVIS ■ (Teius, Dreikirchen): Település Fehér, majd Alsó-Fehér megyében, Nagyenyedtől délre, ma Romániában. 1269-ben említi egy oklevél. 1449-ben építették fel a tövisi ferences templomot, 1602. július 2-án Báthori Zsigmond hívei Tövisnél szenvedtek vereséget Basta generális hadától. 1872-ben kapott vasútvonalat.

VÍZAKNA ■ (Ocna Sibiului, Salisfodium): Település Fehér megyében majd Alsó-Fehérben; Szebentől észak-északnyugatra, ma Romániában. Sóbányájáról volt nevezetes, mely részben a szebeni prépost tulajdona volt. 1849. február 4-én Puchner császári. tábornok a támogatására érkezett orosz hadsereggel Vízaknánál megverte Bem tábornok seregét.

ZALATNA ■ (Zlatna, Schlatten): Település Gyulafehérvártól nyugatra, Fehér, majd Alsó-Fehér megyében, ma Romániában. A 13. század végén említik először az oklevelek, mint az erdélyi káptalan birtokát. Aranybányászat folyt itt, nevét is erről a nemesfémről kapta. II. Géza király szász bányászokat telepített ide. 1357. november 28-as dátummal I. Lajos megerősítette a kiváltságlevelét, s engedélyezte, hogy ugyanolyan kiváltságokat élvezzen, mint a többi bányaváros.

FEJES BÁLINT

GALLÓ KRISZTIÁN

A magyar királyi 2. pánfélshadosztály galíciai harcai

IV. rész

A szovjet főparancsnokság intézkedése alapján a Konyev marsall által vezetett 1. Ukrán Front bal szárnyán lévő 18. hadseregnek és az 1. gárdahadsereg bal szárnyán küzdő alakulatoknak Horodenka és Kolomea térségéből kellett Kolomea-Nadworna-Dolina-Skole, valamint Horodenka-Ottynia-Stanislau-Kalusz-Stryj irányába támadniuk,

szétzúzva az 1. magyar hadsereget és megte-remtve egy Munkács–Ungvár irányú támadás feltételeit. A támadás napjaul július 23-át jelölték ki.

Az ellenség már korábban is végzett tapogatódzó támadásokat a VII. hadtest állásai ellen. Július 12-éről 13-ára virradó éjjel a szovjetek benyomták a 16. gyaloghadosztály

Lupekai erdőben lévő állásait. A tartalékban lévő 2. páncélosadosztály alakulatait többször mozgósították az ellentámadásra, de a bevetés végül elmarad.¹

JÚLIUS 20-ÁN Stanislautól északra a E.J. Severgyin altábornagy vezette 74. lövészhadtest csapatai – a 147., 155. és a 276. lövészadosztály – megindították a támadásukat. Július 23-án elérték a Dnyesztert és Halicznál hidat vertek a folyón.²

JÚLIUS 21-ÉN készenlétbe helyezték a hadosztályt és július 22-ére Stanislautól keletre, a Bistrycza két partjára vezényelték. Ezen a napon a szovjetek 5-6 kilométer mélységben, mintegy 10 kilométeres arcvonalszakaszon betörték a 16. gyalogadosztály állásaiba D. Obecnél. A 7. gyalogadosztály 4. gyalogezredétől jelentették, hogy harcokocsikat láttak gyülekezni az arcvonaluk előtt.³

JÚLIUS 23-ÁN már teljes erővel kibontakozott a szovjet támadás. 7 óra 50-kor a szovjet tüzérség már a magyar állásokat lőtte. A 18. hadsereg két hadosztálya (66. gárda lövészadosztály és a 24. lövészadosztály) jelentős harcokocsitámogatással a Jozefowkai út mentén áttörte a 16. hadosztály állásait és a Gleboka-Targowicza vonalig szorította vissza az egységeket. Így a 7. hadosztály bal szárnyán lévő 4. ezred oldalába ill. hátába kerültek. A hadtestparancsnokság egy harcokocsikkal megerősített gépkocsizó lövészadosztállyal ellentámadást tervezett a déli órákban, de ezt felfüggesztették.⁴ D. Obecnél a jelentések szerint 8-10, Jozefowkánál 4 zászlóalj támadott. 18 óra 50-kor Chlebiczyn-Lesnyn már oroszok voltak. A 7. gyalogadosztály 17. gyalogezredének jelentése szerint Ottyniában a 2. páncélosadosztály harcokocsijai parancs hiányában vesztegelnek.⁵

A szovjetek további terveiben a támadás dél, délnyugati irányba történő továbbfejlesztése, Nadworna elfoglalása és az 1. magyar hadsereg kettévágása szerepelt.

JÚLIUS 24-ÉRE nyilvánvalóvá vált,

hogy Vörös előző napi parancsa, miszerint az 5. gépkocsizó zászlóalj, a 3/II. harcokocsizó zászlóalj és a 2. felderítő zászlóalj Bercsenyi vezetésével Garbiczról a Lupeka erdő déli sarkáig törjön, kivitelezhetetlen. Ugyanis Vörös a kért páncélosroket nem kapta meg.⁶ A szovjet támadás a 7. hadosztályt dél-délnyugati irányba szorította vissza, így csapatai összekeveredtek a 24. hadosztály egységeivel. Holoskow elesett, támogatásul egy rohamúteget kapott a hadosztály, de a helyzet tovább súlyosbodott. A 19.03. órai jelentés szerint az ellenség betört Ottyniába, estére a front a Mikulsdorf-Lazy-Babianka-Strupków vonalon húzódott.⁷

A 2. páncélosadosztály ezen a napon Stanislautól észak, észak-keletre harcolt. Bercsenyi parancsnoksága alatt itt küzdött a 3/I. harcokocsizó zászlóalj, a 6. gépkocsizó lövészadosztály, az 52. páncélozott gépágyús légvédelmi tüzérszázad és egy utászszázad is.⁸

Az Usice Zielonai hídnál a hídfő már Oszanicáig terjedt, Jesupol pedig elesett. Majd az Usice Zielonai, a Jesupoli és a Haliczki hídfő összeolvadt. A 2. páncélosadosztály zömmel Jesupolnál, részeivel Usice Zielonánál ellentámadást indított, amellyel nemcsak megállította a szovjet előretörést, de vissza is szorította azt.⁹ Egy Tigris-csoport bevette Cziczowot, de a Jesupoli hídfőt már nem sikerült felszámolni. A gépkocsizó lövészek a Marjanpoltól keletre lévő hídfőt támadták, betörték Milovanjéba, ahol súlyos utcai harcot vívtak a szovjet csapatokkal.¹⁰ Az Ottyniai válság miatt a harcokocsizókat a nap végén elvezényelték, így Stanislauban csak az ezredtörzs Turánjai maradtak.¹¹

JÚLIUS 25-ÉN elesett Nadworna, így az 1. magyar hadsereg kettészakadt. A hadsereg-parancsnokság Bohorodczany-ból Tatarowba települt, ezzel elvesztette minden kapcsolatait a VII. hadtesttel, amely a Bystrycza-Nadwornianska nyugati partjára szorult vissza. Miután a szovjet csapatok bevették

Nadwornát, a Bystrycza-Nadwornianskán átkelve északnyugat felé nyomultak, ahol a hadtest déli szárnyát védő magyar páncélosokkal kerültek szembe, amelyeket az összes egység beérkeztéig Keményfy vezetett. Az itt lévő csapatokat két támadócsoportba osztották. Az első csoportnak a Lachowce–Dzwi-niacz–Zarzetcze–Solotwina–Markowa–Molotkow útvonalon kellett előnyomulnia, majd Molotkowitztól délre védőállásokat kiépíteni. Ellenséges túlerejű támadás esetén maximum Markowától nyugatra hátrálhattak. A második csoportnak a Bohorodczany-Nadworna műúton Zurakin és Starunián át Baniától délre kellett eljutnia.¹² A további események azonban lehetetlenné teszik a terv végrehajtását. A Keményfy vezette harccsoport Cucyłowon át Wolosow ellen nyomult, egy század megszállta Kamiennát, majd elérte a Worona patak vonalát, de itt az ellentámadás elakadt.¹³ 11 óra 40 perckor a Nadworna–Stanislaw műúton már szovjet csapatok voltak, ezért egy harcokoszázalóalj a Czermiejow–Lysiecz–Bohorodczany útvonalon a Horocholina D.–Solotwina D. vonalra vezényeltek, ahol a hadtest déli szárnyát kellett biztosítaniuk. A 7. hadosztály maradványai ezalatt a páncélosok harmadával a Wolosow D.–Kamienna K. vonalon próbálták megállítani a szovjet előretörést.¹⁴

Támogatta őket az 52. páncélozott géppuska légvédelmi tüzérszázaló néhány ütege is.¹⁵ Czucyłownál súlyos harcokat vívtak az előretörő szovjet csapatokkal, de képtelenek voltak megállítani a támadást. A szovjet gyalogság előzönlötte a harcokoszakait, amelyekre felkapaszkodva megpróbálták megsemmisíteni azokat. A magyar harcokoszakok egymás járműveit géppuskázták, illetve a járművekből kihajított kézigránatokkal tisztították meg a tankjaikat.¹⁶ Solotwina csak azért nem esett el, mert Eszes Mátyás hadnagy a kiképző zászalóalj három páncélosával (1 Tigris, 1 Pz. IV, 1 Stug III) délután a Nadwornánál átkelő szovjet zászalóaljon Molotkow felől rajta ütött

és súlyos veszteséget okozva szétverte azt. A veszteség hatására a szovjetek csak éjszaka kísérleteztek újabb előretöréssel.¹⁷ Nadworna elestével a VII. hadtest elszakadt az 1. hadseregtől és a XI. német hadtest alá került, amely vezetőjéről a Bünau csoport elnevezést kapta. Vörös Géza Bohorodcza-nyba hívta megbeszélésre a hadosztályparancsnokokat. A megbeszélés értelmében a 16. hadosztálynak a Bisztrycza mentén kellett védelemben mennie, a 7. hadosztálynak a nyugati szárnyával a Horocholinától délre lévő magaslatokat kellett megszállnia, majd előtörnie. A 2. páncélosadosztály első csoportjának a Bohorodczany-Nadworna műút mentén, a második csoportjának a Rosulna–Chyba–Zarzetcze út mentén felvonulva kellett biztosítani a hadtest Rosulnán átvezető egyetlen visszavonulási útját.¹⁸

JÚLIUS 26-ÁN a VII. hadtest 16. és 7. gyalghadosztálya, és a 2. páncélosadosztály a XI. német hadtest alárendeltségében az 1. páncélosadosztály alá került, amelyet Rauseregcsoportnak neveztek át. (A parancsnoka Erhard Raus páncélos tábornok után.)

Az éjszaka folyamán a hadosztálytörzs egységei forgalomszabályozást végeztek a Bohorodczany–Lachowce úton át Rosulna felé özönlő csapatoknál, hogy a Kálmán és a Keményfy csoportok hajnali felvonulását lehetővé tegyék. A 7. hadosztály két tüzérszázalóallyal és a Horocholinától délre lévő 440-es és 351-es magaslati pontra vezényelt két – teljesen leharcolt – zászalóaljjal támogatta a támadást. A hadosztályparancsnokság álláspontja szerint a készülő támadás csak abban az esetben érheti el a célját – a Lachowce–Rosulna út lezárását –, ha a Keményfy csoport elfoglalja a Solotwinától északra lévő Rosulnára vezető műutat, míg a Kálmán csoport beveszi az 514-es magaslati pontot. Zsedényi 7 óra körül kapta meg a jelentést a támadás megindulásáról, ekkor Kálmán alezredes csoportjához látogatott.¹⁹

A Kálmán csoport sikeresen előtört

az 514-es magaslati pontig, amelyet 11 óra 10 perckor ért el. Azonban a csoportot és a tőle keletre küzdő 7. hadosztály egységeit ellenséges támadás érte. A súlyos harcok során a Vedres féle Tigris-század két harckocsija 14 szovjet harckocsit lőtt ki fél óra alatt.²⁰ Minden bizonnyal itt harcolt Lavrencsik István a 3/I. harckocsiszázalaj 4. századának lövegirányzó honvédje, aki Tigrisével 8 harckocsit, több ágyút és számtalan csapatszállítót lőtt ki, ezáltal megállítva az ellenséges páncélososzlop előretörését. Tettéért a legmagasabb kitüntetést, a Magyar Arany Vitézségi Érmét kapta.²¹ A 17. gyalogezred alakulatai leszorultak a 440-es magaslati pontról, előbb Horocholinába majd a várostól északnyugatra hátráltak.²² A Kálmán csoport itt egy ellentámadással próbálta megakadályozni, hogy a szovjet csapatok elérjék a Lachowczei útvillát.²³ Azonban a szovjet támadás hatására nemcsak a 7. hadosztály csapatai, hanem a Bohorodczanytól keletre küzdő 16. hadosztály is meghátrált és így a Kálmán csoportot az átkarolás veszélye fenyegette. Lachowczenál Székely százados bevetette az ott lévő Zrínyi-rohamüteget, valamint a rendelkezésére álló harckocsikat, de a gyalogság támadását így sem sikerült megállítani. Kálmánékat ezért a Lachowczei hídfő védelmére visszavonták. Kora délután heves tüzérségi tűzfedezet alatt szovjet géppisztolyos egységek nyomultak be két oldalról Lachowczéba. A hadosztálytörzs Rosulnára vonult, Zsedényi 18 órakor Lachowcztól 2 kilométerre nyugatra, a 417-es magaslati pontnál létesített új harcálláspontot, míg Székely az átkarolt településen estig irányította a harcot, majd a teljes felszerelést kimentve és a hidat felrobbantva visszavonult.²⁴

Keményfy csoportja elérte a támadási célt, Solutwina északi részét, de a városban már ellenséges erők voltak. A csoporttal a parancsnokság elvesztette a kapcsolatot, de Sauwant ezredes a hadosztályhoz beosztott összekötő törzs parancsnoka hírt hozott ró-

luk, miszerint az egység elérte Solutwinát, de a felrobbantott híd, az erősen aláaknázott terep és az erős ellenséges erők megállították az előrenyomulást, így a folyó északi partján védelembe mentek át a támadó csapatok.²⁵

11 óra 50 perckor Vörös a Lachowczei törzsszálláson Zsedényit és Adonyit tájékoztatta a további tervekről. A páncéloshadosztály Solutwinai csoportjának DK. – K. felé, a Zurakinál lévő csoportnak DK. – D. felé kellett biztosítania estig, éjjel a Solutwina–Zarzetcze–Dzwiniacz–Rosulna K–Chmielowka vonalat kellett megszállnia. A 7. hadosztálynak a Solutwina–Kozmacz vonaltól Ny-ra, a 16. hadosztálynak ettől É-ra kellett védelembe mennie, 27-én ezek mögött kellett volna gyülekeznie a páncéloshadosztálynak. Mivel Adonyi kijelentette, hogy a 7. hadosztálynak legalább egy nap hadművelési szünetre van szüksége, hogy rendezze sorait, Zsedényi vállalta, hogy a páncéloshadosztály csapatai fogják védeni a Solutwina É.–Dzwiniacz–Rosulna K.–Chmielowka vonalat 27-én estig, így a gyaloghadosztálynak módja lesz mögötte rendezni a sorait.²⁶ 19.30-kor az ellenség már aknavetőkkel lőtte Rosulnát, ahol a hadosztályparancsnokság is tartózkodott.²⁷ A beérkező Székely Ákos irányításával éjszakai harcok folytak itt, amelyek során házról-házra kellett kiverni a betörő szovjet csapatokat.

A hadtestparancsnokság értékelése szerint: „A 2. páncéloshadosztály önfeláldozóan, szívós harccal biztosította a vívot a hdt. D. szárnyán.”²⁸ Azzal hogy a hadosztály egész napos szívós küzdelemben feltartóztatta a szovjet csapatok előretörést, lehetővé tette hogy a gyalogság teljes felszerelésével visszavonuljon.

Északon a Bercsényi-csoportot Uhri-nowtól keletre erős ellenséges tüzérségi majd harckocsitámadás érte, a túlerő elől Jam-nicától 1 kilométerre délre szorultak vissza. A csoport felett a németek átvették az irányítást azzal a céllal, hogy Stanislaútól északra

mindenáron tartsák az állásaikat. 19 óra 30 perckor Bercsényi jelentette, hogy parancsot kapott a kivonásra és a hadosztályhoz való csatlakozásra. A hadosztályparancsnokság, mivel az ellenség már elérte a Lysiec–Bohorodczany utat, a Stare Bohorodczany–Sadzawa–Rosulna útvonalat jelölte ki számukra a visszavonulásra.²⁹ Stanislauban is súlyos volt a helyzet: Partizánok támadták a visszavonuló alakulatokat, a szovjet tüzéség már a várost lőtte, az állomást és a repteret felrobbantották a visszavonuló csapatok, a felgyújtott raktárakat pedig a lakosság fosztogatta. Bercsényi vezetésével éjjel gyalogmenetben kivonultak a hadosztály itt lévő alakulatai – 6. gépkocsizó lövészzászlóalj roncsai, utászok, árkászok, akiknek már gépkocsijuk sem volt.³⁰ A várost támadó 1. gárda hadsereg 18. gárda lövészhadteste átcsoportosította erőit. A 151. és 161. lövészhadosztály – megerősítve a 237. lövészhadosztály részeivel – Bisztryca–Nadwornianska irányába tört előre, hogy délről fenyegetse Stanislaut.³¹

A Wolff-csoport ezalatt áttörte az ellenség gyűrűjét Kalusz irányába és elérte No-wiczát. A németektől kapott parancs értelmében el kellett foglalnia Dobrowlany és Nowicza községeket, hogy a Kalusznál körülvárt német csapatok visszavonulását biztosítsa. Erősítésként megkapta az 561. német páncélvadász zászlóalj egy századát.³²

JÚLIUS 27-ÉN Von Bünau a Lukwa patak mentén új védelmi vonalat akart kiépíteni, ez a cél azonban már irreális volt, hiszen itt már csak az utóvédek álltak harcba, ezért új célként a Stryj városától délre fekvő területet jelölte ki.

A szovjet előrenyomulás folytatódott: 16 órára a 237. lövészhadosztály bevette Chryp-lint, és Czerniejownál átkelt a Bisztryca–Nadwornianskán. A 161. lövészhadosztály az Iwaniowka–Radcza–Lysiec útvonalon haladt, hogy nyugatról indítson támadást a város ellen. A 151. lövészhadosztály Radczán át Bohorodczany ellen vonult. A V. I. No-vo-

zsilov ezredes vezette 161. lövészhadosztály erői délről betörték Stanislauba, ahol elkezdett harc bontakozott ki. Különösen az 561. lövészrezd keveredett a város pályaudvarának környékén súlyos összecsapásokba. Ám a több irányból támadó szovjet csapatok fokozatosan kiszorították a védőket.³³

Ekkor már a 20. gyaloghadosztály is csatlakozott a VII. hadtesthez, amelynek parancsnoka, Vörös Géza a németek parancsát megtagadva, új visszavonulási utasításokat adott. A 7. hadosztálynak Jasien társágéból Osmaloda–Németmokra felé, a 16. hadosztálynak Perehinskóból Zakla, majd Wyskow, végül a Tornyai-hágóhoz, a 20. hadosztálynak Dolinára, majd Mizum térségébe kellett vonulnia. A 2. páncélos hadosztálynak Pere-hinsko, Rosulna és Krasna területén – súllyal északon – kellett fedeznie a gyaloghadosztályok visszavonulását majd Dolinára vonulnia.³⁴ A páncéloshadosztály a Zarzece É.–Dzwiniacz D.–Rosulna K. 2 km Chmie-lowka K. vonalon fedezte a hadtest alakulatainak visszavonulását, a szovjet csapatok folyamatos nyomás alatt tartották őket, különösen Dzwiniacznál voltak erős támadások. A visszavonulás körülményeit jelzi, hogy Hegedűs Kálmánnak, az 52. páncélos légvédelmi gépágyús tüzérosztály tisztjének parancsa volt arra, hogy akár pisztollyal is tegye szabaddá az utat a páncélosoknak.³⁵ 14 órára súlyos harcok során a hadosztályt nyugati irányba visszavetették, az alárendelt gyalogsági alakulatoknál pánik tört ki, így csak a Krasnától délre lévő útelágazásnál sikerült megkapaszkodniuk a páncélosoknak.

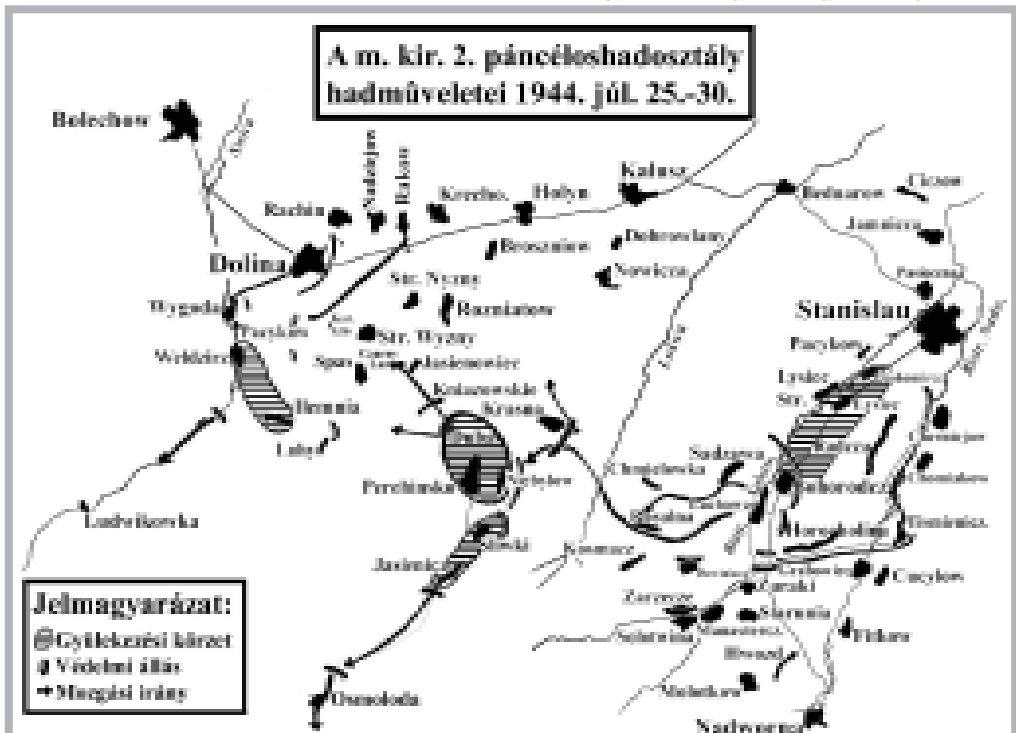
A Lukwa patak egy hídjánál különösen súlyos harcok folytak. Székely Ákos vk. százados a hadosztályparancsnokság előretolt harcálláspontján hősiessen küzdött az átkarolást megkísérlő szovjet csapatok ellen, majd a törzs bekerítése után megszervezte a kitörést. Az ellentámadásra induló páncélosok közül az élen haladóra felkapaszkodott, és személyesen irányította őket. Miután a járművet

kilőtték, leugrott és gyalog vezette a csapatokat. Ekkorra az út menti árkok egyik felében szovjetek, a másik felében magyar katonák voltak. Az itt kialakuló harcban jobboldali mellkaslövést kapott. A súlyos vérzés ellenére az árkparton fekvő tovább irányította a küzdelmet, míg az általa odarendelt két 105 mm-es Göring tarack tüze meghátrálásra nem készítette az ellenséget. Ekkor a hátraszállítására küldött páncélosra ugyan ráfeküdt, de ezután ismét átvette a támadás vezetését, ami alatt újra megsebesült. Mire végre hátravitték, már nyolc sebből vérzett. Ezért, valamint a már többször említett utóvédharcaiért, megkapta a legmagasabb katonai kitüntetést, a Magyar Tiszti Arany Vitézségi Érmét.³⁶ 18 óraker a Sliw-kitől és Niebylowtól keletre lévő erdőkből újabb támadás érte a hadosztályt.³⁷Ezt még sikerült megállítani, de a második támadás során már Sliwkibe is betörték a szovjetek.³⁸

Bercsényiek csoportjához Starij Lysiec előtt a 3/II. harcokszázalóalj részei csatlakoztak, a faluban azonban már szovjet partizánok voltak. Az oszlop megkísérelte az áttörést, amely során teljesen szétszóródtak a csapatok, Bercsényi pedig partizánok fogságába esett, akik miután becsületszavát adta, hogy többé nem harcol ellenük, elengedték.³⁹ A több részre szakadt csoport igen nagy anyagi és személy veszteségek árán Czarny Lesen át nyugati irányba kivágta magát.⁴⁰

A folyamatos, súlyos utóvédharcok, támadások és ellentámadások során a hadosztály egységei nagy veszteségeket szenvedtek. Krasnán a hadosztály már csak 10 harcokszival, 1 és ½ lövészszázaddal és a 6. gépvontatású tüzérosztállyal rendelkezett. A harcokban eltűnt Ambrózy Zoltán a 2. páncélos utászszázalóalj parancsnoka is.⁴¹

Vörös a hadosztály teljesítményét a következőképpen értékelte: „*Le kell szögez-nem, hogy ezen a napon a 2. pc. ho. önfeláldozó,*

*bősies harca volt az, ami meggátolta, hogy a hdt. sorsa megpecsételődjék.*⁴²

JULIUS 28-ÁN a hadosztály újra a XI. német hadtest alárendelésébe került. A csapatok a Duba–Kniazowskie–Stutyn–Wyzny útvonalon hátráltak. Egy részüket a Spas–Ilemnia–Weldirz–Ludowikowka településen átvonulva tervezték utóvédként bevetni, míg egyes alakulatokat Dolina védelmére kívánták felhasználni a németek. Estére a Kat 559-es hárp.–Pod Borem északnyugat–Rakow délnyugat–Krechowice vonalon próbálták megkapaszkodni a csapatok.⁴³ Kalusz végleg elesett, és a Kalusz–Dolina műút mentén előnyomuló szovjet 18. gárda lövész hadtest este már Poljo és Holyn birtoklásáért küzdött.⁴⁴ A szovjet 18. hadsereg július 23. és 28. között az Ottynia és Nadworna birtoklásáért vívott harcokban 4000 foglyot és jelentős hadizsákmányt ejtett.⁴⁵

JULIUS 29-ÉN az egységek maradványai elkeseredett harcokat vívtak Dolinánál. A szovjet 18. gárdahadtest csapatai az éjszaka folyamán Krechowicenél áttörték a hadosztály állásait és bevették Rakowot, Nadziejowot és Rachint.⁴⁶ „Dolinánál az ellenállás megtört.”⁴⁷ Délen elesett Luhy, Weldzirz és Ilemnia. A hadosztály többfelé szakadt, egy része Dolinánál harcolt, másik része pedig Zakláig hátrált, majd megkapta a parancsot a kivonásra Iza és Herincze körzetébe, egyes alakulatok pedig már átlépték a határt.

JULIUS 30-ÁN a 18. hadsereg elfoglalta dolinai vasútállomást, és fokozatosan teret nyert a városban.⁴⁸ A páncélosok maradványa a Swica nyugati partjára szorult, ahol már a XLVIII. német páncélos hadtest építette az új állásait. Bolechow előterében súlyos harcokat vívtak, amelyek során már a benzinhány is erősen érezte a hatását.⁴⁹ De harcok továbbra sem csitulak. Konyev marsall így írt erről: „Öt napon át, július 31-től aug. 4-ig, különösen elkeseredett harcok folytak Dolina és Vigoda körzetében. Az ellenség, hogy

*biztosítsa az 1. páncéloshadsergének visszavonulását nyugat és délnyugat felé, öt hadosztálynyi erővel – köztük a 8. páncélos hadosztállyal és a 2. magyar páncéloshadosztállyal- végrehajtott rohamokkal próbálta visszaszerezni a Magyar Alföldre vezető dolina-ludvikovkai utat. Négy-napos elkeseredett harcban a német csoportosítás Dolina környezetében elvérzett. 1944. augusztus 4-én az ellenség Dolina-Bolehov körzetéből kénytelen volt megkezdeni a visszavonulást nyugat és délnyugat felé.*⁵⁰

JULIUS 31-ÉN dél-délnyugati irányba próbáltak áttörni Dolinán a hátráló német-magyar csapatok. A harcokcsikkal megerősített gyalogság kiverte a szovjet erőket a településről. A Swica folyó mentén különösen kemény harcok folytak. Szovjet részről a harcokban a 351., 24., és a 226. lövészhadosztály csapatai vettek részt.⁵¹

A város környékén elesett Keményfy Zoltán ezredes, a 3. gépkocsizó lövészezred parancsnoka és a harcokcsikk zöme is itt maradt.⁵² Székely Lászlót már Munkácsról hívta Zsedényi, akinek Székely jelentette az üzemanyaghiányt, valamint hogy a megmaradt alakulatok közül a 2. felderítő zászlóalj, egy tüzérsztály és egy gépkocsizó lövész zászlóalj van bevezethető állapotban.⁵³

Augusztus 5-én már Stryj is elesett. A szovjet főerők a Drahobieci olajmezők felé törtek, így az 1. magyar hadsereg a Hunyadi állásban meg tudott kapaszkodni. Augusztus 15-én pedig befejezte az offenzívát az augusztus 5-én alakult 4. Ukrán Front, így rendezni lehetett a vonalakat. A 2. páncélos hadosztály teljesen leharcolt alakulatai aug. 1-től Iza és Herincze területén gyülekeztek, mint a hadseregtartalék.⁵⁴ A túlélők a Ve-reckei-hágó irányába vonultak. A VII. hadtest ezredei már csak egy-két századnyi erőt képviseltek ekkor.⁵⁵

Tanulságok, veszteségek

A július 23-i szovjet áttörést követően a páncélos hadosztálynak kellett mindvégig fedezni a szétvert VII. hadtest alakulatainak visszavonulását. Mivel a hadosztály a támadás idején éppen felvonulóban volt Stanislaw térségében, az alakulatait részenként vetették harcba, így azonban a lassú felmorzsolódás várt rájuk. Különösen kitűntek a harcokban a Vedres- és Tarczay-féle két nehézharckocsi század Tigrisei. A harckocsi vastag (66–100 mm) páncélzata és 88 mm-es lövege, párosulva a kitűnő magyar személyzettel, számos szovjet harckocsival végzett. Azonban kiütöttek a tank hiányosságai is. A motor és a futómű túlterheltségéből adódó gyakori meghibásodások, párosulva a javítóeszközök, vontatók és alkatrészek hiányával, arra kényszerítették a magyar harckocsizókat, hogy járműveiket megsemmisítsék. Az állandó utóvédharcok és bekerítések miatt az üzemanyag-utánpótlás gyakorlatilag megszűnt, így újabb harckocsikat kellett a legénységnek felrobbantani. Több harckocsi ragadt a sárban, vagy akadt el az olyan vízfolyásoknál, amelyeknek kis teherbírású hídja egyszerűen nem bírta el a nehéz páncélosokat. Mindössze 3 üzemképtelen Tigris jutott el a Kárpátokba, ezeket Németországba küldték javításra, de ezeket többé már nem kapták vissza.⁵⁶

Nem minden harckocsit sikerült megsemmisíteni. A visszavonuló egységek számos Turánt épségben hagytak hátra, ezeket a szovjetek Kolomeába vitték, és díszmenetben felvonultatták őket.⁵⁷

A VKF augusztus 9-i jelentése szerint a következő járművek maradtak meg: 14 darab Toldi, 40 db Turán 40+14 darab egyéb alakulatoknál, 14 db Turán 75+3 darab a 7. hadosztálynál, 9 db Pz. IV., 3 db Pz. VI., 1 darab Stug III., 24 darab Nimród, 12 darab Csaba.⁵⁸ A látszatra nagyszámú páncélos állomány azonban igen csekély erőt takart. A harckocsik nagy része ugyanis tönkrement, illetve nagyjavításra szorult. A veszteség 40 közepes és 35 nehéz Turán, 3 Pz. IV.,

7 Tiger, 14 Nimród és nagyszámú Toldi könnyűharckocsi, Stug III. rohamlöveg és Csaba páncélgépkocsi.⁵⁹ A 3/1. zászlóaljnak például 3 Nimródja és 10 egyéb harckocsija maradt.⁶⁰ A személyi veszteség: 17 tiszti és 109 legénységi halott, 61 tiszti és 551 legénységi sebesült.⁶¹ Az eltűntek és a fogságba esettek száma ismeretlen. Elesett többek között Keményfy Zoltán a 3. gépkocsizó lövészezred parancsnoka. Eltűnt Ambrózy Zoltán alezredes a 2. páncélos utász zászlóalj parancsnoka. Bercsényi László ezredesnek pedig az idegei mondták fel a szolgálatot.

Összességében a páncélos hadosztály a hadtest utóvédjeként teljesítette feladatát, az önfeláldozó harcok során azonban teljesen felmorzsolódott. Maradványait Huszttól keletre, majd Ökrösmezőre vonták össze. Itt érte őket az új menetparancs, amely célállomása Erdély volt.

Utószó

Amikor a témát választottam – a harckocsik és a páncélos harcászat iránti érdeklődésem túl – az foglalkoztatott, hogy a legjobban felszerelt magyar páncélos hadosztály milyen teljesítményre volt képes 1944-ben, amikor a szövetséges főlény már minden fronton elsöprő volt. Azt hiszem, hogy a tanulmány elolvasása után elmondható, hogy a magyar katonák nem vallottak szégyent, minden negatív körülmény ellenére sem.

Áprilisban a harckocsizók lelkesen, önbi-zalomtól fűtve vetették be magukat a harcba. Ennek is köszönhető, hogy sikerült elfoglalni Nadwornát. A támadás későbbi szakaszában a fáradtság, a nagy veszteségek, az utánpótlás akadozása, az ellenség számbeli és technikai főlénye azonban megtörte ezt a lendületet. Különösen szomorú volt látni és tapasztalni, hogy a magyar gyártmányú harckocsik vagy teljesen esélytelenek az ellenséges harckocsik

ellen (Toldi, Turán 40), vagy csak rendkívüli körülmények között képesek elpusztítani azokat (Turán 75). Ez a keserű tapasztalat súlyos morális válságot okozott a katonák körében, amely április végétől már erősen rányomta bélyegét a hadosztály teljesítményére. A május-júniusi átképzés és átfegyverzés a német harcokcsikra, döntő változást hozott ezen a téren. A korszerű harcéljárások és harcjárművek visszahozták a páncélosok önbizalmát. A katonák bebizonyították, hogy megfelelő technikával nemcsak méltó ellenfelei a szovjet harcokcsizóknak, hanem felül is múlják őket.

A július-augusztusi harcokban ugyan nem mutathatta meg teljes erejét a hadosztály, mivel részenként, a kellő utánpótlás biztosítása nélkül vetették be őket a túlerőben lévő ellenséggel szemben, de a kitartásuk így is példamutató volt. Mindvégig ők képezték a VII. hadtest utóvédjét, a helyállásuknak és önfeláldozásuknak köszönhetően számos magyar katona menekült meg. Azonban ennek nagy ára volt, hiszen a tavaszi harcokban amúgy is nagy veszteségeket szenvedő, és csak kevés pótlást kapó hadosztály teljesen felmorzsolódott. Személyi állományának és járműveinek döntő többsége odaveszett a súlyos harcok során.

Amikor augusztus 23-án Románia kiugrott a háborúból, a 2. páncélos hadosztály is új feladatot kapott. A 2. magyar hadsereg kötelékében Erdélybe vezényelték. Itt a szovjet és román csapatok ellen küzdve szintén helyállt. Különösen a Tordai csatában nyújtott kimagasló teljesítményt. A maradványait a magyarországi harcok során még többször bevetették, míg végül 1945 tavaszán a túlélők Ausztriában fogságba kerültek.

De bárhol is küzdött a hadosztály, mindenhol bizonyította, hogy a magyar harcokcsizók méltóak az ősök – a magyar huszárok – hírnevéhez.

JEGYZETEK

¹ *Tapasztalati jelentés a 2. pc. ho. 1944 IV. 13.-VIII. 1. közti harcairól.* Hadtörténeti Levéltár (HL.) Mikrofilmtár VKE. 634/eln. hdm. csf.-1944 (Továbbiakban: Tapasztalati jelentés) 18–19.

² A.A. GRECSKO: *A Kárpátokon át.* Budapest, 1977. (A továbbiakban: Grecsko) 23.

³ *7.gy.ho. harctudósítása 1944. VI. 3. – VIII. 26.* HL. 9. doboz.

⁴ *Harcleírás a VII. hadtest 1944. VII.23. – 31.-ig tartó harcairól* – Vörös Géza hadtestparancsnok HL. 9. doboz. (a továbbiakban: Harcleírás) 20.

⁵ Harctudósítás II. 63–65.

⁶ Harcleírás 4.

⁷ Harctudósítás II. 73.

⁸ Tapasztalati jelentés 20.

⁹ *VI. hdt. harctudósítása 1944 júl. 24. – aug.11.* HL. 1. doboz 1. magy. hds. 7–.

¹⁰ Tapasztalati jelentés 20.

¹¹ KEMÉNY GYÖRGY: *Egy páncélos hadnagy naplója az 1944-es galíciai és dél-erdélyi harcokról valamint az angol hadifogságról 1944–1945.* HL. Tanulmánygyűjtemény (Tgy): 3216. (A továbbiakban: Kemény) 38.

¹² Harcleírás 10. mell.

¹³ Harctudósítás II. 77.

¹⁴ Harcleírás 6.

¹⁵ LUDVIGH GYULA: *A magyar királyi 52. páncélozott légvédelmi gépágyús osztályának egyik ütegparancsnokának naplója 1944 ápr.7. – máj.2.* HL. Tgy.: 3498. Utóirat: 5.

¹⁶ Kemény 45.

¹⁷ *2. páncélos hadosztály harctudósítása VII. 26.-áról.* HL. 9. doboz (a továbbiakban: Pc. napló) 1.

¹⁸ Harctudósítás II. 78.

¹⁹ Pc. napló 1.

²⁰ Kemény 45.

²¹ *Honvédségi Rendeletek* 1945. 5. szám

²² Harctudósítás II. 78.

²³ Pc. napló 2.

²⁴ Pc. napló 4.

²⁵ Pc. napló 3.

²⁶ Pc. napló 3.

²⁷ Harctudósítás II. 80–81.

²⁸ Harcleírás 7.

²⁹ Pc. napló 3–4.

³⁰ Kemény 40–41.

- ³¹ Grecsko 24.
- ³² Pc. napló 2–3.
- ³³ Grecsko 24–26.
- ³⁴ JOLSVAI VIKTOR: A Magyar Királyi I. Honvéd Hadsereg története. In: Dálnoki Veress Lajos (szerk.): *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt*. 1920–1945. II. kötet München, 1972–74. (a továbbiakban: Jolsvai) 213.
- ³⁵ Harctudósítás II. 83.
- ³⁶ ILLÉSFALVI PÉTER–KOVÁCS VILMOS–MARUZS ROLAND: *Vitézségért – A Magyar Tiszti Arany Vitézségi Éremmel kitüntetettek a második világháborúban*. Budapest, 2001. 47.
- ³⁷ Harcleírás 8.
- ³⁸ Harctudósítás II. 82.
- ³⁹ Kemény 40–41.
- ⁴⁰ Pc. napló 4.
- ⁴¹ Kemény 47.
- ⁴² Harcleírás 9.
- ⁴³ Harcleírás 9.
- ⁴⁴ Grecsko 36.
- ⁴⁵ I. SZ. KONYEV: *Egy frontparancsnok feljegyzései*. 1943–1945. Budapest, 1983. (a továbbiakban: Konyev) 208.
- ⁴⁶ Grecsko 36.
- ⁴⁷ SZÉKELY LÁSZLÓ futólagos feljegyzései 1944 VII. 24. – X. 15 4. In Székely László: *Az I.m.bds. hadműveletei 1944 március végétől október 15-ig*. HL. Tgy. 3297 (a továbbiakban: Székely)
- ⁴⁸ Konyev 208.
- ⁴⁹ Jolsvai 216–218.
- ⁵⁰ Konyev 208.
- ⁵¹ Grecsko 37. és 43.
- ⁵² KÁLMÁN DÁNIEL: A M. Kir. Honvédség a 2. világháborúban. HL. Tgy. 2779. 236.
- ⁵³ Székely 4.
- ⁵⁴ CSIMA JÁNOS: *Adalékok a Hortly-hasereg szervezetének és tevékenységének tanulmányozásához*. 1938–1945 Budapest, 1961. 233.
- ⁵⁵ *Tájékoztató a katonai helyzetről*. VKF 1. oszt. HL. Mikrofilmtár VII. 29.
- ⁵⁶ Kemény 51.
- ⁵⁷ GOSZTONYI PÉTER: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Budapest, 1992. 157.
- ⁵⁸ VKF Tájékoztató VIII. 9.
- ⁵⁹ SZABÓ PÉTER–SZÁMVÉBER NORBERT: *A keleti hadszíntér és Magyarország*. 1943–1945. Debrecen, 2003. 70.
- ⁶⁰ Csernavölgyi Antal: Az aranycsillag rabjai. II. kötet, HL. Tgy. 3156. 233.

A FOTÓALBUM MAGYARORSZÁG ELSŐ ÉS UTOLSÓ GŐZMOZDONYJAVÍTÓ-MŰHELYÉNEK, AZ ISTVÁNTELEKI JÁRMŰJAVÍTÓNAK A MINDENNAPIAIBA NYÚJT BEPILLANTÁST. A MŰVÉSZI KÉPEKET MAGYAR ÉS ANGOL NYELVŰ KÍSÉRŐSZÖVEG EGÉSZÍTI KI.

ENGI JÓZSEF

A szegedi kényszerpályás tömegközlekedés története

4. rész *A villamosvasút megszületése és a lóvasút végnapjai*

A lóvasút villamosításának és a hálózat bővítésének eseményei 1907-ben felgyorsultak. Végre eldöntötték hogy a villamosvasutat a lóvasutat üzemeltető részvénytársaság építi, amely ennek megfelelően átalakult, új alapszabályt fogadott el, és megkapták az építésre vonatkozó engedélyokiratot is. Ebben a részben ennek a nyugalmasabbnak látszó, de vitákban mégsem szűkölködő időszaknak a történetét tekintjük át.

A Szegedi Közúti Vaspálya Részvénytársaság 1907. március 30-án tartotta XXII. rendes közgyűlését, amin jelen volt Dr. Dessewffy Ferenc miniszteri titkár, mint a kereskedelemügyi miniszter úr képviselője, és tizenegy részvényes, 2450 darab részvény képviselőjében. Az ülésről készített jegyzőkönyvben rögzítették, hogy „az igazgatóság előterjesztése alapján a közgyűlés egyhangúlag tudomásul vette és jóváhagyta a város közönségével kötött köztérhasználati szerződést és elhatározta ennek értelmében, illetve a kereskedelemügyi m. kir. miniszter 1907. január hó 18-án 922. sz. alatt kiadott engedélyokirat alapján engedélyezett villamosvasúti hálózat létesítésére szükséges munkálatok foganatosítását, illetve a jelenleg lóüzemben levő, a helybeli MÁV Szeged-Rókus és Szeged állomásait összekötő közúti vonalak villamos erőre való átalakítását és a jóváhagyott tervek alapján a következő új villamos vasúti vonalakkal való kibővítését:

1. a temetői vonal a Dugonics tértől

elágazóan a Kálvária utcán át a belvárosi temetőig: 3,4 kilométer.

2. a közvágóhídi vonal a Dugonics tértől elágazóan a Petőfi Sándor sugárúton át a Közvágóhídig: 2,3 kilométer.

3. a felsővárosi vonal a Széchenyi tértől elágazóan a Vásárhelyi sugárúton át a Gedó mulatóig: 2,6 kilométer,

4. az újszegedi vonal a Széchenyi tértől elágazóan a közúti hídon és az Erzsébet ligeti főfasoron át a Temesvári körútig: 1,4 kilométer.

5. A Tisza Lajos körúti vonal a Gizella tértől kiágazólag a Tisza Lajos körúton át a Kossuth Lajos sugárútig: 1,2 kilométer.”

A közgyűlés felhatalmazza az igazgatóságot, hogy ezen határozat alapján az említett vonaloknak villamos üzemre való átalakítására, illetve újjáépítésére szükséges munkálatokat a hatóságilag jóváhagyott tervek alapján és az engedélyokiratban megállapított befektetési tőke keretében végrehajtsa, illetve hogy azokat annak idején forgalomba helyezze.

A közgyűlés egyhangúan kimondta, hogy a részvénytőkét a kereskedelemügyi miniszter úr 1907. január 18-án 922. sz. alatt kiadott engedélyokmány 8. §-a alapján a régi vasúti hálózat értékéül elfogadott 700 000 Korona és az előbbi pontban elhatározott vonalak átalakítása, illetve kibővítése által felmerülendő és kormányhatóságilag 3 340 000 Koronában megállapított új befektetési, összesen tehát

4040000 Korona alaptőkében akként állapítja meg, hogy ezen új alaptőke a még forgalomban levő régi 4380 darab részvény bevonásával 40400 darab egyenként 100 korona névértékről és bemutatásra szóló részvényre oszlik. Egyszersmind egyhangúlag felhatalmazza a közgyűlést az igazgatóságot, hogy a részvények kibocsátási módját, a befizetésük idejét és módozatait, a címletek mintáját és szövegét saját hatáskörében megállapítsa és azokat végrehajtsa.

A közgyűlésen Dr. Rósa Izsó előadta a teljesen átdolgozott alapszabályok új szövegét, amit egyhangúlag elfogadtak: (kivonat)

1. § A társaság cége: „Szegedi Közúti Vaspálya részvénytársaság”.

2. § A társaság székhelye: Szeged, ügykezelési nyelve kizárólag magyar.

3. § A vállalat célja és tárgya az 1884. március 10-én és 1907. január 18-án kiadott engedélyokirat alapján engedélyezett és a társaság fennállásának tartama alatt, netán még ezután engedélyezendő vasúti vonalak kiépítése, ezeken a személy és a teheráru forgalom közvetítése, valamint a fuvarozási és szállítási üzlet gyakorlása.

4. § A részvénytársaság az 1885. február 1-jén tartott közgyűlésen elfogadott és 5956/1885. sz. alatt 1885. február 20-án kormányhatározatilag jóváhagyott alapszabályok alapján eredetileg ötven év tartamúra alakult. A vállalatnak ez a tartama a Szeged város közönségével kötött és 1906. december 22-én 132902 sz. alatt jóváhagyott területihasználati szerződés, és az 1907. január 18-án 922. sz. alatt kiadott kereskedelmi miniszteri engedélyokirat alapján további 60 évre meghosszabbított azon naptól számolva, amely napon a Szeged-Rókus és Szeged állomások közötti villamos fővonal a forgalomnak átadatik.

Ezen hatvan év elteltével a vasút és annak összes tartozéka ingyen és tehermentesen mennek át Szeged sz. kir. város tulajdonába

oly módon, amiként azt a várossal kötött területihasználati szerződés 21. §-a megállapítja.

De a vállalatnak ez a tartama időközben is megrövidül, ha Szeged sz. kir. város a részére fenntartott megváltási jogot időközben gyakorolná, másként pedig meghosszabbítható, ha a várossal újabban létesítendő és kormányhatóságilag jóváhagyandó szerződés alapján a közgyűlés a társaság további fenntartását határozná el...

A közgyűlések rendesek és rendkívüliek.

A rendes közgyűlés minden év első negyedében Szegeden tartandó. Rendkívüli közgyűlések a felmerülő szükséghez képest az igazgatóság határozata alapján, vagy pedig az alaptőke egytized részét képviselő részvényesek kérelmére tartandók...

A közgyűlés csak a meghívóban közzétett napirendek felett tanácskozhatik és határozhat. A közgyűlés határozatképességéhez legalább a részvénytőke $\frac{1}{5}$ részét képviselő részvénybirtokosnak, illetve meghatalmazottjának jelenléte szükséges...

Minden 20 darab részvény birtoka egy-egy szavazatra jogosít, de a részvények évégből az egybehívási hirdetményben kijelölt helyeken és időben leteendő, s a letéti jegy a közgyűlésen felmutatandó...

Részletesen szabályozták a közgyűlés kizárólagos hatáskörét. Ilyen például az igazgatóság és a felügyelőbizottság választása, vagy más vasúti társasággal való egyesülés, az alapszabály módosítása, vagy a társaság felszámolása és a felszámoló megválasztása.

Az igazgatóság díjazására évi 6000 koronát állapítottak meg, amit a tagok között az igazgatóság osztott el. A részvénytőke törlesztése a társaság fennállásának tartama alatt a kormányhatóság által jóváhagyott törlesztési terv alapján, vagy a részvények kisorsolása, vagy szabadkézből való visszavásárlása útján történik, de a visszavásárlásra fordított összeg a részvények névértékét nem

haladhatja meg.

A hadsereg, a haditengerészet és a honvédség kiszolgált altisztjeinek alkalmazására vonatkozólag az 1873. II. t. cikkben megállapított rendelkezéseket a részvénytársaság magára nézve is kötelezően elfogadja.

A kereskedelemügyi m. kir. miniszternek joga van kiküldötte által az ügyvitelt és a pálya állapotát, igazgatását megvizsgálni és ellenőrizni... A társaság hirdetményei valamennyi szegedi napilapban tétetnek közzé.

A Szeged szab. kir. város területén létesítendő villamos városi vasutat a kereskedelemügyi m. kir. miniszter az 1868. július 8-án 4973. sz. alatt az országgyűlés jóváhagyásával kibocsátott vasúti engedélyezési szabályrendelet alapján az engedélyokiratban felsorolt feltételekkel engedélyezte. (922/1907. III. sz.)

Az 56 oldal terjedelmű, minden részletre

kiterjedő engedélyokirat előírta a vonalak irányát, a közterületek igénybevételének feltételeit, az építési feltételeket, a MÁV vonalainak keresztezésével kapcsolatos teendőket, a pénzügyi fedezetet. (1. ábra)

Az engedélyokirat és a kiegészítő melléklet lényegesebb pontjai az alábbiak:

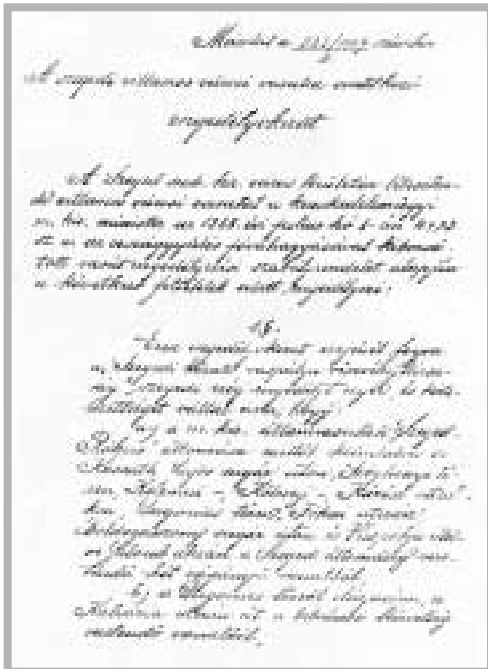
11.§ Engedélyes köteles a jelen engedélyokirat kiadása előtt 30 ezer korona biztosítékot készpénzben vagy óvadékképes értékpapírokban a m. kir. állampénztárnál letenni. A biztosíték csak a pálya műszaki felülvizsgálatának eredményes befejezése után, illetőleg a műszaki felülvizsgálat eredményének a kereskedelemügyi m. kir. miniszter részéről történt helybenhagyása alkalmával adatik vissza. Egyébként e biztosíték a műszaki felülvizsgálat alkalmával megállapított hiányok teljes pótlásáig illetve a jótállási határidők lejártáig, egészben, vagy arányos részben visszatartható...

Amennyiben engedélyes kiépítési kötelezettségének a kiépítési határidő tekintetében nem tenne eleget, a kereskedelemügyi m. kir. miniszternek jogában áll a biztosítékot akár az állam javára lefoglalni, akár a pálya kiépítésére felhasználni...

13.§ Az engedélyes köteles gyári ipari és egyéb munkásoknak a legelső kocsiosztály díjtétele után számított 33 1/3%-os díjmérsékléssel heti bérletjegyet kiszolgáltatni... Köteles a tanulók részére is, amennyiben ily minőségüket hitelesen igazolják – úgy a magasabb, mint az alsóbb három kocsiosztály berendezése esetén a II. és III. kocsiosztályban az illető kocsiosztály menetdíja alapján ugyancsak 33 1/3%-kal mérsékelt havi bérletjegyet kiszolgáltatni.

Feltétlen köteles engedélyes alkalmazkodni azon határozatokhoz, melyek a hadsereg, haditengerészet és a honvédség kiszolgált altisztjeinek alkalmazására vonatkozólag az 1873. évi II. tc-ben megállapítottak...

16.§ Engedélyes köteles a levélpostát és az azt kísérő, valamint a kézbesítő posta

1. ÁBRA AZ ENGEDÉLYOKIRATRÓL KÉSZÍTETT MÁSOLAT ELSŐ OLDALA. A MÁSOLATOT MINDEN ÉRDEKELT MEGKAPTA

és távírda közegeket, sőt amennyiben a csomagküldemények szállítása a posta és távírda intézet megfelelő berendezésű kocsit bocsát rendelkezésre, azt is a kereskedelemügyi m. kir. miniszter által az engedélyes meghallgatása mellett kijelölendő vonatokkal az engedély egész tartama alatt ingyen szállítani. A vasút üzlete tárgyában az igazgatóság és alárendeltjei vagy ez utóbbiak között váltott szolgálati levelezés a jelen engedélyes tárgyat képező vaspályán a vasúti közegek közvetítésével postabérmentesen szállítandó.

17. § A cs. és kir. közös hadseregnek, valamint a m. kir. honvédségnek, a parancsóri szolgálatban levő altisztjei és katonái használatára köteles engedélyes Szeged sz. kir. város területén levő minden egyes rendes laktanya részére előmutatásra szóló szabadjegyet rendelkezésre bocsátani, mégpedig a csapatoknak kettő jegyet, az intézeteknek pedig egy jegyet.

23. § A kereskedelemügyi m. kir. minisztert megilleti a jog, hogy engedélyest a jelen engedélyokirat és az annak kiegészítő részét képező okmányokban megállapított kötelezettségeknek, úgyszintén a kormány által az engedélyest kötelező törvények, szabályok, utasítások stb. alapján kiadott rendeleteknek teljesítésére 200 koronától 2000 koronáig terjedő rendbüntetés vagy bírság által szoríthassa...

Budapest, 1907. január 18-án.

Kossuth Ferencz s.k.
kereskedelemügyi m. kir. miniszter

Kiegészítő melléklet

A szegedi közúti vaspálya részvénytársaság lóüzemű vonalainak villamos üzemre való átalakítására és villamos rendszerű, új vonalak építésére és üzleti berendezésére vonatkozó feltételek.

(Kivonat)

I. Általános határozmányok

Engedélyes köteles az engedélyezett vasút számára beszerzendő sínekre és kapcsolószerkezetekre, vashídszerkezetekre és járművekre, valamint az összes gépekre, szerkezetekre és villamos berendezésekre vonatkozó szállítási szerződéseket az illető feltétlfüzetekkel és részlettervekkel felszerelve a kereskedelemügyi miniszterhez jóváhagyás végett még a megrendelés, illetve beszerzés előtt beterjeszteni, továbbá a pálya építésére vonatkozó szerződést is bemutatni...

II. Alépitmény Általában egy vágányúra készítenendő, de a m. kir. államvasutak Szeged-Rókus állomása mellől a belvároson át a Szeged személypályaudvarig vezetett vonal, valamint a Tisza-hídon és annak feljáró lejtőin haladó pályarészen két vágányra létesítendő. A kanyarulatoknak általában véve 20 méternél kisebb félátmérővel nem szabad bírniok, azokon a vonalakon, ahol a rendes nagy vasutak járművei is közlekednek 70 méternél kisebb félátmérővel bíró kanyarulatok nem alkalmazhatók...

Részletesen szabályozták a műtárgyak építését, a vízvezető árkok és átérsek létesítését is.

III. Felépitmény A pálya 1435 milliméter nyomtávval építendő. A városi vasúthálózatnak a belvárosban vagyis a Tisza Lajos körút övezetén belül vezetett vonalrészén továbbá a Szeged-Rókus-Szeged személypályaudvar közötti fővonalnak a személypályaudvar és Gizella tér közötti szakaszán, végül az újszegedi vonalnak a Tisza-hídon és a feljáró lejtőn haladó részén 33,6 kg-os Phónix-rendszerű, nyomcsatornás felépitmény alkalmazandó, még a vasúthálózat egyéb részein, melyeken a rendes vasutak járművei is közlekedni fognak, kockakő, terméskő, keramit, vagy más ilyen műburkolat esetére 58,0 kg-os Phónix-sínes felépitmény lesz előállítandó, de makadámmal vagy más ilyen kavicsolt burkolattal bíró vonalrészeken, végül ki nem épített

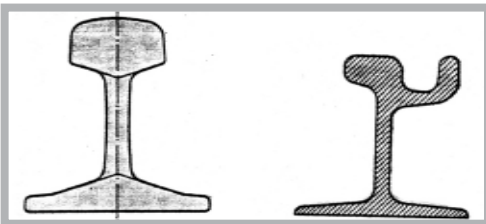
utak mentén, vagy külön pályatesttel bíró vonalrészekben a keresztaltpfa rendszerű Vignol-sínes felépítmény is használatba vehető. (2. ábra.)

A vasút mindazon vonalakon, hol az külön pályatesttel nem bír, az utak, utcák és terek színvonalában fektetendő, az ennek következtében szükségessé váló kiegyenlítések az illető utcák és terek, illetve azok burkolatának megfelelő szabályozásával eszközzendők.

Ahol a közigazgatási bejárás idején utak, illetve utcák nem léteztek, kikötetik, hogy az itt épülő vonalszakaszokon a vasútvonal pályaszíne az illetékes hatóság által meghatározott útszintbe fektetendő.

Az építendő villamos városi vasút hálózaton 1900 méter, a központi áramfejlesztő telepen, pedig 1500 folyóméter állomási mellékvágány követelhető. A jelenlegi lóüzemű vonalak felbontásánál visszanyerendő Vignole-sínek amennyiben azok még teljesen jó állapotban fognak találni – a központi áramfejlesztő és forgalmi telep vágányzatába, úgyszintén útátjáróknál, útkeresztezéseknél és görbületeknél vezető sínek gyanánt újból felhasználhatók lesznek, a talpfáknak és csavaroknak azonban teljesen új anyagból kell lenniük.

Bárminő építési anyag a jelenlegi lóvasút elbontott anyagából más célra csak a mellékvágányokban ideiglenesen használható fel akkor, ha az építés ellenőrzésével megbízott szakközeg által azt gondosan és szigorúan megvizsgálták, és kifogástalannak találta...

2. ÁBRA A VIGNOL ÉS A VÁLYÚS (PHÖNIX)-SÍN KERESZTMETSZETE

A talpfák tölgyfából állítandók elő.

23,6 kg folyóméterenként, 2,20 méter hosszú, alsó szélesség 20 cm, vastagság 14 cm, felső szélesség 16 cm, az alátétlemezes talpfáknál, egyéb talpfáknál 14 cm.

A városi vasút hálózaton a keresztaltpfa rendszerű Vignole-sínes felépítmény beágyazásához zúzott kavics használható, s ezen beágyazásnak a sínek talpa alatt 0,25 méter vastagsággal és a sántalpak magasságában 2,8 méter szélességben kell lenni. A Phönix-rendszerű felépítmény mindenütt betonágyazatra helyezendő. A váltók és keresztezések kavicságyazata a sínek talpa alatt 0,30 méter legyen. A pálya felépítményi rendszerének megfelelően készítendő váltók és keresztezések úgy helyezendőek el és olyan szerkezetűek legyenek, hogy azok a közút forgalmát ne zavarják, ami végből az utcák, terek színe alá süllyesztett váltóállító készülékek legyenek alkalmazva.

Részletesen szabályozták az útátjárókra, kapubejárókra, általában a hasonló és szerkezetű vasúti átereszekre vonatkozó követelményeket, a vágányok egymástól mért távolságát is.

Az Erzsébet rakparti és a felső Tisza-parti teherforgalmi vonalakon ez idő szerint használatos felépítményi szerkezetek továbbra is változatlanul alkalmazásban maradhatnak addig, még azok megújításra nem kerülnek.

A megállóhelyek a műtanrendőri bejárásnál lesznek megállapítva. A vonalak mentén 5 darab vasból készült várócsarnok építendő. A temetői vonalnak a m. kir. államvasúti vonalakkal való keresztezésénél építendő: szabályos pályaórház, melléképülettel, kúttal, kenyérsütő kemencével és bódé a biztosítóberendezés részére.

A központi áramfejlesztő és forgalmi telepen:

Emeletes iroda és lakóépület 175 m² alapterülettel;

Kocsiszín tisztító gödörrel 1269 m²;

Műhely és szertár 607 m²;
Kétállású mozdonyszín 100 m² alapterülettel;

Gép- és kazánház toldaléképületekkel együtt 916 m², szénraktár 150 m²;

Gyári kémény: 35 méter magas, 1,3 méter felső, belső átmérővel: 1 darab;

Vízcsöves gázkazán, egyenként 132 m² fűtőfelülettel, túlhevítővel, teljes tápfőlszereléssel: 2 darab;

Kompaund kondenzációs gőzgép 200 LE teljesítménnyel: 2 darab;

150 KW teljesítményű dinamógép 550 V üzemszültség mellett: 2 darab;

Motordinamó szerelvény az akkumulátor telep részére: 1 darab;

275 elemből álló akkumulátor telep 264 amper/óra kapacitással, kettő órai kisülés mellett: 1 készlet;

Teljes kapcsolótábla a központi telep és a vonalak számára: 1 darab;

Futódaru 7000 kilogramm hordképességre: 1 darab;

Teljes műhely berendezés: 1 készlet;

Hídmérleg 20 tonna hordképességre: 1 darab;

Szabadonálló árnyékszék három üléssel: 1 darab;

Teljes vízvezetéki berendezés és fölszerelés.

Előírták azt is, hogy az épületeket, a kéményt kőből, vagy téglából falazva kell előállítani, a lakó és irodaépületeknek, ha erre a célra csak részben használják, akkor is meg kell felelni a közegészségügyi követelményeknek.

A városi villamosvasút üzeme földfeletti áramvezetésű rendszer szerint rendezendő be, az áram visszatérésére, megfelelő fém összeköttetések létesítése mellett a sínek használhatók fel.

A munkavezeték a pálya mentén felállítandó oszlopokra szerelt egy, illetve kétkarú

3. ÁBRA HELYZETKÉP, VAGY INKÁBB „HELYZETVERS” A VÁROSI KÖZLEKEDÉSRŐL

vasoszlopokra vagy pedig oszlopok közé az utakon átfeszített acéldróra oly magasan függesztendő fel, hogy a legnagyobb lecsúngés helyén is legalább 5,5 méter magasságban legyen a sínfej felett.

Az oszlopok a Tisza Lajos körúton és az annak övezetén belül eső városrészben, úgyszintén a Szeged-Rókus és Szeged személpályaudvar közötti fővonal egész hosszában csöves vasoszlopok gyanánt állítandók elő, a többi vonalrészeken ellenben rácsos vastartók is alkalmazhatók, kivéve a Tisza-hídon felépítendő tartóoszlopokat, melyek a híd építési jellegének megfelelően díszesebb kivitelben létesítendőek.

Megjegyeztetik, hogy a munkavezeték felfüggesztésére szolgáló keresztvonalok a pálya mentén fennálló vagy létesítendő épületek falára is erősíthetők. A tápláló vezetékek közvetlenül a munkavezetéseket tartó oszlopokra szerelt szigetelőkön vezetendőek úgy, hogy azok legalább a munkavezetékek magasságában fűggenek.

Úgy a tápláló, mint a munkavezetéknél a vezetett áram feszültségének megfelelő szigetelők alkalmazandók és általában a lehető legtökéletesebb szigetelés létesítésére kiváló gond fordítandó.

A vezetékek felfüggesztésére szolgáló oszlopok egymástól csak oly távolra állítandók, hogy az azokra felfüggesztett vezetékek szilárdsága szakadás ellen még legalább négyszeres biztonságot nyújtsanak.

A tápláló vezetékeknek a munkavezetékekkel való összekapcsolásai oly sűrűen alkalmazandók, hogy a munkavezetéken beálló zavarok lehetőleg elkerültsenek, illetve lokalizáltassanak... A munkavezeték kisebb, elkülöníthető szakaszokra osztandó, és minden ilyen munkavezeték szakasz határán, valamint a tápláló vezetéknek a munkavezetékekkel való összeköttetéseinél is megfelelő kikapcsoló szerkezetek és kiolvasztó biztosítékok alkalmazandók.

A tápláló vezetékek csupán vörösréz kábelekből vagy drótokból, a munkavezetékek pedig keményre húzott rézdrótokból oly keresztmetszeti méretekkel készítenők, hogy az általa vezetendő áramnak feszültségcsökkenése a központi géptelep kapcsolófeszültségének tíz százalékát túl ne haladja.

A tápláló vezeték vörös rézdrótjainak szakítási szilárdsága mm^2 -ként legalább 24 kilogrammal állapítatik meg, a munkavezeték számára pedig csak oly drótanyag használható, amelynek szakítási szilárdsága mm^2 -ként legalább 35 kilogramm.

A drótanyagok szilárdsági próbái a budapesti kir. József műegyetem, vagy a m. kir. technológiai iparmúzeum kísérleti állomásain eszközölnők és a kísérletekről kiállított hivatalos bizonylatok a kereskedelemügyi miniszternek bemutatandók.

Az alkalmazandó motorkocsikon oly kapcsoló, illetve szabályozó berendezések lesznek alkalmazandók, amelyek segítségével a motorok tetszés szerint sorosan, párhuzamosan vagy az áramkörrel kiiktatva önfékezésre

is kapcsolhatók és az áram iránya azokban megváltoztatható is legyen. A villamos motorkocsik hathatós kézfékekkel és szabályszerű jelzőlámpákkal is felszerelendők.

A motorkocsikon a belső áramkör vezetékei úgy készítenők, méretezendők és oly módon rendezendők el, hogy azoknak veszélyes melege és rövidzárása lehetőleg elkerültsék. A szabályozó ellenállások a kocsiszekrény alatt helyezendők el és úgy méretezendők, valamint akként burkolandók, hogy az esetleges üzemzavaroknál fellépő nagyobb mérvű melegedés semminemű veszélyt ne okozzon.

A központi telepen fejlesztett áram feszültségének a generátorok kapcsoló tábláján mért 550 Voltot meghaladni nem szabad.

A vezetékekben esetleg fellépő, a központi géptelep rendes teljesítőképességét túlhaladó áramerőségek, valamint a villámcsapás káros hatásainak megátlása céljából a vezetékek a szükséges önműködő kikapcsolókkal, illetve villámhárítókkal látandók el, a motorkocsikon pedig megfelelő vész-kikapcsolók, kiolvasztó ólombiztosítékok és villámhárítók alkalmazandók.

A vasút céljait szolgáló távbeszélő vezetékek a munkavezetékek oszlopain is elhelyezhetők, de ezen nagyfeszültségű áramvezetésektől legalább 1,5 méter távolságban.

A vasúti és villanyvilágítási vezetékek vagy kábelek keresztezésénél létesítendő biztonsági berendezések módját és kivitelét Szeged sz. kir. város hatóságának és az engedélyesnek meghallgatása után a kereskedelemügyi m. kir. miniszter állapítja meg.

Mindazokon a helyeken, ahol a városi villamosvasút vezetékei a közhasználatú városi vagy magáncélú távíró, távbeszélő vagy más villamos jelzővezetékek közelében, azokkal párhuzamosan vezetettek, a kétnemű berendezés szélső huzalai között legalább 2 méter szabad köz biztosítandó.

A távíron távbeszélő és villamos vezeté-

kek mindenütt, ahol azok a vasút vezetőkeit keresztezik, annyira felemelendők, hogy a két rendszer vezetői között legalább 1,5 méter szabad köz maradjon és a kétfajta vezető irányja lehetőleg derékszög alatt metsződjék. A keresztezett távirón távbeszélő és egyéb villamos vezetőekbe az engedélyes költségén kioldadó biztosítékok kapcsolandók.

Az esetben, ha a villamosvasút üzemébe a táviró, távbeszélő és más villamosberendezés üzemét zavarná, köteles a vasút engedélyese mindazon intézkedéseket megtenni, valamint mindazon munkálatokat és létesítményeket előállítani, illetve az ezekkel járó mindennemű költségeket viselni, amelyek ezen zavarok és azok hatásának elhárítása és teljes megszüntetésére szükségesek.

VII. Pályaelzárás és jelzés. A központi áramfejlesztő és forgalmi telep a szükséghez képest megállapított kiterjedésben és módon lesz bekerítendő, valamint megfelelő szerkezetű kapukkal és ajtókkal ellátandó.

Az engedélyes köteles üzleti távbeszélőt létesíteni, melyen a kitérők és a központi forgalmi telep közötti távbeszélés eszközölhető legyen.

A temetőbe vezető vonalnak a magyar királyi államvasutak Szeged-Rókus és Szeged közötti összekötő, továbbá Szeged-Rókus-Szabadka vonalaival való keresztezésnél a fővonalak mentén az előírandó távolságban előjelzőkkel ellátott karjelzők, a villamosvasút vonalán pedig mindkét irányban vassorompók és karjelzők állítandók fel, melyek együttesen és egymással függőségi szerkezetbe hozandók. Ezenkívül a villamosvasút munkavezetője a keresztezéstől mindkét irányban 200-200 méter hosszban külön szakaszra osztandó oly módon, hogy ezen vonalszakasz megfelelő kikapcsolók segítségével önműködően árammentessé tétessék, amikor a villamosvasút karjelzői „Tilos”-ra állítatnak...

VIII. Üzleti feltételek

a) Engedélyes köteles a szolgálat ellátá-

sára és az üzletbiztonság megóvására szükséges szabályzatot elkészíteni és Szeged szab. kir. város hatóságának bemutatni, mely azt közrendészeti és közigazgatási szempontból netán fölmerülő észrevételeivel együtt a m. kir. belügyminiszterrel egyetértőleg leendő jóváhagyás végett a m. kir. kereskedelemügyi miniszterhez felterjeszteni tartozik.

b) A pálya üzemének kellő ellátására engedélyes legalább a következő járműveket tartozik a szükséges tartalék alkatrészekkel együtt az építési tőkéből beszerezni:

1. Motorkocsi két db. egyenként cca. 20 lóerejű motorral, teljes villamos felszereléssel: 25 darab,

2. Mellékkocsi: 18 darab.

Engedélyes köteles azonban a beszerzendő járművek részletterveit az azok nemét, számszerinti mennyiségét és egységárát tartalmazó kimutatással együtt a kereskedelemügyi miniszterhez átvizsgálás és jóváhagyás végett még a megrendelés, illetve beszerzés előtt bemutatni...

c) Ha ünnepélyek, katonai fölvonulások, temetések alkalmával, vagy csatornákon, esővezetéseken stb. szükséges javítások eszközölhetése céljából az engedélyezett pálya bármely vonalszakaszán a forgalom ideiglenes beszüntetése a hatóság részéről szükségesnek tartatnék, engedélyes a hatóságok erre vonatkozó rendelkezésének minden kárpótlásra való igény nélkül eleget tenni tartozik...

Budapest, 1907. január 18-án

Kossuth Ferencz s.k.
kereskedelemügyi m. kir. miniszter

Az 1907. március 30-án tartott XXII. rendes közgyűlésen kimondták a lóvasút-társaság megszűnését és az új társaság megalakulását, amely a villamosvasút megnyitásáig még üzemben tartotta a lóvasutat. Az

elkövetkező időszak azonban nem volt problémamentes, mert már április 20-án az alábbi indítványt nyújtották be a közgyűléshez:

„A villamosvasút sínjeinek lerakása tárgyában a végleges megállapodás az arányokra vonatkozóan úgy tudjuk, hogy még nem történt meg, hanem hallomásból arról értesültünk, hogy a Gizella térről a Jókai utcán át jön a vágány a Dugonics térre, innen a Kárász utcára és a Kölcsey utcán át a Kelemen utcára és a Klauzál térre. Ezen elhelyezést szerencsétlennek tartjuk, mert a Jókai utca így is nagyon keskeny és forgalmi akadályok ma is gyakran jelentkeznek... A gyakorlat beigazolta már, hogy a Gizella téren és Kelemen utcán át a mostani irány megfelelő, annak nincs magyarázata, hogy a Kárász utcára miért kell bemenni a villamosnak?”

Az indítványt aláírták: Lábdy Antal, Bartucz István, Regdon Sándor, Kószó István, Juranovics Ferencz és még többen.

A közgyűlés április 24-én tárgyalta az indítványt, aminek indokait elfogadták, de többen azt javasolták, hogy lépjen a város érintkezésbe a vasúttársasággal, mások szerint a változtatással csak az idő telik, hagyják meg a tervezett vonalvezetést. Végül 31 szavazat ellen 54-en voksoltak, így a közgyűlés az indítványt mellőzte. Ekkor már a közúti vaspálya társaság megkérte a vágányépítési engedélyt a hatóságtól, amit kiadtak a mérnökségnek azzal, hogy soron kívül gondoskodjanak az elintézéséről. A bizottság május 3-án, pénteken bejárta a két vasútállomást összekötő vonalat, és arra való tekintettel, hogy a sínek lerakása is hamarosan elkezdődik, kijelölték azokat a helyeket, ahol a szükséges anyagot tárolni lehet.

A további eseményeket főként területi okokból villamosvonalanként, a megnyitás sorrendjében mutatjuk be. Ebből a szempontból az első helyen a forgalmi telep és a két vasútállomást összekötő fővonal van,

aminek eseményei időrendben, vázlatosan a Szegedi Naplóból idézve az alábbiak: 1907. május 4.: „A villamos vasút építése. Egyelőre még csak a villamosvasút telephelyén folyik a munka, azaz, hogy ott sem, mert a kőművesek nem dolgoznak...”

– május 5.: „A város pöre a lóvasúttal. A közúti vaspálya társaság szerződésileg kötelezte magát, hogy a városnak úri jog elismerése címén ezer koronát fizet évenként a lóvasút vágányai által a város közterületeiből elfoglalt területek igénybevételeért. A dolog rendben is volt, de amikor a társaság, a rókusai állomásnál a külső telepet létesítette, a várost kérte fel, hogy a telephez szükséges s magánosok tulajdonát képező területet 7200 koronáért szerezze meg, mert a város könynyebben jut ahhoz. A város ezt megtette s abba is beleegyezett, hogy addig, amíg a 7200 korona le nem telik, a társaság az évi 1000 koronát ne fizessen. Az esedékesség idején aztán vita támadt a körül, hogy az ezer korona mikor fizetendő. A vitából pör lett, amit letárgyalt a törvényszék, a tábla, most pedig a kúria. Ez a végső fórum a város javára döntött és a vaspálya társaságot elmarasztalta 1494 korona 32 fillér tőke, valamint 590 korona perköltség erejéig...”

– május 9.: A „szegedi piac egy része heti vásárok alkalmával a Tisza-szálló és a Széchenyi téri park közötti kövezeten van elhelyezve, ahol a lóvasúti sínek is keresztül futnak. Mivel a villamos vonalainak kiépítése alkalmával a kettős sínpár miatt szélesebb úttestre van szükség, a piacot máshova kell áthelyezni. Ez pedig Szegeden nagy gond, mert a piachelyekkel a rendőrhatalóságnak állandó vesződsége van. A hétfői tanácsülésen Rainer József főkapitány érintette ezt a kérdést és a következőket mondta: A piacot onnan ki fogom helyezni a Valéria térre. Szegény főkapitány még azon éjjel meghalt. A kérdéssel leendő utódjának kell foglalkozni. Annyi biztos, hogy a Valéria tér kissé kiesik a hetipiac forgalmából...”

– június 7.: „A szegedi közúti vaspálya részvénytársaság a területhasználati szerződés értelmében a kiépítendő villamosvasútra vonatkozó részletterveket ma bemutatta a város tanácsának. A társaság arra kéri a tanácsot, hogy a részletterveket terjessze fel a kereskedelemügyi minisztériumba a végleges építési engedély kiadása végett...”

– június 19.: „Nemsokára megkezdődik a villamosvasút építése. A Dugonics téren nagy sereg ember dolgozik, török a követ, ami az alapozáshoz szükséges. A vállalat emberei az utcák mentén méricskélnék, vagyis kétségtelen, hogy megkezdik a villamos építését...”

– július 23.: „A szegedi villamosvasút kiépítéséhez a társulat 250 vagon sínt rendelt, amiből egy csomó ma megérkezett és legközelebb új rakomány érkezik. A főbb útvonalakon még e héten megkezdik a sínek lefektetését...”

– július 28.: „A villamos központi telepén épülő gépház és kocsiszín építési tervét a kereskedelemügyi miniszter jóváhagyta és az építkezést megengedte...”

– július 30.: „A villamosvasút központi telepén folyamatban van az építkezés, sőt az már befejezéshez közeledik. Jelenleg már a gőzgépek és a villamos felszerelések szállítása van folyamatban. Ha a Kossuth Lajos sugárúti új csatorna elkészül, akkor a sínek is elhelyezhetők lesznek.”

– augusztus 7.: „A villamos központi épületei már tető alatt vannak. A Kossuth Lajos, Szabadkai és a Vásárhelyi sugárúton és Újszeged felé a talpfák, sínek és zúzottkőanyag kiszállítása már csaknem egészen kész. Az építést Hirsch Mihály fővárosi út- és vasútépítési vállalata eszközli... A céget 1842-ben alapították és azóta a főváros összes közutait és nagyobb utait, csaknem az egész kábelhálózatot és az aszfaltburkolatok nagy részét ezen cég csinálta. Az egész budapesti, nagyszombeni és bécsi villamosvasúti hálózatok, az Andrassy úti földalatti vasút és

az új lánchídi aluljáró is Hirsch Mihály műve. Az árvíz után Szeged főútjainak és Szabadka útjainak legnagyobb részét ő rendezte...”

– augusztus 28.: „A vasúttársaságot a miniszter egy kis meglepetésben részesítette, mert nem hagyta jóvá a pótkocsik tervezetét... A tervezetet a miniszter hiányosnak tartotta... A szerkezet szilárdságára a vázrajzok semmi tájékoztatást nem nyújtanak, a tengelyek távolsága igen kicsi, nem megengedhető, hogy a pótkocsi csupán kézfékkal, külön fékező által legyen fékezve, szükséges a motorkocsi vezető által szabályozott átmenő fék... Felhívta a miniszter a társaságot, hogy az átdolgozott részletes terveket Szeged város tanácsa útján terjessze fel...”

– szeptember 26.: „Napok óta keringett a panasz, hogy a Kossuth Lajos sugárúton sokkal magasabbra építik a villamosvonalat, mint az utca rendes szintje... Szeptember 25-én a közgyűlésen Szigyártó Albert interpellált és kifogásolta, hogy a villamossínek 32 centiméterrel magasabbak az eszményi nívónál. Balogh Károly tanácsnok szerint nem 32, csak 7-8 centiméterrel magasabbak az utcai nívónál, ami nem baj, mert számítani kell arra, hogy a sínek süllyedni fognak. Ezt az engedélyt s középítési tanács adta a társulatnak...”

Szigyártó Albert szerint az utca majd romlik, a villamos megmarad, a síneken a kocsik át sem tudnak menni, az egész sugárutat újra kell kövezni... Indítványozza, hogy a síneket rakják újra a rendes nívóra... Tóth Mihály főmérnök szerint a sínek emelését több ok vonja maga után. Az utca nívója nem egyenletes, és a vágánytestnek kell, hogy lefolyása legyen... A Kossuth Lajos sugárút kövezése benne van a programban... A közgyűlés 61 szavazattal 28 ellenében nem vette tudomásul a tanács választát. Szigyártó Albert tehát megteszi indítványát, azt, hogy a villamos sínjei szállításának le az utca szintjének magasságáig... Az elnök az indítványt minden hozzászólás nélkül kiadta a város

tanácsának...”

– október 11.: „A kereskedelemügyi miniszter jóváhagyta a szegedi villamosvasút általános terveit, a tanács a miniszter erre vonatkozó leiratát tudomásul vette.”

– október 12.: „Dubszky Alfréd miniszteri tanácsos ma Szegeden időzött és megvizsgálta a villamosvasút építését. A miniszteri szakértő meglegedésének adott kifejezést a munka minősége és előhaladottsága fölött.”

– október 13.: „A közgyűlés elhatározta, hogy a Kossuth Lajos sugárúton a villamos sínjeit leszállíttatja, mert azokat a társaság a nívónál jóval magasabba építette. Mivel híre ment, hogy a társaság ezt a határozatot megföllebbezi, a mai napon Erdődy János, Lendánszky Sándor, Pálffy Béla, Csaba Lajos, Parassin István, Hodács Antal és Kiss Márton rókusai polgárok fölkeresték Szigyártó Albert fa- és fémipariszkolai tanárt, aki a sínek leszállítását a közgyűlésnek indítványozta és megkérték, hogy az ügyet tartsa nyilván és járja ki, hogy a közgyűlési határozatnak érvény szereztessek és a sínek tényleg leszállíttassanak. Szigyártó Albert el fog járni ebben az ügyben...”

– október 19.: „A villamosvasút sínjei a két állomás között innen-onnan már az egész vonalon lerakatnak. A társaság emberei most a rókusai gyógyszerártól befelé építik a Kossuth Lajos sugárúton a villamost. Mivel a sínek éppen a gázvezetékek fölött fognak vonulni, a légszeszgyár igazgatója előterjesztést tett a város tanácsának, hogy ne engedje meg a gázvezetékek fölött a sínek építését, mert gázömlés esetén veszedelem fog előállni.

A tanács legközelebb tárgyalja a beadványt.”

– október 22.: „A villamossínnek leszállítását a Kossuth Lajos sugárúton a közgyűlés szeptemberi ülésén elhatározta. A tanács egy bizottságot küldött ki Tóth Mihály városi főmérnök elnökle alatt és ma délután szemlét tartottak a magasra emelt sínek mentén...

A szemléről jegyzőkönyvet vesznek fel...”

– október 23.: „...A bizottság megállapította, hogy az északi oldalon a sín pár általában 5-19 cm-rel, a délen és például a sugárút 54. sz. háza előtt a sín a végleges járdaszintnél 15 cm-el, a járda szegélyénél 24 cm-el, az utca közepénél 39 cm-el, a kövezet szélén készítenő folyóknál 63 cm-el magasabban van fektetve... Pálffy Béla háza előtt az utca mostani közepénél 44 cm-el van feljebb a sín szintje és a leendő folyóka 68 cm-el marad alatta. A megállapításnál jelen voltak Balogh Károly tanácsnok, Palócz László és Szigyártó Albert törvényhatósági bizottsági tagok, Tóth Mihály és Bíró Benő városi főmérnökök, a vasúttársaság részéről Rosenfeld Nándor igazgató és két mérnök. A társaság a vizsgálat megejtése után megtekintette a villamostelep építését is, ahol szép tágas villamos gép- és munkatermeket és modern kocsiszíneket találtak...”

– október 25.: „A villamosvasút sínjeinek a kövezett utcákon való lefektetése meglepetést fog okozni a városnak. Ez a meglepetés abból áll, hogy ez a munka igénybe fogja venni az 1908. évi kövezési program egész költségét, sőt elég sem lesz...”

A tárgyalás során derült ki, hogy a kövezett utcákban történő vágányfektetésből a várost terhelő anyagbeszerzés óriási költségekkel fog járni, aminek jórészt a közúti vashíd vágánya az oka... Nagy költséggel jár az utcák kövezetének megbolygatása is...”

– október 29.: „A tanács tárgyalta a légszeszgyár igazgatójának a kérelmét és úgy határozott, hogy a villamosvasút sínjei a gátvezetékek fölött is építhetők, ha pedig baj keletkezne, azért a villamostársaság a felelős és kártérítésre is kötelezhető lesz...”

– november 1.: „Széles vita fejlődött ki a villamos nívójának leszállításával kapcsolatban, ami meddő volt, mert a sínek leszállítására a közgyűlésnek nincs joga, a villamosvasút építésére a miniszter adott engedélyt, és az építés az engedély alapján

történt... Másfél óras vita után megszületett a döntés: a közgyűlés nem avatkozik a miniszter dolgába, annál inkább, mert az építő társaság magától hajlandó a síneket 6,87 centiméternyire leszállítani.”

– november 27.: „A város tanácsa ismét foglalkozott a villamosvasút vágányainak szegélyével és arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Nagykörúton belül minden vonalhoz ad követ, hogy az építő társaság a síneket erős szegéllyel vehesse körül. Így mintegy 44 ezer darab köre van szükség, ami a városnak 18-20 ezer koronába kerül...”

– november 29.: „A villamosvasút és a telefonvezetékek... A telefondrótok sok helyen veszedelmes közelségben lennének a villamosvasút áramát szolgáló dróttal, ezért a telefondrótokat az utcákban párhuzamosan fogják vezetni a villamos áramvezetékekkel, természetesen a házak tetején...”

A keresztezéseknél telefonkábeleket vesznek igénybe...”

– december 12.: „A kereskedelemügyi miniszter a győri vagon- és gépgyár által betervezett motor, villamos és mellékkocsik terveit jóváhagyta és e terveket megküldte a szegedi közúti vaspálya részvénytársaságnak is. A társaság a terveknek megfelelő villamos kocsit fog beszerezni, s a terveket bemutatja a város hatóságának is...”

– 1908. január 17.: „A szegedi villamosvasút nyáron nyitott kocsikkal fogja a közönséget kiszolgálni. A miniszter már meg is engedte a társaságnak, hogy ilyen nyitott kocsikat beszerezhessen...”

– január 18.: „A villamosvasút irányát Kuzman József dr. és társai megfőllebezték a minisztériumban. A vita afölött alakult ki, hogy a villamosvasutat a Kárász utcán és a Széchenyi téren, vagy a Kárász utcán, Kölcsey és Kelemen utcán át építsék a posta épülete felé. A miniszter elutasította a fellebbezést és jóváhagyta a közgyűlés határozatát...”

– április 1.: „A mostani lóvasúti alkalmazottakat mind megtartja a társaság a villamoskocsik számára is, csak néhány kocsivezetőt hoz idegenből, hogy az itteni embereket betanítsák a kocsik szakszerű vezetésére...”

– április 8.: „A jövő héten megkezdik a villamosvasút Boldogasszony sugárúti vonalának építését is. Egyelőre a Dugonics tér és a Szeged állomás között levő vonal sínjét építik ki...”

– április 10.: „A villamosvasút végállomása a rókusai állomás mellett lesz. A tanács fölhívta a vasút igazgatóságát, nyilatkozzék, hogy az állomás mellett levő Búvár-tóból mekkora területre lenne szüksége...”

– április 23.: „Lassan bár, de csak épül már Szegeden a villamosvasút... A jövő hónapban már megérkeznek az új villamoskocsik is. Mint értesültünk május közepén 21 villamoskocsit szállít Szegedre a Győri Wag-gon és Gépgyár...”

– május 12.: „A Kossuth Lajos sugárúton most szedik fel a régi lóvasúti síneket, a lóvasút itt már a lerakott villamosvasúti síneken közlekedik...”

– május 13.: „A város közgyűlése 18 ezer koronát szavazott meg e villamosvasút vágányaihoz szükséges szegélykövek beszerzésére, amit a beltügyminiszter jóváhagyott...”

– május 21.: „A villamosvasút sínjeit a Galamb utcában rakják le, ahol tudvalevőleg kört képez a villamos. A Galamb utcát a sínek lerakása folytán magasabb nivóra emelik...”

– május 28.: „A közúti villamos munkálatai ismét azt a reményt keltik a közönségben, hogy a rozoga „lófejú” kocsik, melyeken a járás igen sok kellemetlenséggel van egybekötve, múzeumi tárgyakká lesznek... A villamosvasút építői azzal biztatnak, hogy augusztus elsejével megindul a közlekedés a két állomás között...”

A társaság a sínek lefektetésénél a diósgyőri vashámortól a fordulásokba beillesztendő görbe sítarabokat várja, melyek ha kellő időben megérkeznek augusztus

elsejével a két állomás között villamos kocsik közlekednek...”

– május 30.: „A mérnökség javasolja a város tanácsának, hogy a Gizella téren a villamossínek lerakásával egyidejűleg rendelkezék el a tér rendezését is. A mérnökség, a rendezést akként tervezi, hogy a Jókai utca a téren át közvetlenül összeköttetést nyerjen a Boldogasszony sugárúttal...”

– május 31.: „Hétfőn megkezdik a villamosvasút sínjeinek a lerakását a Kelemen utcában is. Az építés ideje alatt az utcát az Oroszlán utcától a Kölcsey utcáig elzárják a forgalom elől...” – június 3.: „A Gizella tér rendezésével kapcsolatos rendkívüli tanácsülés másfél órás vitájának az lett a vége, hogy a villamosvasútnak a Gizella téri és Jókai utcai vonalára egyelőre a tanács nem adta ki az építési engedélyt, mert a Jókai utcában egymás mellé fektetett sínek mikénti szétválasztását a Gizella téren meg kell vizsgálni...”

Egyes vonalszakaszokon annyira előrehaladt a villamossínek lerakása, hogy már a kocsikat kellene azokon elindítani...”

– június 6. és 10.: „A Jókai utcai háztulajdonosok azzal a kéréssel fordultak a város tanácsához, hogy a villamosvasút vágányait az utca közepén, ne pedig annak két oldalán vezettesse... A tanács a kérelmet nem tárgyalta, mert a villamos sínjeit az eredeti hatósági engedély szerint az utca közepén vezetteti...”

– június 11.: „Az épülő villamosvasút vágányait holnap fektetik a Szeged-csongrádi Takarékpénztár előtt is, tehát a villamos bejön a Széchenyi tere is. A kettős síneket egyenesen vezetik a törvényszék épületéig, ott a sínek megtörnek és a törvényszék előtt haladnak a Tisza-szálló mentén a lóvasút mostani irányában... Így a legközelebbi napokban a Széchenyi tér parkjai szimmetrikusak lesznek...”

– június 24.: „A Széchenyi téren és a Kölcsey utcában hetek óta fel van durva a kövezet ott, ahol a villamossíneket le fogják

rakni... Az érdekelt kereskedők arra kérik a város tanácsát, hogy az útvonalon három nap alatt állíttassa vissza a régi rendet, mert ezt az állapotot nem tűrhetik tovább...”

– június 26.: „...A tanács felhívta a mérnökséget, hogy hasonló munkák végrehajtásánál legyen gondja arra, hogy a forgalom hetekig ne zavartassék.”

– július 7.: „Megkezdtek a Széchenyi téren a villamossínek lefektetését...”

– július 8.: „A villamosvasút vágányait nemsokára lefektetik a Széchenyi tér és a Klauzál tér között... A Széchenyi tér délkeleti részén a villamos vágányok miatt a villamos ívlámpákat két méterrel közelebb helyezik a parktűkörhöz. A városi vasút a teherszállítást legközelebb már a kiskörúti villamossíneken eszközözi. A személyforgalom a rendes vonalon marad, azonban csak az egyik sínen.”

– július 12.: „A villamosvasutat építő társaság engedélyt kért a város tanácsától, hogy a Dugonics tér északi oldalán - a Kálmán-, Vajda-, Lichtenegger- stb. féle házak előtt vezetendő villamos vágányt lerakhassa. A tanács az építési engedélyt nem adta ki, mert a Kölcsey utcai kanyarulat oly nagy, hogy onnan a régi Vészits-féle házig a Kárász utcán szintén nagy kanyarulatot kell a sínpárnák leírni... A Vészits-háztól a Dugonics tér északi vonalába torkoló új vágány ismét nagy kanyart képezne és a kiépítéssel az új aszfaltgyalogjáróból egy széles sávot le kellene vágni...”

A tanács javasolja az építő társaságnak, hogy a vágóhídi és a temetői vonalat kösse össze a Kölcsey utca folytatásában, a kézművesbank háza és a Reöck palota között, a kiskörútra ágazólag a fővonallal... A társaság még nem adott választ a javaslatra...”

– július 17.: „A villamossínek lerakása után a Kölcsey utcában a Kárász utcáig és a Kelemen utcában a Klauzál torig aszfalt réteg kerül az úttestre... Javasolták, hogy a Kelemen utcai aszfaltozást a Széchenyi torig terjesszék ki, ennek dacára e rövid szakaszon

kőburkolat fog éktelenkedni... A kövezés ismert szegedi tempóban halad.”

– július 21.: „A Boldogasszony sugárúton és a Széchenyi téren fejköveket alkalmaznak a villamosínek mellé. A város korláti bazaltbánya részvénytársaságot bízta meg a szállítással...”

– július 29.: „A tanácsi engedély alapján a villamosvasutat építő társaság a jövő héten, hétfőn megkezdí a villamos kábelek lefektetését, a kábelek mentén transzformátorállomások lesznek...”

– július 30.: „Ma megérkeztek a bazaltkövek... Egyes vonalokon már sok munkás dolgozik. A jövő mondja meg, hogy rohamosan, vagy az eddigi tempóban épül a villamos...”

– augusztus 5.: „Nagy a sürgés-forgás a belvárosban. Tépik fel a lóvasúti síneket az egész vonalon, hogy lefektessék a villamos vágányait. A lóvasúti közlekedés sok helyen csak átszállással történik, oly serény a munka. Ma Szegeden járt Dubszky Alfréd kereskedelemügyi miniszteri főmérnök és megsejmlélte a villamos építését...”

– augusztus 7.: „Most az a jelszó Szegeden, hogy augusztus 20-án próbamenetet rendeznek a villamossal. Ezt egyelőre még elképzelni is bajos, hiszen úgy fel vannak forgatva az utcák, hogy ez szinte lehetetlen... Hétfőn megkezdik a Kelemen utca kiaszfalozását, azután másfél hónapra elzárják a Kárász utcát a forgalom elől... Ott az aszfaltot fel kell bontani és a vágányok lerakása után újra kell aszfalttal burkolni... A fővonalon kilenc kocsí közlekedik majd, az indulás minden öt percben fog történni... Ma megállapították a villamosmegállóhelyeket is.

A fővonalon megállóhely lesz a Rókusi vasútállomásnál, az Ilna, Damjanich, Tavasz utca sarkán, a Kórház előtt, a Rókus téren, a Párizsi körút sarkán, a Török, Vadász, Püspök, Bocskay utcák sarkán, az ártézi kút előtt, a Tisza-szálló és a Posta előtt, a Klauzál téren, a Kölcsey utca közepén, a Somogyi és Kárász

utcák sarkán, a Gizella téren, a Demke előtt, a Boldogasszony sugárút sarkán, a Zerge utca sarkán, a Bécsi körút sarkán, a Galamb utcában és az indóház előtt.

– augusztus 12.: „A villamosvasút munkálatai a nagy esőzések miatt néhány napi késést szenvedtek... Nem kezdték meg a Kelemen utcában az aszfalozást sem és a Kárász utcát sem bontják fel addig, míg el nem készül...”

– augusztus 18. „A Kárász utca egy részén ma kezdték meg aszfaltburkolat felbontását... A járművek csak a Kölcsey utcán és a kiskörúton keresztül juthatnak a vasútállomás felé...”

– augusztus 28.: „A villamosvasútnak az üzletvezetőség elől a Tisza Lajos körútra való kikanyarodása maga után vonná a gyalogjáró levágását. Ezt a város nem engedí meg, a kanyarodót ezért a másik oldalon fogják létesíteni...”

– augusztus 30.: „Dubszky Alfréd miniszteri osztálytanácsos ma Szegedre érkezett, és megvizsgálta a most épülő villa-mosvonalakat. Az osztálytanácsos direktívákat adott a felsővezetékek elhelyezésére, a vonalakat pedig rendben levőnek találta...”

– szeptember 4.: „A Jókai utca közepe aszfalozva van, két oldalt pedig a gyalogjáró szegélyéig kövezve. A villamosínek lefektetése után alig marad aszfalt az utcán, mert a négy vágány mellé 16 sor kockakő kerül, s így a sínek között éppen hogy marad néhány aszfalt szalag. Az utca háztulajdonosai az egész utca kiaszfalozását kérték...” Ugyanitt: Tanítják a villamos kocsivezetőket. A rókusi vasútállomás tőszomszédságában levő villamos telepen vígan szaladgálnak már a villamos kocsik. A fővárosból hozott gyakorlott kocsivezetők szorgalmasan tanítgatják a társulat alkalmazottait a kocsivezetésre, hogy azt a megindulás idejére végleg elsajátítsák...”

– szeptember 6.: „Hivatalos jelentés szerint szeptember 15-én megindul a villamos. A két állomás között a fővonalon egyelőre csak

Szeged állomástól a Jókai utcáig s a rókusi állomástól a Klauzál térig fog közlekedni, mert a Jókai-, Kárász- és Kőlcsey utcákban az építési munkák még folyamatban vannak. A megszakítás nélküli közlekedés csak október elején kezdődik.”

– szeptember 11.: „A szegedi villamosvasút kedden megnyílik a fővonalon. A villamosvasút kocsijai már készen állnak a vil-lamostelepen. A kocsi szép sárga színű és húsz személyre van benne hely. Az ülések oldalt két-két személyre és hosszában nyolc személyre vannak elhelyezve. A kalauzok teljesen ki vannak képezve, különösen arra, hogy miképp kezeljék a villamost a kanyarulatoknál. Ez nagyon fontos, mert talán nincs az országban villamosvasút, amely annyi kis utcába és éppen a város legnépszerűbb utcáiba olyan sokszor kanyarodnék, mint a szegedi villamos...”

– szeptember 13.: „A villamosvasút megindulása megint szenved vagy tíznapos késedelmet, de erről nem a társaság tehet. A posta- és távíró műszaki felügyelőse a kerékkötő, mert a beindulás előtt be akarja fejeztetni a távíró- és telefonvezetékeket biztosító összes munkálatokat... A villamost építő társasának ezt meg kell bocsátani, de azt nem, hogy a síneket behozták a Kárász utcába, még pedig olyan tört, olyan görbe vonalban, hogy hasonlót a jó Isten maga is aligha látott.

Kiugrik, beugrik, jobbra, majd balra kanyarodik a vágány. Néhol veszedelmes közelségben érinti a gyalogjáró szélét. A Somogyi utca és Kárász utca kereszteződésénél a sín-erdő valósággal úgy fest, mintha onnan a szélrózsa minden irányába hódító körútra akarna indulni a villamos. Pedig csak egy körútra megy: a Tisza Lajos körútra, hogy onnan kapcsolatot nyerjen a temető és a vágóhíd felé menő vonalakkal...

Mikor a villamosvasút irányát tárgyalták az építő társaság mit sem akart tudni arról, hogy a két vasút állomás között a régi helyen:

a Kelemen utcán és a Zrínyi utcán keresztül legyen meg az összeköttetés... Ha akkor a főmérnök a sarkára áll, talán a részvénytársaság letett volna a Kárász utcai sínlerakás eszméjéről... Egyetlen ember sincs, aki meg ne csóválná a fejét, mikor meglátja, hogy a Kárász utcáról, illetve a Kőlcsey utcai keresztezéstől a Gizella térig vezető kettős sín pár a beléje rakott váltók és elágazó vonalak miatt mennyire feldarabolta Szeged kedvenc sétahelyét, a hosszú aszfaltos utat, melyen a Takaréktár utca elejétől a Jókai utca végéig olyan passzió volt le s föl barangolni. A Kőlcsey utcánál most megszakad ez a pompás sétaút, villamosok jönnek-mennek, ezek közt bérkocsik, társzekerek hajtanak... Ugyan kinek van kedve ilyen forgatagban reszkirozni testi épségét?”

– szeptember 15.: „A posta- és távíró műszaki főfelügyelőség Budapestről távirati úton kérte a szegedi rendőrséget, hogy a villamosvasút próbajárait szüntesse be, mivel a pályatesztet keresztező távíró és telefonvezetékek még nincsenek biztosítva... Ma azonban Sípos Adolf m. kir. táviráda építész jegyzőkönyvi nyilatkozata alapján ezt úgy módosították, hogy a közúti vasútnak megengedhető, hogy az áramfejlesztő teleptől a Szeged-csongrádi Takaréktár épületéig és vissza próbautakat közlekedtesse...”

Ugyanitt: „Több helyen békétlenkednek a közúti villamos útvonala miatt... Az államvasutak üzletvezetősége a palotája előtti közel fekvését kifogásolja a villamosnak, de a tanácsnak már nincs módjában változtatni a helyzeten, mivel az útvonal bejárásánál az államvasút is képviseltette magát s akkor nem emelt kifogást a villamos közelsége miatt...”

– szeptember 16.: „Nagy szenzációra gyűltek össze szeptember 15-én délelőtt tíz órakor a korzó végén sétáló emberek. A Szeged-csongrádi Takarékpénztár előtti síneken megjelent az első villamoskocsi, mely a társulat rókusi telepéről kiindulva

futotta be az útvonalat. A takarékpénztár előtt megállt, egy ideig csodáltatta magát a hirtelen összeszaladt publikummal, azután pedig élénk csilingelés között visszafordult és rövid pár perc alatt eltűnt a messzeségben... A sárgára festett vadonatúj villamos, amely maholnap felváltja a lóvasút ócska batárjait, a város középpontjában való első megjelenésével érthető feltűnést keltett. A külső részeken, az állomás körül, késő este száguldottak már eddig is a villamosok, hogy a személyzet betanulja a kocsivezetést, de beljebb még nem bátorkodtak, legfeljebb a dohánygyárig kalandoztak el. S ettől a rövid úttól is eltiltotta őket a kapitányi hivatal, mert a postaigazgatóság nem akart hozzájárulni a próbamenetek tartásához sem addig, amíg a társulat az egész vonalon föl nem húzatja a telefon és távíróvezetékek áramkörét biztosító dróthálókat... A csinos kocsit száz és száz ember vette körül... Apróra megnézték, megbámultak annak minden alkarészét és konstataálták, hogy egészen takaros alkotmány, pláne most, hogy új még s nem oly ütött-kopott, mint a kivénhedt lófejűek. A publikum abban a hitben volt, hogy az első kocsinak ez a váratlan megjelenése a villamosüzem rendes megindulását jelenti. Egész rakás ember törtetett a sínekhez, hogy helyet kapjon a kocsiban, részese lehessen az első útnak. A kocsivezető azonban kíméletlenül visszautasította a felmenni akarókat:

Nem látják kérem – kiabálta – ,hogy ez különvonat? Erre nem szabad feljönni! csakugyan ott villogott a kocsi elején és hátulján a 15-ös szám alatt a piros betűkkel festett tábla: Külön vonat.

A kocsin a villamos társulat mérnökei, néhány kocsivezető és egyéb alkalmazott képezte a külön vonat utazó közönségét. Mondani sem kell, hogy az említett urak méltóságuk és fontosságuk teljes tudatában „domborítottak” a még festékszagú ülőhelyeken. Egy megfigyelést már tettünk. Azt, hogy a „lófejű” elé fogott paripák

ugyancsak ijedeznek az új kartárstól. Amint a kitérőknél megállott előttük a villamos – tudnivaló, hogy ma még lóvonatok közlekednek – az első csengőszóra olyan rugkapalódzást, nyihározást és oldalugrást rögtönöztek, egyébként fáradt gebék, hogy az még a verseny-istállók dédelgetett kedvenceinek is becsületére válna...

Uramisten, mi lesz, ha a csengetés a jobb kosztal tartott, tüzezebb vérű tanyai lovakat fogja úton-útfélen megriasztani. Pedig nem is éles a csengő hangja...”

– szeptember 16.: „A szegedi villamosvasúton ma reggel megtörtént az első szerencsétlenség... A villamosvezeték feletti drótháló magas létrakocsik segítségével feszítik ki. A létrakocsi elé ló van fogva, s az húzza a sínek között a jó magas faalkotmányt, melynek a tetején egy fiatalember foglalatoskodik... Ma reggel nyolc óra tájban a Gizella téren egyik létrakocsi felső rácsa beleakadt az összekötő drótbba, s mivel a kocsi ment tovább, a toronyszerű kolosszus hátradőlt. A fent álló legény hasra vágódott, de szerencsére belekapaszkodott a rácsba, különben lezuhant volna a kövezetre. A megsérült létrát felállították, megerősítették és ezzel az első villamos baleset szerencsésen véget ért.

– szeptember 17.: „A villamos fékvizsgálata. A szegedi villamosvasút fék- és kocsivizsgálatát ma tartották meg, A vasúti és hajózási felügyelőség képviseletében Korom-zai Gusztáv felügyelő, a hatóság nevében Szalay József dr., helyettes főkapitány és Temesváry Géza dr. rendőrkapitány jelentek meg. Ott voltak továbbá a társaság és a város mérnökei. A bizottság a kocsik fékjeit és általában az egész berendezést megfelelően rendben találta. Próbautakat tettek a kocsikkal a Kosuth Lajos sugárúton és a gépszervezetek jól működtek...”

– szeptember 19.: „Csilingel a villamos. Szeged és Szeged-Rókus állomások között csilingelnek a villamos kocsik. A fővonal egész útján 18-án megindult a próbame-

net, minthogy úgy a vonalfektetéssel s az út burkolatával készen lettek. A 7-es számú villamoskocsi pénteken járta meg első ízben - délutántól késő estig többször - az egész fővonalat. A 7-es szerencsés szám s így ellensúlyozza a babonás pénteket. Az aszfaltozással is csaknem készen lettek... A Kárász utcától a Dugonics téren és a Jókai utcán. át közlekednek már a bérkocsik is a vasúti állomásokra..." A Szegedi Napló vasárnapi melléklete, Hüvelyk Matyi is többször foglalkozott a villamosvasúttal: (3. ábra)

Hüvelyk Matyi átkozódásai: Úgy görbülj meg, mint a Kárász utcában a villamos.

Egy Jókai utcai háziúr sóhaja: Milyen régen jár már ez a villamos és még nem történt baleset...

Önbiográfia: Egyik jeles szegedi író a lóvasútnak villamossá való átalakítása alkalmából megírta az utókor részére megőrzendő önbioográfiáját, amelynek címe: Egy lóvasúti állat feljegyzései. A Próféta előtt:

Egyik úr: Nem tudja kérem, miért húzták a villamosvasút vezetéke fölé ezt a sok fene drótot?

Másik úr: Dehogyan nem. Azért, hogy ha majd megindulnak a léghajók, le ne pottyanhassanak a földre.

- szeptember 20.: „A villamosvasút igazgatósága bejelentette a város tanácsához tarifatervezetét. Az első távolság két kilométer és ez 12 fillérbe kerül, a két állomás közötti jegy ára 24 fillér, a bérletárak is jóval kedvezőbbek, mint eddig a lóvasútnál voltak.”

- szeptember 22.: „A büszke lófejű. Bekerült a Kárász utcába. Az ócska múlt és a reményteljes jövő vasárnap óta egy úton halad. A múlt: az ütött-kopott, viharedzett, sáros és poros zöld batár, a jövő: a ma még friss festésű sárga kocsi, vagy ha jobban tesszük: a lóvasút, meg a villamos. Az a csoda történt ugyanis, hogy a két vasútállomás között kiépülvén a villamos sín pár, ismét üzembe hozták a jó ideje már csak egyes szakaszokon ballagó, buttogó lófejűt. A kocsik végigmennek Szegedtől Szeged-Rókusig az egész vonalon átszállás nélkül... Mivel pedig rendőrhatalósági engedelemmel a villamos is szaladgál, hogy próbameneteinek számát

4. ÁBRA A 21-ES SZÁMÚ VILLAMOSKOCSI NYÁRI PÓTKOCSIVAL A SZEGEDI PÁLYAUDVAR ELŐTT

a személyzet kitanítása érdekében mentől sűrűbben szaporítsa, így esik meg, hogy most Szegeden hol villamost, hol lófejűt lát az ember a szédületesen görbe útirányú síneken felbukkanni.

Szóval: a lófejű bekerült a Kárász utcába, a város legszebb, legforgalmasabb utcájába. És ezzel minden korabeli lóvonatú gebének legfőbb vágya teljesült: végig cipelheti az ócska, zöld batárt aszfaltos úton, a Kárász utcában, Dugonics téren és a szűk Jókai utcán keresztül... Amint a villamos műtanrendőri bejárására az engedély megérkezik, a sárga kocsik végérvényesen leszorítják a sínekről a zöldet...

Most a gyerekek kilesik, hogy mikor kocog a lófejű, s kővel meg miegymással ütögetik a villamos vezetékeket tartó vasoszlopokat, ami éppen olyan hangot ad, mintha a villamos csöngetne... A közönség meg bosszankodik, mikor a modern csöngetésre pókoslábú lovat lát kibukkanni a szöglet mellől a zöld ócska kocsival egyetemben... Hát most ez a szórakozás Szegeden..."

– szeptember 25.: „A kereskedelemügyi minisztertől végre megjött a várva várt értesítés, mely szerint október elsején megtartják a műtanrendőri bejárást, ami után közvetlenül megindul a személyforgalom is... Csak aztán az öröm borúra ne váljon, mert a villamos elől kissé nehezebb lesz kitérni..."

– szeptember 29.: „A bejárást a vasúti és hajózási főfelügyelőség vezeti. A bizottság találkozási helye a városi széképület tanácsterme, ahonnan délelőtt 9 órakor indulnak el. A műtanrendőri bejárás a várost Somogyi Szilveszter dr., Balogh Károly és Tóth Mihály, vagy helyettese képviseli... A főkapitány ma a következő figyelmeztetést bocsátotta ki: „A villamosvasút megindulása alkalmából figyelmeztetem a közönséget, hogy úgy a kifizített, mint a leszakadt villamos huzalhoz hozzányúlni életveszélyes. Tilos és életveszélyes a mozgó kocsira fel, vagy arról leszállni. Ha a kocsin a „Megtelt” jelzőtábla

5. ÁBRA A 6-OS SZÁMÚ VILLAMOSKOSCI 1925-TŐL PÓTKOSCIKÉNT KÖZLEKEDETT, 1940-BAN SELEJTEZTÉK

lebocsáttatott, tilos a kocsira a felszállás. Az utca keresztezéseknél és kanyarulatoknál a villamos is lassítja ugyan menetét, de ily helyeken különösen ajánlom a vigyázatot. Igen súlyos, öt évig terjedő fegyházzal büntetendő bűncselekményt képez, ha valaki követ, kavicsot vagy más tárgyat helyez a villamosvasút vágányára. Az ilyen cselekmény különösen közveszélyes is, azért a vágányokat a közönség oltalmába ajánlom. Akinek ideges, vagy nyugtalan, félénk vérű lova van, az a villamos közelébe a lovat ne vezesse. Ezeket ajánlom a T. közönség figyelmébe.

Szeged, 1908. szeptember 28. Somogyi Szilveszter dr. rendőrkapitány."

– 1908. október 1.: „A két vasútállomás között október elsején megindul a villamosközlekedés... A régi lóvasúti kocsik nem dísztelenítik többé az utcákat, s a szegény lóvonati lovak nyugalomba mennek, amit igazán megérdemelnek... A fővonalon egyelőre kilenc kocsik fog közlekedni a szükséghez képest kellő számú mellékkocsikkal..."

– Október 2.: „Október elsején ejtették meg a villamosvasút műtanrendőri bejárását Komorzay Frigyes vasúti és hajózási főfelügyelő, miniszteri biztos vezetésével, aki kijelentette, hogy a szegedi villamosvasúti mű berendezéséhez örömmel gratulál, mert azt példaképpen lehet állítani a fővárosi villamosművekhez is..."

A Szegedi Közúti Vaspálya Részvénytár-

óság 25 motorkocsit (1–25. psz.), hat zárt, a motorkocsikkal azonos szerkezetű (51–56. psz.) és nyolc nyári pótkocsit (101–108. psz.) helyezett üzembe. A kocsikat a Győri Vagonygyár készítette. (4–5. ábra)

A motorkocsikba Siemens D-54 típusú és gyártmányú 25 lóerős motorokat építettek be. Ez a motortípus azonban a pótkocsi vontatására nem volt alkalmas, ezért 1910-ben négy pótkocsit /53–56. psz./ nagyobb teljesítményű motorkocsivá építettek át.

A villamosvasút üzembe helyezését követően kitört a városban a „villamosláz” (6. ábra.), és nagy ütemben folytatódott a többi vonal építése is.

(Folytatása következik)

FELHASZNÁLT IRODALOM

Csongrád Megyei Levéltár iratai.

JÁTE Egyetemi Könyvtár és a Somogyi Könyvtár folyóirat-gyűjteménye.

TERHES SÁNDOR – NAGY ISTVÁN: Lófejűek, pöfögők a vaspályán. *Városi Közlekedés*, 1985/1. szám.

ENGI JÓZSEF: Szeged közlekedéstörténete. *Városi Közlekedés*, 1983/2., 4. szám.

VÉGH DEZSŐ: Történeti áttekintés a szegedi villamosvasút járműveiről. *Városi Közlekedés*, 1976/2. szám.

— Villamos-láz. Ma még újragondolnánk meg- Szegeden a villamos, persz lehet felhöz eméle- keni azon, hogy megjelent nyomokban a vil- lamos-láz. Ma Szegeden mindenki villamoson szeret utazni, azok is, akik soha lófejűre nem ültek. Deidőzt magáértani a műtársasági be- járás a miután hiro kelt, hogy annak befe- jezte után nyomban utasnak a villamoson a kékcségy is, persze pénzért és nem ingyen, mint a hivatalos személyek: az első utas- koci felbukkanását követően ember várta a kékcségy leglátnakiból igazánban az Szeged meg- dőle helyeken. Mindenki arra szeret felkapas- kodni, hogy elmondhassa: én ültem az első villamoson. De! azult, délután is lett, de a villamos csak nem jött. Már kimentek röde- getni, hogy a hivatalos bejárás nem lehet rendszeren másként a ezért a megújítás köze- delében azaz, mikor egy a óra felé megé- rnek beléni az első kocsi. Tulja felzarálla- ni a kékcségy befeje a városi állomás felől: a tetején felrút, benne tudomány valaha ál- ló- zott a megújított az kolum, elásva újajta, azies nyomán üzemeltetéseket. A kocsi köz- rüváltán látnak. A ki csak lehetne, felho- paszkodott a „szegedi”, ha lehet, ha kell. „Ó! persz mára jött a másik kocsi és már egymagukban még több, míg győzeve fel- szedni az utasokat. Így azut az első utas, jövet-menel. A vendégségbe utaján az al- lamásnálton végülével, tudogva, dírszűte az kocsi a olyan formán nyitakozott, hogy nem lehet, ha minden nap enny passz lehetne a villamosnak. Deidőzt, az első nap jő be- tőnt. Hisszük, hogy a következő napok után nem lesz passza a társaságok, még a óra- man, ha már elment a villamos-láz.

6. ÁBRA AZ ELSŐ NAPON AZOK IS VILLAMOSSAL AKARTAK UTAZNI, AKIK A LÓFEJÜRE SOHA NEM SZÁLLTAK FEL

PUSZTAI JÁNOS

Fejezetek a szentesi repülés történetéből

VI. rész

Politika és szuronyok jelölik az új határainkat: 1940–1941

Az 1939-es év országos értékelése megmutatta a szentesi cserkészrepülők oroszlán körmeit. Az ország 38 egyesülete közül (1939-es zárólétszám) a felszállások számát tekintve (2 019) a 4. helyezést érték el a vitorlázórepülők. A vizsgázók számával mérve az eredményességet, a 24 A, a 15 B és C vizsgával az országos összehasonlításban nekünk a megtisztelő 7. hely jutott. Miért megtisztelő a hetedik hely? Azért, mert csak az évekkel korábban megalakult nagy, budapesti egyesületek előzték Szentest. A haderőn kívüli előképző keret működtetése okán (1940-től) A kategóriába sorolták az egyesületet.

A magyar vitorlázórepülés létezése óta, a negyvenes évekig eltelt bő másfél évtized alatt született eredményei mögött óriási, a kor haladási élvonalára jellemző kiváló minőségű és hatalmas munkamennyiség húzódik meg, ami jóval több sikerélményt, elismerést eredményezhetett volna. Hatvan esztendő távlatából vizsgálva a szentesi repülés létrehozása embert próbáló erőfeszítést igényelt, mégsem lehetünk elégedetlenek, hiszen nagyszerű humán értékek, erények összegződtek a támogatást kérőkben és az adományozókban egyaránt. Sajnálatos, hogy 1940-re adódott olyan egyesület is, amely a repülést korábban indította a szentesieknél, anyagiak híján mégis működését felfüggesz-

teni kényszerült. Más szervezetek, egyesületek az országos értékelésben a szentesi cserkészrepülők elért produktumai árnyékába kerültek. Harminckilencben csak a Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alaptól pénzben és anyagban közel hatezernegyszáz pengőt kaptak a szentesi cserkészrepülők.¹ A HMN-RA szakmai-, pénzügyi ellenőrzéseit követő, a mindenképpen kritikus megmértetések után csakis elismerés illetheti ezt, a társadalom valamennyi rétegéből összekovácsolódott, nagyszerű közösséget. Engedtessek meg, hogy az időszak jellemzésére Giacomo marsalltól, máshol Montecuccolinak tulajdonított bölcsességből meríthessek, miszerint a „háborúhoz három dolog szükséges: pénz, pénz és megintcsak pénz!” pontosan úgy, ahogyan a repüléshez is. A környező államokhoz viszonyítva a magyar aviatikának óriási technikai és képzési hátrányt kellett leküzdenie rövid néhány hónap alatt. Az 1938 szeptembere és 1940 augusztusa között hozott nemzetközi politikai döntések még tovább gyarapították a katonai tennivalókat, így a költségek növekedését is.

Trianonnal az ország testéből kiszakított, a történelmi Magyarországtól Cseh-szlovákiához csatolt északi-, északkeleti területek jelentékeny része, majd a Romániától Észak-erdély került vissza az óhaza kebelére. Ez a visszarendeződés nemcsak a nemzeti önérzetet melengette, hanem a revizióra törekvőknek további bátorítást adott és a német barátságot erősítette. Lengyelország 1939. szeptemberi, kétoldalú – német és

szovjet – lerohanása világszerte, mind a kül-, mind a belpolitikában tovább gerjesztette a háborús feszültséget. Ebben a puszkaporos hangulatban kezdődött az 1940. esztendő. Legendás fehér lován bevonult Kolozsvárra Horthy Miklós. Ezzel jelképezte az erdélyi területek visszetértét az óhaza kebelére.

Az esztendő első napjaiban szinte valamennyi újság hozta a Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alap felhívását, hogy 1940-ben is lesznek ingyenes motorosrepülő tanfolyamok, amelyre bármely középiskola negyedik és nyolcadik osztályát végzett, 18. életévét betöltött és nem idősebb 20, illetve a 22. életévénél, gépészmérnökök esetében 26 évesnél, akkor azok jelentkezését várja a repülőalap. Mindez a haderőn kívüli, az előkészítő-, a katonai előképzést szolgálta. Ismereteink szerint az algyői motoros, katonai előképző keretben Szentesről Lakatos Géza vett részt, aki a 1946-ban meggyilkolt Lakos József rendőrkapitány testvére volt.

A belföldi polgári légiforgalom elhatározta, hogy hétvégi, kiránduló járatokat indít Budapastról az ország különböző városaiba. A LüH megbízott szakemberei ekkor már járták az országot, hogy megfelelő leszállóhelyeket keressenek a reménybeli túrisztikai célpontok, a falvak és városok környékén. Szentes, mint túrisztikai leszállóhely és sportrepülőtér eleve megfelelt a feltételeknek. Meglepő, hogy Orosháza nem volt hajlandó területet biztosítani a vasárnapi kiránduló járatoknak, – írja a korabeli Szentesi Napló szerkesztője. Nyilvánvalóan a sportrepülőtér létesítési szándékuk sokszori visszautasítása kérésítette meg a döntést hozók lelkét, szellemét és érlelte dacossá azok akaratát, véleményük ilyentén megnyilvánulását. A leszállóhely létesítés hangsúlyozottan túrisztikai szándéka mögött, egyértelműen a militáris „gyengéd erőszak” húzódott meg.

Január végén a kereskedelmi és a postaügyi miniszter intézett levelet a városokhoz. A kormány megbízásából javasolja, hogy

Szentes is kapcsolódjon be az országos polgári légiforgalomba, amely áru-, személy- és postai szállítással foglalkozna és kapcsolódna a transzkontinentális forgalomhoz. A megjelölt feltételek csaknem megegyeznek a korábbi, az 1937–38-as katonai repülő alakulat(ok) elhelyezési feltételeivel. A városra hárult volna a minimum 200 holdas terület átengedése, annak folyamatos karbantartása, az állomás megépítése, két szobás lakás biztosítása úgy, hogy a reptér belterületen legyen és a város központjával jól járható út kösse azt össze. A miniszteri leirat az addigi idegenforgalom megháromszorozódását ígérte, mégsem hullott termő talajra a mag. Az ígéretes terv nem valósulhatott meg. A kötelező földterületnek a fele sem volt meg, a Szentesi Napló március 15-i számában mégis arról tájékoztatja olvasóit, hogy a Budapestről induló Szeged, Pécs, Miskolc, Debrecen és Ungvár kijelölt végállomások közötti járatok az útba eső városokban is leszállnak, ahol ennek a feltétele adott, – így „Szentesen is” – és valahányszor az odaírányuló utasforgalom megkívánja azt. A közlés forrásául a Légügyi Hivatalt jelölte meg a Napló hírszerkesztője. Mitöbb, még arra is utal, hogy keresik a lehetőségét annak is, hogy megteremtsék, módját ejtsék a pl. Szentes Pécs közvetlen járatnak is. Az utasok hiánya miatt a belföldi forgalmat, – a későbbi időben is – többször kellett szüneteltetni. A Budapest–Szeged járatnak – fennállása alatt – a közbeeső, a feltételes leszállóhelyein egyszer sem volt utasa.

Az 1940. év mind a szervezeti, mind az erőteljes anyagi építkezés éve volt. Egyre határozottabban fogalmazódott meg az a helyi igény, hogy a helyi vitorlázórepülők is megfeleljenek a katonai előképző „keret” feltételeinek. Mind v. dr. Bonczos Miklós államtitkár, – aki kormány megbízatása alatt is megtartotta a szentesi cserkészrepülőknél kiérdemelt, alapító elnöki² címét, – mind v. Bogyay Kamill csendőr százados, a cserkészrepülők

ügyvezető és sportelnöke is alapvető fontosságúnak tartotta a „keret” létesítését. Az ügyvezető elnök kereste a lehetőséget, a módszereket arra, hogy mind több 16. életévét betöltött középiskolást tudjon bevonni a repülés haderőn kívüli előképzésének érdek-körébe. A vitorlázórepülés a motoros, így a katonai repülésnek is az előiskolája. Vitéz Bogay Kamill, még 1939 decemberének végén írja Rubik Ernőnek: „...a jövő év meghozza nálunk azokat az eredményeket, amelyeket joggal várhatnak tőlünk, de amelynek eddig, különféle okok miatt csak részben tudtunk megfelelni. Most jön a vidék (értsd Szentest és kb. 50 km. sugarú környezetét) teljes beszerzése. Egyébként a vitorlázó repülés mai állapotáról, illetve a jövőnek szerintem való elgondolásáról és a megoldásra váró feladatokról egy tanulmányt szerkesztettem, melyet január első napjaiban számodra is meg fogok küldeni. Azt hiszem kevés olyan rész lesz benne, mellyel nem fogsz egyetérteni.” Mindkét vezető, élve a munkakörük és megbízásuk adta lehetőséggel Bogay Kamill tanulmányát v. dr. Bonczos Miklós államtitkári levelével együtt meg küldték a középfokú oktatási intézményeknek, melyeknél nem várt mértékű, óriási érdeklődést váltott ki. Az iskolák ösztönzésével, a testnevelő tanárok válogató segítségét várják, – írja a Szentesi napló februári számában a szerkesztő. A jelentkezők közül a döntő szót úgyis a repülőorvos fogja kimondani, – hangsúlyozza az ügyvezető elnök. A téli időszakban elsajátított elméleti ismereteket, a tanulást, az iskolai előmenetelt nem terhelő nyári szünetben, tábori keretek között célszerű és kell is megszervezni. Itt és ekkor nyeri el kiteljesedését a növendék intenzív munkája, ami a nyári táborokban kamatozik igazán. Az említett tanulmány arra is kitér, hogy mind nagyobb tömeget kell bevonni a repülésbe, mert az nemcsak a fizikumot erősíti, hanem a szellemet is nemesíti. Az sem elhanyagolható szempont, hogy olcsó elhelyezéssel a

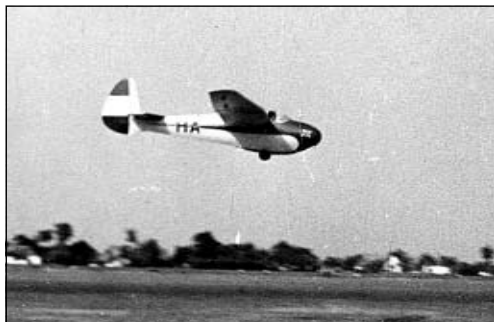
szerényebb sorsú ifjak is bekapcsolódhatnak a repülésbe. Nekik a tábor időtartama alatt térítésmentes ellátást biztosítottak.

A zavartalan működés alapfeltétele a gazdasági háttér folyamatos biztosítása. A szentesi cserkészipilót vezetői megragadtak minden lehetőséget a cél érdekében. A megyei községek közül újabbak is csatlakoztak a HMNRA és a szentesi cserkészipilót támogatására, úgymint Kiskundorozsma, Sándorfalva és Pusztaszér. A magán adakozók sokasága (gazdálkodók, földbirtokosok, iparosok, tisztviselők) mellett a város és a megye költségvetése is jelentős összeggel segítette a sportrepülést, a nemzetvédelem oltárára téve áldozati ajándékát. Csongrád-vármegye Hivatalos Lapja az 1940. évi első számában közli az 1939. december 21-i törvényhatósági közgyűlés határozatát, mely szerint – a már korábban elfogadott – az 1941-től folyamatosan, a szentesi sportrepilót javára jóváhagyott 1000 pengő/év támogatást 1940-re is biztosítani szándékozik. A '39. évi költségvetés miatt (csak) 500 pengő/év segítséget javasol a Közművelődési és Jótékonyági alap költséghelyén megtakarítható összegből jóváhagyásra a m. kir. Belügyminiszter úrnak. Vitéz dr. Bonczos Miklós egyik márciusi interjúban büszkén nyilatkozta: „a sportrepülés szentesi viszonylatban a lehető legjobban van megfogva. Minden remény meg van arra, hogy Szentest a sportrepülés szempontjából az első helyre kerüljön.” A Horthy Miklós nemzeti Repülő Alap is jól látja ezt a törekvésünket, méltányolja is azt az anyagi támogatásával, – folytatta a tájékoztatást az elnök államtitkár. Ez ad lehetőséget arra, hogy az idén, még a tavalyinál is nagyobb szabású repülőnap lehessen.

Az előző évben Csongrád vármegye községei 4060 pengővel járultak hozzá a szentesi cserkészipilót üzemének fenntartásához, ami 1940-re 230 pengőre apadt. Derek-egyház 100,- pengő, Sövényháza 50,- pengő, Tömörkény ugyancsak 50,- pengő és a szin-

tén repülőteret építő Algyő közgyűlése 30,- pengő hozzájárulást szavazott meg. Bogyay Kamill a sportrepülők elnöke levélben kérte az alispánt, hogy hasson a vármegye többi községére a támogatás, – legalább az előző év szintjén megmaradó – fenntartása érdekében. Ott, ahol a költségvetés jóváhagyásával megszavazták a HMNRA-on túl még a szentesi cserkészipülők támogatását is, onnan sem érkezett meg a felajánlott összeg a megjelölt időpontra. Ezért aggodalmaskodott v. Bogyay Kamill. Nem volt indokolatlan az emlékeztetés, mert a főispáni javaslat alapján az év végéig csatlakozott még a támogatókhoz Csongrád város, amely korábban megtagadta a szentesi cserkészipülők támogatását, majd Nagymágocs, Mindszent, Tápé, Kiskirályság, Szegvár, Fábiánse-bestyán, Magyartés és Fábiánsebestyén-Ma-gyartés, Kistelek, Csongrád járás, Pusztaszer, illetve még Öttömös.

Mind az adományok, segítyek, támogatások, mind a társszerveknek épített eszközökből származó bevétel akkora pénzforgalmat eredményezett, amekkora már meghaladta a képzés nélküli pénztáros, ifj. Unter-müller Ernő lehetőségeit. Vitéz Bogyay január 27-én a Számvevősegtől kér – a sajátos módon megelőlegezett új egyesületi néven, a még el nem fogadott Szervezeti Szabályzatnak megfelelően, a Csongrádvármegyei Cserkészipülőknek és azok nevében

LESZÁLLÓ M22 – MÁSKÉNT A MŰEGYETEM TURUL NÉVRE KERESZTELTE VITORLÁZÓ GÉPE – 1940-BEN A SZENTESI REPÜLŐTÉREN (GULLAY-ARCHIVUM)

– önkéntes, önzetlen munkát a „hazafias célokat szolgáló Egyesületnek” a havi több ezer pengős pénzforgalom szakszerű irányításához. A kérés méltányolva az alispán március 7-én kiadta az elvi hozzájárulását, (személy megjelölése nélkül) a kérés teljesítésére.

Bogyay Kamill írta egyik baráti levelében: „Valamikor bizonyára kitalálják a szárnyak nélküli repülést, de a pénznélküli megoldására nem valószínű, hogy valaha is rábukkannak a tudósok.” A cserkészipülők kérésére a város polgármestere azzal a javaslattal fordult a belügyminiszterhez, hogy az állami támogatásból kapott városi szociális alapjából 10 000 pengőt a sportrepülők használhassanak fel. Az előterjesztést azzal a feltétellel fogadta el a miniszter, hogy annak felét anyag beszerzésre kötelesek fordítani, a fennmaradó 5000 pengővel pedig a Szentesi Cserkészipülő Egyesület fejlődését tartoznak biztosítani. Sem a polgármesteri előterjesztés, sem a miniszteri jóváhagyás nem határozza meg pontosan azt, hogy mit jelent a „fejlődés biztosítása”, illetve mire fordítható konkrétan az arra adott 5000 pengő. A cserkészipülők 1940. január 9-i kérés levele ad némi magyarázatot. Idézem: „[...] Akár nemzetvédelmi, akár ifjúságvédelmi szempontból rendkívül fontos volna, – mármint a kért összeg biztosítása, – mert a cserkészipülők nem rendelkeznek akkora bevétellel, ami (ha) a Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alap támogatásával is kiegészülne annyira, ami már a fejlesztésre, a kellő építményekre elegendő lenne. A 10 000 pengő az előzőeken túl műhelymunkára, repülőgép alkatrészek előállítására, részben anyagra, részben munkadíjra lenne fordítandó, kb. 50-50% arányban. Így az 1939/40-es évi szükségmunka keretből a 10 000 pengő csak a cserkészipülők javára legyen fordítható.” Vitéz Bogyay Kamillnak a Csongrád megyei alispánhoz küldött levelében konkrétan megfogalmazza a tennivalókat, néven nevezi a dolgokat, bár ebben az 1940. január 18-án

érkezett 12. sz. levélben 5000 P támogatást igényel mostmár a megyei költségvetésből, ugyancsak az inségenyhító alap terhére, gépépítő műhely és műszaki segédeszközök építésére. Így fogalmaz a repülők ügyvezető elnöke: „1940-től Szentes kizárólag, jóformán a haderőn kívüli előképzés céljait fogja szolgálni és a vitorlázórepülő kiképzésben nemcsak Szentes városa, hanem Csongrád, Hódmezővásárhely, Orosháza és Szarvas, valamint Békéscsaba és Gyula középiskolás tanulóit, de az egész vidék ifjúsága is be lesz vonva. A Magyar kir. Honvédelmi Minisztérium kiutalt egy gépkocsit a növendékek szállítására. Repülőterünkön állandóan 100–120 főnyi növendéksereg fog több csoportban dolgozni, [...]” Indoklásul írja az ügyvezető sportelnök: „az új gépet, – a tervezési hiba miatt – szerencsétlenül járt Szittyá-t M22-vel kell pótolni, ami önmagában is 6000 P. Még ebben az évben, ... az Uhri Testvérektől megvásároltuk az (megi.:első) ötös sorozatból az egyik »M22« gépet, mely azóta is hangárunk egyik büszkesége.” – írja vitéz Bogay az alapszabály tervezethez csatolt, Szentesi cserkészrepülés története 1936–1943 c. mellékletben. Kell még két darab együléses gyakorló és egy kétüléses gép is. Ez az utóbbi is több, mint 4000 pengő. Még ebben az évben, „Csongrád vármegyétől kapunk egy kifogástalan állapotú, hathengeres Buick gépkocsit, melyet hátsó félkerék meghajtású csörlőautóvá alakítunk át.” Ezzel a kocsival meg lesz, a rég áhított, harmadik csörlőautónk is. „Mi készítjük a kecskeméti társaságoknak a szállító kocsiját és a csörlőautóját.” – írja kérelmében az ügyvezető elnök. Ehhez szerszámgépekre, van szüksége a műhelynek. Ami az inség-alapból kért támogatást indokolja, az hogy több ipari szakmunkást foglalkoztatunk, ami egyértelműen szociális feladat.

A kért összeget még január 22-én megkapták a szentesi cserkészrepülő és már május 7-én kelt levél tanúsága szerint elszámoltak a meghatározott százalékarányú

KÖZÉPEN DÖME BÉLA, 1938-BAN A SZENTESI REPÜLŐTÉR-
AVATÓN, A BEMUTATOTT REPÜLŐGÉPMODELLEL. TŐLE JOBBRA
FELFÖLDI ANDRÁS, AKI A II. VILÁGHÁBORÚBAN HŐSI HALÁLT
HALT, MINT ZUHANÓBOMBÁZÓ PÍLÓTA

felhasználásról a polgármesteri hivatalnak. Június 5-én az alispán felhívja a polgármester figyelmét, hogy „1941-re a város teherbíró képességének megfelelően támogassa a cserkészrepülőket.” Július közepén már értesíthette a polgármester az alispánt – jóváhagyást kérve – hogy az 1939-ben a cserkészrepülőknél megszavazott 700 P/évi segélyt már 1940-ben és ettől az időponttól kezdve folyamatosan 1500 P/év-re emeli a város. Jelentősége okán meg kell említeni, hogy Oberna Sándor szentesi lakos, a főispáni hivatalon keresztül jelentős adománnyal támogatta a Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alaphoz tartozó szentesi cserkészrepülőket.

Vitéz Bogay Kamill 1940 elejétől következetesen a Csongrádvármegyei Cserkészrepülőket említ hivatalos leveleiben. Nos, elérkezettnek látszott az a korábban már említett pillanat amikor is az egyesület önállósodási törekvését pályára állította. Harminckilenc november 25-én elkészült a dr. Berczeli Károly szerkesztette Szervezeti Szabályzat, amit vitéz Bogay Kamilló

ügyvezető-sportelnök jóváhagyólag írt alá. A működés új szabályzatát 1940. január 9-én terjesztette fel „tudomásvétel és megőrzés végett” Csongrád vármegye alispánjának. A szervezeti változás lényegét így fogalmazta az ügyvezető-sportelnök: „...a jövőben nem mint az »595 sz. Bethlen Gábor cserkészcsapat repülő szakosztálya« működünk, hanem [...] közvetlenül a Magyar Cserkész Szövetségnek vagyunk alárendelve, nem pedig más, közbeeső cserkész szervezetnek.” Szabályzat 1.§-a alapján „A cserkészrepülők címe: Csongrád-vármegyei Cserkészrepülők Köre Szentes. Rövidítve: „Csongrádvármegyei Cserkészrepülők. Székhelye: Szentes. [...] Jelmondata: Légy résen. [...] Jelvénye: magyar szentkoronával ékesített szárnyas, zöldszínű cserkész-liliom.” A 2. §-ban fogalmazódott meg a cél. 1. pont: ”A repülősport, különösen a motornélküli repülés fejlesztése, a haderőn kívüli előképzéssel kapcsolatban Csongrád-, Pest-Pilis-Solt-Kiskun-, Jász-Nagykun-Szolnok és Békés vármegyében. 2. pont: A repülés eszmélyének, céljainak, honvédelmi jelentőségének ismertetése és terjesztése.”

A Szervezeti Szabályzat megküldésére adott alispáni válaszlevél hidegzuhanyként hatott a cserkészrepülők vezérkarára. A szentesi cserkészrepülők haladásának megfelelő lendület egy gondolatnyi időre megfeneklett. A szabályzat elnöki aláírásának pillanatától használták az új nevüket és alkalmazták a pontosan meghatározott hierarchiának megfelelő belső irányítást és kapcsolatrendszert. A testreszabott szabályzat sajnálatosan nem volt összhangban sem a 77000/1922 B.M. sz. rendeletben megfogalmazott követelményekkel, sem a Magyar Cserkész Szövetség alapszabályzatában, a „főkegyesület” létrehozására vonatkozó követelményekkel, azért azt az alispán visszaküldeni kényszerült, mint miniszteri jóváhagyásra alkalmatlant, hiszen azt a cserkészrepülők közgyűlése sem hagyta jóvá. A repülőtér állapota ismét

arra indította a szentesi repülésért felelős vezetőket, hogy kérjék a tulajdonost, a várost a polgármester útján, hogy a tavaszi kezdés előtt tetesse rendbe az ismét zombékossá vált középső területet, ami már a repülés biztonságát veszélyezteti. A repülőtér nemzetközi jelzéseit benőtte a fű, amit kaszálni szükséges és újra kell meszeltetni. A hangár mellé telepített vécét és az ahhoz közeli Lakos tanya trágyadombját is kéri zöld, élősvénnyel eltakarni, nemcsak esztétikai okokból. A huszárezred parancsnokának, Pallay ezredesnek ideiglenesen (bérbe) adott városi tulajdonú garázt – előzetes egyeztetés után – kéri, amíg nem készül(nek) el a repülőtéri új épület(ek). A február elején benyújtott kérelem, ami a már meglévő gépkocsitároló padlózatának javítását és meszelését is tartalmazta, meghallgatásra talált és a hónap végéig, a repülés tavaszi indulásáig elkészült, illetve használatba került.

A repülőtéren március 15-ére szinte tengerré lett, hatalmas víztömeg hullámozott rajta. Az történt, hogy a télen leesett hó a mélyen fagyott földre hullott és most az olvadáskor, a magasabban fekvő tőkei, kistőkei területen felgyülemlett vizet a Veker csatorna nem volt képes elvezetni, megtelt a meder, így a fagyos hóle visszaduzzadt a repülőtérre és elöntötte Héked-Újtelep házait is. Éppen kezdődhetett volna a tavaszi repülés, amikor rájuk tört a hideg vízáradat. Elvileg vitorlázhattak volna, ha lett volna vitorla a vitorlázó repülőgéjükön, no meg úszótalp is. Csak hogy nem volt, bár lehetett volna. „Miért lett volna? – elvégre nem tengerészpilótákat képeztek Szentesen“ – mesélték egy évtizeddel később az öreg pilóták akkori évődésüket. Az „1940. év egyébként a legrosszabb évünk volt, mert emberemlékezet óta nem volt olyan rossz idő, esős, szeles nyár, mint ebben az évben.” – jegyzi meg visszafojtott rosszállással v. Bogyay Kamill az alapszabály mellékletétől készült, repüléstörténeti összefoglalójában. A hosszantartó, mélyreható téli

fagyra jött árvíz megtette a hatását. A frissen épült hangár, erre a nem várt természeti erőre megmutatta gyenge pontjait. Bogyay Kamill április közepén írott levelében kéri az alispán segítségét a hangár műszaki felülvizsgálathoz. Véleménye szerint az építkezésnél szabálytalanság(ok) tör-tén(het)tek, mert a szigetelés és a burkolás „felületesen lett elvégezve, mert az olvadó hólé, az eső befolyik, az ajtók sem zárnak jól, mert a homlokzati gerenda megsüllyedt”.

Egyre gyakrabban került elő a nagy terv, a létezés negyedik évében már nyíltan hangoztatott gondolat, hogy „Szentest a sport-repülés centrumává kell fejleszteni”. Különösen a téli álmából ébredő repülés, a tavaszi szárnybontás idején, a gyakorló repülés első napjaiban kerültek felszínre ezek az évek óta dédelgetett plánumok. A február végi Szentesi Napló is ezt a megvalósításra váró idilli képet vetíti az írás címének, és azzal zárja eszmefuttatását a hír szerkesztője is, hogy a „fejlődési ütemet értékelve ez nem tűnik elérhetetlen célnak.” A *Magyar Szárnyak* márciusi száma közli, hogy hol lehet a 36 tagedyesületnél (ez 1940. márciusi adat) a tavasszal induló vitorlázó repülő kiképzésre jelentkezni, közte a szentesi cserkészrepülők is.

Már március végén közzétették a Bács- és a Békés, illetve Csongrád vármegyei hír-harsonákban a szentesi cserkészrepülők nyári, haderőn kívüli kiképzőtáborok toborzóját. Vitéz Bogyay Kamill százados, ügyvezető és sportelnök írása a kezdő fokozattól a B/II. vizsgáig ígért lehetőséget július 1-től 30-ig, illetve az augusztus 1-től 31-ig tartó 4-4 hetes vitorlázó repülő táborok alatt.

Gépekből 2 darab Zöglinget, 6 darab Tücsköt és 2 darab Vöcsök típusú gyakorló gépet kínál az 5 csörlőautóhoz és még hozzá a szükséges műszaki segédeszközöket. Parádés az oktatók szereposztása is. Az országosan is jól ismert helyi oktatók mellé Almásy Ede Lászlót (Teddyt, a négy évvel később „Angol

beteg”-gé lett univerzális repülőgép-vezető) a kairói állami repülőiskola parancsnokát és Hefty Frigvest, az egykori táborigót, az országos repülő és csörlőkezelő főoktatót.

Csongrád vármegyei Cserkészrepülők Egyesülete augusztusi táborából ad rövid tudósítást a Körösvidék című lap Dubravcsik Lászlótól a Békés megyei repülő növendéktől kapott írás alapján „Levél a szentesi repülő táborból” címmel. Nagy tisztelettel ír Schlett László segédoktatóról. A szerző pontosan leírja a tábor napi programját. Szállás (a Damjanich utcai) iskolában. Öt órakor ébresztő. Mosdás, egy zsíroskenyér gyors elfogyasztása és félóra múltával a csoport már kinn van a repülőtéren és percekkel belül indul az első felszállás. Feladat: ugrásból, 5-10 méter magasságból siklás, amíg a gép a levegőben van, a szárnyakat vízszintesen kell tartani, és kilebegtetve leszállni. Nyolc órakor reggeli és utána folytatódik a repülés. Ebéd, repülés, vacsora, pihenés. Így ment ez négy héten keresztül. Minden vasárnap istentiszteletre mentek a növendékek a felekezetüknek megfelelő templomba.

Országos toborzással 50-50 fővel, július és augusztus hónapban háromszor négyhetes tábor terveztek a szervezők, melynek végeredményéül az A, illetve a B vizsgát tűzték ki. A legjobbakat azzal is kecsegteti a hirdetés, hogy saját motorosgépvontatással, vitorlázógépen magasabb fokra is léphetnek. A csörlővontatásos kiképzéssel párhuzamosan a nagyobb teljesítményjelvénnyel rendelkező növendékeknek a vontatásos repülés elméleti és gyakorlati kiképzése is megkezdődik. Augusztusban kb. hat motorosgéppel és nyolc nagyteljesítményű vitorlázógéppel szerveződik a tábornak ez a része. A teljesítménytáborba a budapesti Meteorológiai Intézet különítménye is kitelepül, hogy a pilótákkal előre közölhessék a várható időjárási elemeket, illetve teljesítményüket műszeresen is, pl. barográfal (magasságíró) értékelhessék. Elsősorban a megyei és a környékbeli

16–19 éves fiatalok jelentkezését várják.

A kedvezőtlen időjárás miatt eddig alig tudtak repülni, ezért a már meglévő szentesi növendékeket nagyobb intenzitással és tovább bővülő létszámmal szeretnék indítani a nyári kiképzésbe. Döntően középiskolásokat várnak. Azért, hogy napi 1,20 pengő ellátási költséget megfizetni képtelen szegénysorsú fiatalok is résztvehessenek a haderőn kívüli repülőképzésben, a lakosság anyagi és természetbeni támogatását kérik és várják a cserkészrepülők vezetői, mert egyedül nem képesek átvállalni az így reájuk háruló többletköltséget. Természetesen csakis honvédelmi célra, a szellemileg és fizikailag kiválóan alkalmas fiatalok ellátásához kérik a segítséget, akik szeretnek repülni, és a magyar légierő szolgálatába kívánnak állni. Csak így, a társadalom segítségével képesek elérni életük legszebb álmát. A repülő kiképzés rendszeressé tételével évi 400-500 fővel remélik emelni az idegenforgalmat, a városba látogatók számát. Kérik is a repülőtérhez közel lakó háztulajdonosokat, akiknek kiadó szobája van, vagy esetleg házrészre tud bérebeadni, jelentkezzenek a repülőirodában, a Petőfi u. 1. sz. alatt, (ma a nyomda foglalja el az egykori klub helyiségeit).

Május elsején felröppent a hír, miszerint a Magyar Aero Szövetség motoros repülőgép³ ajándékozással ismeri el a szentesi cserkészrepülők munkáját. Nyilvánvalónak látszott, hogy Horthy István szentesi látogatásakor tett „kiérdemelték” kijelentése érik valósággá. Az ajándékot vitorlázó repülőgépek vontatására és kiképzésre lehet használni, – közölte a hírt vitéz Bogyay Kamill százados a Szentesi Napló hasábjain. Okát csak sejteni lehet, de ez az ígért motorosgép nem érkezett meg Szentesre.

„Nagy lökést adott a vásárhelyi repülés ügyének a szentesi cserkészrepülők – múlt évi, 1939-es – látványos repülőbemutatója, amikor a rossz idő ellenére is várakozáson felüli nagy tömeget győzött meg a repülősport

szépségéről és veszélytelenségéről.” – írja az 1940 júliusi Magyar Szárnyakban Hódy Imre. A bemutatót megelőzően, még ’39 novemberében, Walter Tibor algyői főoktató segítségével megalakult a Hódmezővásárhelyi Sportrepülők Egyesülete. Elnök: dr. Simkó Elemér főispán; ügyvezető elnök: Pásztor Imre kórházi szemész főorvos; főtitkár: Csergő István tanár; titkár: Kiss Gergely. Időközben Szegeden megalakult a Pálffy Dénes cserkészrepülő őr, amely magját alkotja a majdani repülő cserkész csapatának. Végére a vásárhelyi rendezvény az ő munkájuk eredményeül született siklógép keresztelője okán szerveződött.

A május végén megjelenő Szentesi Napló és a megyei napilapok a június 2-ra tervezett hódmezővásárhely-népkerti lóversenyteri vitorlázórepülő bemutató, „légibombázás- és ballonvadászat ...”, motoros sétarepülés, ejtőernyős ugrás, modellverseny programjától voltak hangosak. Az utasrepültetést a szegedi katonai repülők vállalták. Az eseményt a sportrepülők és cserkészcsapatok közös ünnepének hirdetik. A vásárhelyi cserkészek építettek egy Zöglinget, – közlik a megyei, helyiérdekű napilapok, a Magyar Szárnyak tudósítója Tücsök-ről ír, – amit ekkor és itt terveznek bemutatni a város lakosságának. A műegyetemi repülők mellett részt vesznek a bemutatón a szegedi és az algyői, valamint a szentesi pilóták is.

Annak ellenére, hogy az időjárás nem fogadta kegyeibe a rendezvényt, mintegy tíz-tizenötezer nézőt vonzott. A repülőnap bevételéből csörlőautót terveztek vásárolni. A repülőtérré avanszált lóversenyteren megkezdődött az ünnepség. A délelőtti modellező versenyt követően, ebéd után két órakor Simkó Elemér Vásárhely főispánja nyitotta meg a rendezvényt, melyet megtisztelt vitéz dr. Bonczos Miklós államtitkár. A gépszemle utáni gépkeresztelón a főispán felesége Simkó Elemérné Pacsirta névre keresztelte a Zög-linget, majd Massányi Sándor

a szentesiek főoktatója repülte be az új gépet és ezzel kezdetét vette a bemutató programja. Az erős, lökéses szél ellenére is vállalta a repülést v. Bogvay Kamilló is. Vöcsökkel mutatott be bravúros fordulózt, amit (akkor még) szívesen emlegettek műrepülésnek. Ez után a műgyetemiek következtek. Az eredetileg nyolc legújabb típusú gépre tervezett bemutatóból végül is Tasnádi László és Pettendy János repülésében lehetett gyönyörűsége, öröme a nagy létszámú érdeklődőnek.

Hódmezővásárhely az Algyő és Szentes közötti lavírozó diplomáciai taktika helyett – érthető módon – önálló repülő szervezetet és saját repülőteret⁴ akart. Nem a városon múltott, hogy a szándék nem kapott szárnyakat. A vásárhelyi repülni szándékozó fiatalok Algyő és Szentes között megosztva tanulhatták a repülést.

A másik véglet, – ami ugyancsak a szentesiek erőfeszítésének értékét emeli, – amikor a városvezetés tűzzel–vassal hadakozik a területén létesítendő repülőteret és egyesület ellen. A Szentesi Napló 1940. június 25-i számában megjelent hírt elolvassva, már a címéből is az ironia perzsel, „Makó repülőteret kapott” – írja az anonim szerző, majd így folytatja, – „A szegedi repülőteret parancsnoksága egy kétfedelű Fokker repülőgépet bocsájtott a makói Gimnázium rendelkezésére, hogy megismertethessék a diákokkat a repülés gondolatával. [...]” A motor nélküli géppel 20 fillérért „lehet repülni, [...] Makó tényleges lenézésére [...]. Makó nem érdeklődik a repülés iránt. [...] Még az Aero Kör megalakulásának gondolata is vízbe esett.” [...] „Egy vörös rézgarast sem voltak hajlandók áldozni rá illetékes és illetéktelen körök.”

A *Délmagyarország* 1940. augusztus 22-i számában megjelent hír is hasonlóképpen számol be a makói helyzetről, bár az optimista cím a „Vitorlázórepülő-képzés Makón”, többet sejtet, mint amiről az írás számot ad. Arról értesíti az olvasót, hogy Walter Tibor az algyői vitorlázórepülő főoktató elméle-

ti foglalkozásokat tart a városban. Makón ennek dacára sem lett repülőter, ezért a sikeresen vizsgázó fiatalok töredéke – 3 fő – a gyakorlati kiképzést Algyőn kényszerült megkezdeni.

Az előző évi repülőnap után az orosháziak azt remélték, hogy gyökeret vert náluk is a repülés. Hézer Béla bankigazgató a repülőbemutató első szponzora szerint a rendezvény megteremtette az orosházi repülés alapját. Hogy e szándékukban egy év után sem tudtak pozitív eredményt felmutatni, dr. Balázs Ambruzs ügyvéd úgy gondolja, sőt határozottan állítja, hogy „Szentes és Orosháza repülő vetélkedése van a háttérben, amit előbb–utóbb meg kell oldani.” Nagy valószínűséggel telitalálatos Balázs doktor észrevétele, mert vitéz Bogvay Kamilló a szentesi repülőteret vezetőjének nyilatkozata a Magyar Szárnyakban éppen ezzel a gondolattal cseng egybe, – idézem – „... nem kell [...] minden helységben repülőteret és tanfolyamot berendezni, mert ez költséges és az erők szétforgácsolásához vezet. [...] Szentes állandó és rendszeres repülőüzemet tart fenn. Nagyszerű repülőtere, felszerelése, gépparkja, táborozásra alkalmas helyiségei, oktatókara van.” Mi tagadás benne, ha elvonatkoztatunk az orosháziak lokális érdekétől, teljesen logikusan cseng a Bogvay nyilatkozat.

Nincs megbízható adat arról, hogy Békés megyéből hányan tanulták szentesen a repülést, viszont számos dokumentum mutatja, hogy virágzó kapcsolat volt Békéscsaba és Szentes között. A város cserkészrepülői várták a csabaiakat, hiszen az 1940 augusztusában hozott közgyűlési határozattal eldöntötték, hogy Csaba 1 400 P-vel támogatja a szentesi cserkészrepülőket, amiért a növendékeket oda és vissza szállítják, illetve oktatják. Gyaníthatóan a csabaiak így akartak szabadulni a HMNRA támogatása alól, illetve a várható repülőter építés terheitől, – jegyzi meg a *Békés kékege alatt...* című könyvében Machalek Ist-

ván, majd így folytatja, „ennek a hitelét látszik igazolni a Gyulán ülésező Békés megyei Törvényhatósági Kisgyűlés 1941. március 14-i határozata.” A testület (Kisgyűlés) visszaadta az 1940 augusztusában kötött egyezményt azzal, hogy tegye megfontolás tárgyává a képviselő testület, nem lenne e hasznosabb, ha a szentesi repülőknél fizetett összeget inkább a Békés megyei Cserkészrepülő Egyesületnek juttatná? A Békés megyeiek nem vállalták a visszalépést. A Törvényhatósági Kisgyűlés – kénytelen-kelletlen – megszavazta az 1 400 P-t. A szentesi cserkészrepülőknél júliusban sem jött rosszkor a végül is 1 379 pengő 80 fillér támogatás, – vagyis a kevésbé költséges terhet vették a vállukra. Ezért 1940-ben kilenc békésmegyei fiatal kapott „B” vizsgával záruló kiképzést, majd 1941 nyarán a hathetes táborban Baji István is A, majd B vizsgát tett.

A puskaporos nemzetközi léggör nem kedvezett, a korábban tervezett nagy-szabású repülőnap megrendezésének. A cserkészrepülők vezetősége úgy döntött, hogy a nagy várakozás ellensúlyozására, kárpótlásul 1940. június 29-én díszszemlével egybekötött repülőbemutatót tart. A délutáni program vitéz dr. Bonczos Miklós államtitkárnak, a szentesi cserkészrepülők alapító elnökének protokolláris díszszemléjével kezdődött. Azon mintegy ötven növendék vett részt a szentesi és a városkörnyéki helységekből, és néhány, vendég például az MSrE sportrepülői közül Hanzí, vagyis Pettendy János pilóta, aki a rendezvény záróakkordjával mutatott be Pilissel, vontatásból műrepülést. A repülő műsor a csörlő iskola alapfeladatainak bemutatásával kezdődött. A Tücsökkel „A” vizsga feladatot Gullay Mihály növendék, majd a magasabb fokozatot a B vizsgát, Ruzs Molnár Ferenc mutatta be ugyancsak Tücsökkel. Magas start következett, ismét csörlésből, mellyel Schlett László segédoktató gyönyörködtette meg a nagy számú nézősereget. Újabb magas start,

de mostmár Vöcsökkel repülte Szabó János szentesi növendék.⁵ Magas start után elemi műrepülést mutat be Vöcsökkel vitéz Bogay Kamill százados, oktató, ami döntött fordulóból, körözésből, nyolcasozásból, csúsztatásból és végül cél-raszállással fejeződött be a repülő díszszemle. Starthelyi ülőhelyekre csak a meghívottak mehetnek be. A repülőnap (kivételesen) ingyenes volt, de a nézők csak a repülőtéren kívül helyezkedhetnek el.

Vitéz Bogay Kamill – időközben csendőr őrnaggyá előléptetve – (akit június 28-án a MAeSz elnöki tanácsának tagjává választottak) november elején újabb kéréssel fordult a polgármesterhez. Közölte, hogy a HMNRA Szentest a haderőn kívüli repülő kiképzés vidéki központjává tervezi fejleszteni. A Felsőcsordajáráson egy minden követelménynek megfelelő hangárt és a repüléshez nélkülözhetetlen épületeket akar létesíteni. A költségeket a HMNRA vállalja magára. Csupán azt kéri a beruházó, hogy a kiképzéshez szükséges területet biztosítsa a város, és a repülések idején szüneteltessék meg, illetve tiltsák a legeltetést. December 10-én, az újabb beadványban a cserkészrepülők parancsnoka közli a polgármesterrel, hogy a kiképzőkeret már 1941 tavaszán megkezdí munkáját, ahová elsősorban a környék fiataljai kerülnek bevonásra. Az építkezést vállaló HMNRA kikötése, hogy a város legalább 25 évre bocsájtja rendelkezésére a repülőter területét. A villanyt is szándékoznak kivezetni, amihez kérik, hogy a vezetékeképítés tervét a városi műszaki hivatal készíttesse el. A beruházás költségeket ez esetben is a HMNRA viseli.

Július 1-én megkezdődött, a korábban meghírdetett háromhetes, haderőn kívüli vitorlázó repülő tábor. Budapestről, Kecskemétről, Szolnokról, Hódmezővásárhelyről, Szegedről, Kiskunfélegyházáról, Csongrádról, Kunszentmártonból, Szarvasról, Békéscsabáról, Orosházáról és a környező falvakból rekrutálódott a tábor

70 fős lakossága. A szálláshely a Honvéd utcai Elemi Népiiskolában (ma Damjanich utcai Általános Iskola) volt, ami 300-400 m-re van a repülőtérről, mégis gépkocsival szállították oda a növendékeket. A tábor parancsnoka vitéz Bogyay Kamill csendőr százados, vezető oktató Mas-sányi Sándor, a műszaki főnök Vass Mihály hangármester volt. Az első nap orvosi vizsgával és elméleti képzéssel telt el. A néhány nappal később megjelenő Szentesi Napló korrigálta a korábban közölt írását, miszerint a tábor csak kéthetes lesz, így az július 15-ig tart és azt a lényeges hírt is hozta, hogy az orvosi vizsgán valamennyi jelentkező megfelelt. A júliusi tábor növendékei közül tudjuk a jelentések alapján, hogy sikeres A vizsgát tett Bakos Béla, Armai Lajos, Kovács László, Rózsa Raimund, Szávai József, Trinosty József, Diklics Aladár, Ko-roknay Albert, Damkó Sándor, Márk Ferenc, Németh József, vitéz Berényi Károly, Kovács T. Tibor, Kőszegfalvi Aladár, Krom-paszky Ivor, Cz. Veres Gábor és Kapitány Jenő, összesen 16 fő. B vizsgáztak: Süveges Ernő, Hegyessy Gyula, Nemesvári Ervin, Tapasztó János, Hegedűs Imre, azaz öt növendék. Az első két hét után csak azok maradtak a táborban, akikből kiolvasható volt, hogy eredménnyel képesek azt befejezni. A szentesi táborban júliusban 1105 felszállással 6 óra 42 percet repültek. Géptörés nem volt.

Az augusztusi táborban sikeres A vizsgát tettek: Kérges László, Borbély László, Szávai József (II.), Roedier Albert, Szávai Ferenc, Nagy János, Olajos József, Balogh Sándor, vitéz Várady Barnabás, Lakatos István, Csontos János, Dékány Tibor, Majoros Béla, Terescsényi Endre és Moravcsik Lajos. B vizsgát tett: Janó István. Összfelszállás: 1376. Az összes repült idő: 3 óra 21 perc 50 másodperc. Személyi sérüléssel járó gépsérülés nem volt.

Szeptember hónapban a szentesi csoport növendékei közül „A” vizsgát tett Volent János. Ebben a hónapban 55 főszállással már

csak 3 percet repülhettek az egyesület tagjai. A júniusi 21-én B vizsgázott Sebestyén Béla csak adminisztrációs hiba miatt kerülhetett, nyilvánvaló tévedésből a szeptemberi vizsgajelentésbe. Októberben az egyre romló idő, a szokatlanul sok esőzés miatt csak két alkalommal tudtak repülő üzemnapot tartani, amikor is 19-én még sikeres A vizsgát tudott tenni Gyenes Mihály. A tizedik hónapban 104 felszállással csak 54 percet lehetett repülni. Novemberben és decemberben a kedvezőtlen időjárás és a rossz, a felázott talaj miatt üzemszünet kellett tartani.

Október 20-án, vasárnap magasrangú vendégek érkezését jelezték. Vitéz Laborczffy Rezső repülő ezredes, a HMNRA ügyvezető elnöke és gróf Almágy László Ede, a vitorlázó repülők országos felügyelője látogattak városunkba, hogy megtekintsék a helyi repülők felszerelését, a gépparkját, irodáját és a növendékeket. Egybehangzóan kinyilatkoztatták, Szentesen minden feltétel adott ahhoz, hogy az ország első repülő bázisa lehessen. Ekkor és itt kérte föl v. Laborczffy Rezső ezredes dr. Molnár Imrét, Csongrád vármegye főispánját a létesítendő bázis építési felügyeletére és a majdani résszámlák utalványozására. Az itt lerakott alapokra érdemes építeni, fejleszteni, – mondották és megerősítették a korábban született elhatározást, miszerint a következő év tavaszán megkezdődik a fejlesztő építkezés. Ekkor erősítették meg a korábban fölkerített v. Bogyay Kamill erdélyi delegációban történő részvételét is.

A szentesi cserkészrepülők eredményeinek elismerése volt az a gesztus, amivel a Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alap felkérte vitéz Bogyay Kamill csendőr őrnagyot, a cserkészrepülők ügyvezető elnökét, hogy szíveskedjen részt venni az Erdélybe utazó szakmai küldöttségbe, még az év novemberében. A trianoni diktátummal Romániához csatolt országgrészvisszatérése után, levél érkezett a HMNRA vezérkarához, a sportrepülés

megszervezését kérve. A honi motoros és a vitorlázó repülés legjobbjaikat kérték fel terepszemlére abba a delegációba, amely hivatott volt Nagyváradon, Kolozsvárott, Marosvásárhelyen kiválasztani a sportrepülésre legalkalmasabb területet. Tasnádi László, Almásy László Ede és az Alap több kiválóságának társaságában utazott vitéz Bogyay Kamill is. A HMNRA-nak ez a taktikai lépése azt a célt szolgálta, hogy már 1941 tavaszán megindulhasson Erdélyben is a sportrepülés. Tárgyaltak a nagyobb városok vezetőivel a helyi lehetőségek biztosítása és a sportrepülés támogatásának fölmérése céljából. Feladatuk volt megtalálni azokat a helységeket, ahol a legnagyobb az érdeklődés és legnagyobb az ambíció a sportrepülés megteremtése iránt. Hazatértük után indította meg az Alap a „Repülőgépet Erdélynek” gyűjtőakciót.⁶ E mozgalmi keretet öltött nemes feladatnak sajnos alig volt értékelhető fogantatja Szentesen. Az 1940. évben a kezdők létszám 34 fő. „A” vizsgás 21 fő, „B” vizsgás 15 növendék, „C” vizsgája 6 főnek van. Hatvankilenc reptülő üzemnapon 3184 felszállással, 29 óra 53 perccel 36 „A” és 9 „B” vizsga született.

Elérkezett az 1941. esztendő. Németország hazánkon keresztül támadta meg

Jugoszláviát, 1941. április 6-án. Április 7-én a Jugoszláv Királyi Légierő 8. bombázó ezredéhez tartozó Bristol Blenheim gépek támadtak magyarországi célokat, német vasúti szerelvényeket, Pécs és Szeged városát. Április 11.-én megindult Jugoszlávia ellen a magyar hadsereg is, visszafoglalni a hazánktól trianonnal elcsatolt bácskai trületeket.

Kassa bombázásának tényét szovjet provokációnak minősítette a magyar kormány és 1941. június 26-án, a Magyar Királyi Honvédség is csatlakozott Németország Szovjetunió ellen indított hadjáratához. Németországnak elsősorban a magyar nyersanyagra, élelmiszerre, döntően katonákra volt szüksége. A háborút elkerülendő, volt egy békésebb megoldást kereső katonai csoport is. Közép-európai hatalmi érdekből a fegyverkezést, az erő demonstrálását szorgalmazták, így gondolták elkerülni a II. világháborút. Ők tudták, hogy a gazdaság teherbíróképessége és a hadsereg technikai felkészültsége csak évek múltával éri el alkalmasságát a támadásra. Horthy Miklós is tudott a létezésükről. Ezt a csoport egyik képviselője, vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredes fogalmazta meg Munkácson a VIII. hadtest parancsnoki értekezletén. Szavait – néhány nappal hazánk II. világháborúba lépése előtt – n. Platty Árpád őrnagy, az ungvári repülőter akkori parancsnoka vetette papírra. „Fel kell készülnünk mindenre” – mondta Szombathelyi vezérezredes. „A mi feladatunk az, hogy lábhoz tett fegyverrel vészelyjünk át a háborút. Feladatunk, hogy felkészüljünk, és alaposan felfegyverkezzünk. Másként fognak beszélni velünk a háború végén, ha három felfegyverzett hadsereg áll majd mögöttünk.”

1941 a Széchenyi-ünnepségek éve is volt. Ebben az esztendőben ünnepelte hazánk országépítő nagy fia

B VIZSGA ELŐTT, A STARTRA KÉSZ VÖCSÖK NYERGÉBEN A BÉKÉCSABAI KARSÁNYI BANDI, AKI A SZENTESI REPÜLŐTÉREN TANULTA SZÁRNYALÁS TUDOMÁNYÁT, 1940 (DR. ELEK LÁSZLÓ ARCHIVUMÁBÓL)

születésének 150. éves jubileumát. A megemlékező sorozat kezdetén, az április 8-i újságok légtalmai felhívással jelentek meg. A hatósági szolgálatba beosztottak azonnali jelentkezését közlik. Előírják az elsötétítést, a padlások lomtalanítását, a telefonhasználati korlátozását, amit csak légtalmai vagy segélykérés ügyében lehet igénybe venni. Közölték a légiriadó és a légiveszély elmúlt jelzések esetén követendő állampolgári magatartást. A légtalmai készültség 20-án megszűnt.

A szentesi lapok a húsvéti ünnepek örömeiben éltek. Meg sem említették Szeged bombázását, csak a Bácskában előnyomuló magyar csapatok dicsőségeiről számolnak be.

1941 tavaszán a folyók áradása, az özönvizet idéző esőzések, árvíz- és belvízveszélyt hoztak, pedig v. Bogyay Kamill már az előző, a 1940. évről is úgy nyilatkozott, hogy ez az esztendő „... a legrosszabb évünk volt, mert emberemlékezet óta nem volt olyan rossz, esős, szeles nyár, mint ebben az évben.”

Az 1941-ben induló létszám: 51 működő tag, gépállomány: 7 darab siklógép, 3 db iskola vitorlázógép, 1 db gyakorló vitorlázógép és 1 db teljesítmény vitorlázógép. Ez az esztendő volt az, amikor a repülő kiképzést teljesen új alapokra helyezték a szentesi cserkészrepülő. Így ír erről az elhatározásukról v. Bogyay Kamill az ügyvezető és sportelnök: „A régi kiképzési elvekkel szakítottunk, ennek lényege az volt, hogy repülő kiképzést a nyári tanfolyamokra korlátoztuk, illetve a súlypontot ezen a évi 3-3 hetes úgynevezett csörlőüzemű tanfolyamra helyeztük. Ez magában nem lett volna baj, de maga a kiképzés rendszertelen volt, mert a nyári tanfolyamainkra az ország minden

A TÖRT-, MÁSKÉNT SIRÁLY SZÁRNYÚ, HA-3014 JELŰ PILIS (R-08A), ÜLÉSÉBEN PAP LÁSZLÓ NÖVENDEKKEL 1943-BAN A SZENTESI REPÜLŐTÉREN (PAP LÁSZLÓ-ARCHÍVUM)

részből jelentkezhetnek, ennek eredménye az lett, hogy a jelentkezők egy részét a tanfolyamok után többé nem láttuk, legfeljebb a következő év nyarán, mert a nagy távolság miatt szó sem lehet arról, hogy az évközi állandó repülőüzemünkön az illetők résztvehessenek. Ennek a következménye az volt, hogy az illetők hiányos repülőképzéssel jelentkeztek a légi-erőhöz, azt a tévhitet kelteve, hogy a motor nélküli repülő előképzés nem éri el a kívánt célt. Ez így is volt, de csak ilyen rendszertelenül és hiányosan előképzett növendékekkel.

A Magyar Aero Szövetség is kiadta ez évben az egységes repülőképzési tervét, a repülőképzést e rendeletnek figyelembevételével szerveztem meg, mint a haderőn kívüli motor nélküli repülő előképzést. A mi kiképzési rendszerünk lényegileg is eltér más kiképző keretek munkájától, mert Szentes önmaga képtelen arra, hogy egyetlen középiskolájával az egy keret számára előírt 65 fős létszámot fenntartsa, és azt állandó utánpótlással is ellássa. Szükség volt tehát arra, hogy a többi és főleg a környékünkön lévő városok középiskoláinak ifjúságát is beszervezzem, hogy keretünket állandó létszáma meglegyen és az állandó utánpótlás

rendelkezésre álljon.

Az érdekelt városok és vármegyék közgazgatásának vezetőihez, a főispánokhoz és polgármesterekhez átiratokat intéztem, az összes körzetünkhöz tartozó középiskolák igazgatóságait és a levante parancsnokságokat megkerestem, részletesen ismertetve kiképzési tervünket, reámutatva a repülés honvédelmi fontosságára. A célt még jobban elérendő, e városok középiskoláinak iskoláinak ifjúságát személyesen előadások keretében győztem meg arról, hogy reájuk a magyar Hazának nagy szüksége van. Egyes helyeken bemutató, propaganda repüléseket végeztünk a középiskolák diákságának a szülők jelenlétében. Ilyen alkalommal a nálunk már kiképzésben részesült és jól repülő diák gyerekeket szerepeltetjük, ezt látva, hallva a szülők, felengedtek és megadták a sok diák által oly nehezen megszerzett beleegyező szülői nyilatkozatot.

Szenteshez, mint (vitorlázó)repülő központhoz tartozik Csongrád, Kiskunfélegyháza, Kecskemét, Nagykőrös, Kiskunhalas, Orosháza, Szarvas, Békéscsaba, Gyula, Hódmezővásárhely és Makó.

E városok [...] ontották a jelentkezőket, úgyhogy a 65 fős keretünk szűknek bizonyult, a [...] legszigorúbb rostálást alkalmaztuk, volt idő, hogy túlléptük a 100 fős létszámot is. Természetesen az ilyen nagy létszám mellett lehetetlen volt a kiképzési tervet betartani és a kiképzést csak az évközi ünnepekre és vásárnapokra korlátozni, mert akkor a növendékekre alig-alig került volna sor, [...] a városok [...] messze voltak tőlünk, (ahhoz) hogy szombat, vasárnap az oda- és visszautazást is számítva az üzemeken résztvehessenek a [...] növendékek.”

Jó megoldásnak bizonyult a teljes létszám négy csoportra osztása, ami szervezeti rendszerében már a kötelező levante oktatásra épülhetett. A hét négy napján, külön-külön más napokon, csütörtök, péntek, szombat és vasárnap vettek részt a kiképzésen. Ezzel

a módszerrel havonta, minden egyes növendékre négy teljes kiképzési nap jutott. Az így biztosított folyamatosság nagy előny-nyel járt. Nálunk a kiképzés márciustól decemberig tartott, de a nyári két hónapban, júliusban és augusztusban 3-3 hetes tanfolyammal egészítették azt ki. Ez a rendszer bevált, amit az elért eredmények bizonyítanak. Ebben az évben hivatalosan is kiadta a rendelkezést a HMNRA, hogy a szentesi repülőtéren egy lakóépületet kell fölépíteni a repülő levonték képzését segítőnek, az eddigi nyári szállás céljára igénybe vett iskola kiváltására. Évközben a városi műhelyünket használtuk erre a célra. A lakóépület fölépítéséhez 40 000 pengőt már kiutalt a Repülőalap. Hogy mégsem fejeződhetett be az épületek fölhúzása, az a tavaszi ár- és belvizek okozta épületkárok miatt történt. „Nem kaphattuk meg a vármegyétől a szükséges téglamennyiséget, mert a természeti károk miatt családok maradtak volna fedél nélkül. Értelemszerűen minden téglát ezeknek a károsult családoknak kellett biztosítani.” (Szentesnek 1941-ben 33658 fő lakosa van. A megélenkült építkezések miatti megélenkült termelésnövekedésből következően, a korábbi évhez képest 90%-kal csökkent a fizetőképtelen vállalkozások száma.)

A tavaszi évkezdéskor bekövetkezett az első szentesi repülő katasztrófa. Május 14-én délután 5 óra tájban nagy gyász érte a szentesi sportrepülőket. A 31 éves Csuray Ernő cserkésztsízt, az Ármentesítő Társulat tisztviselője, a szentesi cserkészrepülés egyik alapító tagja, „B” vizsgás repülő növendék Pilissel, 30-40 méter magasságban, sebességét veszítve, dugóhúzóba perdült és egy fél fordulat után, meredek szögben, orral a földnek csapódott. A sajtóban közölt leírás szerint nagy valószínűséggel a csörlés közben történt kötélszakadás okozhatta a katasztrófát. Másnapon a kórházban, lábtörésből, de meghatározóan a belső sérülésből eredő elvérzés miatt életét veszítette. Néhai Csuray

Ernö családja 1942 februárjában kártérítési eljárást kezdeményezett a polgármesternél a cserkészrepülőök ellen, amit végül a bíróság elutasított, mert a repülőszervezet nem vállal(hat) felelősséget a vezetési hibából következő balesetért, bár a szakértők és a rendőrség is hirtelen közbejött, kivédhetetlenül bekövetkezett baleset⁷-nek minősítette az eseményt. Május 17-én délután helyezték örök nyugalomra a Szeder temetőben.⁷

„Áthelyezik a szelevényi út egy részét”, – röppent fel újból a hír a május végi napilapokban, – a repülőter megnagyobbitása érdekében. „A szentesi vitorlázórepülés oly hatalmas méreteket öltött, ami a repülőter sörgöcs bővítését igényli.” Három, négy esztendővel korábban, pontosabban 1938-ban – mint erre már utaltam – volt ilyen elgondolás, de a HM ajánlata nem szentesi eredetű okok miatt erejét veszítette és elsorvadt. A fölvyillantott katonai lehetőség anyagiak híján megbukott, de a repülőter bővítésének gondolata nem. Most, hogy a kiképző bázis és a laktanyai rész építése a küszöbön áll, ismét felszínre került a bővítés gondolata. A Felsőcsordajárás a lődomb(ok) felőli katonai gyakorlóterrel 200 holdra növelhető. Dr. Dobay István alispán leiratban közölte, hogy az út áthelyezés tervei már készen állnak, a megyei közigazgatási bejárás is megtörtént, csak a városi képviselő testületnek kell az útszakaszhoz a területet biztosítani az idegen terület megszerzésével.

Június 27-én döntött a városi testület az út áthelyezéséről. A vita során csupán dr. Vecseri István városi képviselő kifogásolta a tervet. „Az út nagyon fontos, jó helyen van, célszerűen építették meg. Vigyék el onnan a repülőteret.” – fejtette ki ellenvéleményét a képviselő. A polgármester szavazást rendelt el. A meghatározó többséggel hozott határozat az út áthelyezéséhez hozzájárult azzal, hogy az a szolnoki vasút és a szőlők közötti területen, a sínpárral párhuzamosan húzódjon a nagyhegy felőli részen, annak a

csordajárás felé eső oldalán.⁸ Következő lépésként az alispán 1941. október 7-ére tűzte ki a közigazgatási bejárást, melyre meghívta a polgármestert, az Államépítészeti Hivatalt és az érdekelt földtulajdonosokat. A költségeket a vármegye vállalta.

A Szovjetunió ellen indított magyar támadás után számolni kellett a visszavágással. Az 1941. augusztus 21-én kiadott belügyminiszteri utasítás a repülő- vagy ejtőernyős támadások észlelésének azonnali jelentését rendeli el. A napilapok már jóval korábban figyelmeztették a lakosságot, hogy a Szovjetunió rendkívül jól képzett ejtőernyősökkel és nagy hatósugarú repülőgépekkel rendelkezik, és azok támadásától is kell tartani, ami fokozott figyelmet követel a hátsorzágtól. Az ejtőernyős diverzánsok óriási károkat képesek okozni a közlekedési vonalakban, hidakban, alagutakban, energiaközpontokban stb., ami nemcsak a hadiipari termelést, a fronton harcolók utánpótlását késleltetheti, de az anyagi káron túl veszélyezteti a lakosság biztonságát is. A figyelő szolgálat és a jelentés állampolgári kötelesség. Az ingyenes telefon jelentés kódja „ejtőernyős beszélgetés”. Akkor kell a legrövidebb időn belül a rendőrségnek jelenteni, ha idegen repülőgépet lát, rejtett ejtőernyőt talál, netán földreszálló ejtőernyőt észlel a szemtanú.

Néhány nap elteltével jelent meg a légtalmi felhívás is a lapokban. Az ellenséges repülőgépek érkezését, esetleges támadási szándékát rádióon keresztül tudatják a lakossággal. Az érintett körzetekben, városokban szirénahanggal figyelmeztetik a lakosságot az ellenséges repülőgépek berepüléséről, a veszélyhelyzetről. E jelre az állampolgárok óvóhelyre tartoznak menekülni. A rádió jelzésére a hatósági osztagok azonnal kötelesek bevonulni a légtalmi központokban. A sziréna jelére az utakon leáll a forgalom! Ismét lehet harangozni, tűzjelzést adni és egyéb hangjelzést is alkalmazni a szirénák mellett. (Ameddig nem volt sziréna a város-

ban, a légiveszélyt harangok kongatásával kellett jelezni. A légó előtti évtizedekben a tüzet jelezték különböző harangkongatási változatokkal a területek szerinti egyezményes jelekkel az önkéntes tűzoltóknak.) Két riadó között a lakásokra nem vonatkozott az elsötétítési utasítás, az utcák, közterületek és a járművek kivilágítása is kötelező volt. A közvilágítás és a járművek leállítására, a világításuk kikapcsolására a sziréna jelzése adott parancsot. A rendelkezés megszegőit a törvény szigorúan büntette.

A hadügyi kormányzat a 34. sz. Honvédségi Szabályrendeletek és Közlöny c. hivatalos értesítőben, majd a napilapokban hirdette meg azt a lehetőséget, amivel

VITÉZ BOGYAY KAMILL CSENDŐR SZÁZADOS, A SZENTESI CSERKÉSZREPÜLŐK PARANCSNOKA AZ EGYESÜLET HAJÓZÓ OVE-RALLJÁBAN AT ÉPÜLŐ KIKÉPZŐ BÁZIS TÉGLARAKÁSAI KÖZÖTT 1941-BEN (DR. ELEK LÁSZLÓ ARCHIVUMÁBÓL)

repülőtiszi beosztásra lehet pályázni, akár földi szolgálatra is a haderónemen belül. Szigorú követelmény a keresztény lét igazolása, még a házastársé is, a nagyszülőikig visszamenően! Az egészségi alkalmasság, a közép- vagy főiskolai végzettség csak ez után jött. A kiskorúaknak szülői beleegyezést kell vinni.

Bármily mostohán bánt az időjárás a repülőkkel, a halálos balesetből is levonták a szükséges tanulságot és amikor lehetett, repültek. Márciusban és áprilisban 192 fel-szállással 2 óra 58 percet töltöttek a levegőben. A májusi és júniusi reptülési összesítő 462 felszállást jelent, ami 7 óra 5 perces repült időt eredményezett és Szentkirályi Endre „A” vizsgáját.⁹

Július hónapban „A” vizsgázott: Benkő Andor, Albert Mihály, Csürke László, Érszeghy Andor, Schwarcz Kurt, Lackner József, Maloviczky József, F. Nagy Lajos, Inczédy Miklós, Purutcky István, Kenedy Zoltán, Szpevár György, Csanda Ferenc, Fazekas József, Hartai János, Mester László, Retzler Géza, Varga Lajos, Bajza Miklós és Gulyás Sándor.

B vizsgát tett: Mester László, (aki 1954-től ‘56 végéig volt a szentesi repülőtér parancsnoka.)

A júliusi felszállások száma: 1 284. A repült idő: 8 óra 18 perc 26. Augusztus 17-én, 18-án, 19-én és 20-án, az „C” vizsga táborban Vass Mihály hangármester, csörlőkezelő (Szentés), illetve Szabó János (Mindszent), Gullay Mihály és Ruzs Molnár Ferenc B vizsgás karpaszományos leventék Szentésről, vitéz Bogay Kamill csendőr őrnagy, oktató előtt Pilis (R-08c) géppel sikeres „C” vizsgát tettek. Megszerezték a nemzetközi pilótaigazolványra a jogosultságot.

Az augusztusi táborban A vizsgázott Mayer László, Zallár Sándor, Dinnyés Sándor, Fekete János I. és Fekete János II.

„B” vizsgázott Balogh Sándor, Rózsa Raimund, Olajos József, Gulyás Sándor, Hartay Géza és Terescsényi Endre. Az au-

gusztusi felszállások száma: 1 044; a repült idő: 26 óra 4 perc volt. Vitéz Bonczos Miklós dr. belügyi államtitkár, augusztus 14-én meglátogatta az egyesületet, a Csongrád vármegyei Cserkészrepülőök III. kiképző táborát, melynek 22 növendéke van Szentestről, Békéscsabáról, Gyuláról, Bácsalmásról és Kiskunfélegyházáról. Schlett László oktató jelentette, hogy Pilissel (R-08a) csörlésből távrepülésre indult. Egy óra 52 perc alatt negyvenhat kilométert repülve Mezőtúrig jutott el, közben 1800 m abszolút magasságot ért el, ami a csörlés felett 1530 méteres emelkedést jelent. Ezzel a repülésével a „D” vizsga feltételéből az ezüstkoszorús pilóta jelvény két feltételét teljesítette.

Az egyesület elnöke kilátásba helyezte, hogy augusztus 24–27 között a vontató tábort is megtekinti. Az államtitkár-elnök az országos gondok közepette is tudott időt szakítani arra, hogy megtekintse a tábor pezsgő életét. Félórás repülés után érkezett Kőszegi Gyula kétszemélyes Klemm Kl-35-s gépén, majd rövid itt tartózkodás után visszarepültek Budapestre. Négy nappal később történt az eset és érkezett a hír, hogy a Klemm lezuhant. Kőszegi Gyula súlyosan sérült. Szeptemberben A vizsgát tett Gáspár Béla, Négyessy Gábor, Csauth József, Homik Tibor, Kelemen László, Méhes György, Padala Pál és Schlosser Ferenc. „B” vizsgázott Dinyés Sándor, Volent János és Fekete János.

A hónap folyamán összes felszállás 459 volt, ami 6 óra 41 perces repült időt eredményezett. Novemberben „A” vizsgát tett Mátyás Andor, majd „B” vizsgázott Albert Mihály, Benkő Andor, Brücher Mihály, Csanda Ferenc, Csauth József, Dubravcsik Mátyás, Purutzky István, Retzler Géza. Az összes főlászlás csörlésből 176. A repült idő 2 óra 52 perc.

Az 1941. év munkáját a december 5-én kezdődött kétnapos, kétüléssel vontatásos oktatói tanfolyam és vizsga koronázta meg. Az AERO Szövetség biztosította az üzem-

A HA-5006-os jelű Cimborá utolsó felszállása. A csörlés első szakaszában történt kötélszakadás okozta a balesetet, melynek következtében a gép oly mértékben megsérült, hogy javíthatatlanná vált. A BSZKRT-s növendék lábtörésével, Dr. Kunszéri Béla oktató kisebb sérülésével zárult a géptörés (Kosza József Múzeum Kunszéri-hagyatékából)

anyagot, a segélyautót és a tulajdonában lévő, az 1940-ben épült Gerle 17 és 18 vontató gépet. A HA-5006 jelű Cimborá (R-11b)¹⁰ harmadik példány volt az Esztergomban épült 50 db-os szériából. A vadonatúj, az egymás mögötti kétüléssel gépet a Magyar Aero Szövetség a szentesi cserkészrepülőöknek ajándékozta, bár a HMNRA megtartotta a tulajdonjogát.

A Cimborát Gerle vontatta Szentesre a budaörsi Központi Vitorlázó Repülő Telepről. Mind a vontatógépek, mind a vontatott Cimborá már 4-én megérkezett Szentesre, a vitorlázó gép nyergében Döme Bélával¹¹ és Guelmino László oktatóval. A kétüléssel gépet december 5-én adta át a MA-eSz. a tanfolyam ünnepélyes megnyitóján. Repülő embereknek, aligha lehet adni ennél szebb Mikulás-napi ajándékot. A tanfolyamra a jelentkezett 25 főből valamennyien megje-

lentek. Az ország minden kiképző keretének hivatásos és tiszteletbeli oktatója, részt vett, illetve azok is, akiket fontosnak tartottak még elküldeni az egyesületek.

(Ide a Középen Döme Béla, jobbra. tif file nevű kép. Szövege: Középen Döme Béla a 1938-as szentesi bemutatón. Jobbra mellette Felföldi András, aki a II. világháborúban, mint zuhanóbombázó pilóta halt hősihalált.)

Az 1941. év elején 12 fő kezdővel, 19 fő A vizsgással, ugyancsak 19 B vizsgás növendékkel és 4 C vizsgással, összesen 54 aktív taggal indították az évet. A zárólétszám 81 főre emelkedett (pártoló és tb. tagok nélkül). Az üzemnapok száma 1941-ben 85 nap volt, ahol 4023 felszállással 57 óra 59 perc repült idő alatt 35 A-, 16 B-, 8 C-vizsga született és egy teljesítmény repüléssel zárult az esztendő. Tíz gépsérüléssel járó baleset történt, valamennyi 50% alatt maradt. Géptörés 4 volt. Az ezer főszállásra jutó gépsérülés és törések száma 3,4%-ra emelkedett. Ezzel az eredménnyel a cserkészrepülők között országosan az első helyet érdemelték ki a szentesiek, – nyilatkozta a Szentesi Napló főszerkesztőjének v. Bonczos Miklós a cserkészrepülők elnöke. A nagyszerű eredmények mellett mégis ott ült minden szentesi repülő lelkén a szomorúság, Csuray Ernő bajtársuk elvesztése miatt. A dráma ereje talán fokozottabb volt, (mint máskor,) mert ez az esemény volt az első halálos baleset a szentesi repülés történetében.

IRODALOM

- SZABÓ JÓZSEF: *Repülési lexikon*. I.–II. kötet. Budapest, 1991, Akadémiai Kiadó.
- JEREB GÁBOR: *Magyar vitorlázó repülőgépek*. Budapest, 1988, Műszaki Könyvkiadó.
- MACHALEK ISTVÁN: *Békés kék ege alatt...* Békéscsaba, 1991, MHSZ Békés Megyei Vezetősége.
- JUHÁSZ GYULA: *Magyarország külpolitikája*. 1919–1945. Budapest, 1969, Kossuth

Könyvkiadó.

Horthy Miklós titkos iratai. Budapest, 1962, Kosuth Könyvkiadó.

BATTA SÁNDOR–PUSZTAI JÁNOS: Szentesi sportrepülés rövid története. *Magyar Szárnyak*, 2001. évi évkönyve.

JEGYZETEK

¹ Ugyanekkor az algyői repülőter építésére 105 000 P jutott, amiből 1940 június közepére elkészült a szentesi hangár hasonmása és egy lakóépület.

² Vitéz dr. Bonczos Miklós államtitkárt 1943-ban tb. elnöknek választotta meg az egyesület közgyűlése.

³ A gép típusára és az átadás időpontjára nem találtam sehol utalást. Csupán feltételezni lehet, hogy az időszak legújabb magyar gyártmányú gyakorló sportgéperől a Leventéről lehetett szó. Előző évben kezdték gyártani a Fábían András tervezte iskolarepülőgépet a mátyásföldi Repülőgépgyár Rt.-nél a Honvéd Légierő megrendelésére. A prototípus berepülését követően elrendelték annak módosítását, ami a Levente II. gyártását eredményezte, de azt már a MAeSz vásárolta meg, meghatározóan vontatási céllal, és a HMNRA támogatásával juttatta el azokat az egyesületeknek, de másfél-, kétéves csúszással.

⁴ A repülőternek alkalmas területe(ke)t nem volt(ak) hajlandó(k) sem bére adni, sem a városnak elidegeníteni a tulajdonos(ok), mint ahogyan erre már az előzőekben utaltam. Az egyik kiszemelt repülőter a város északi oldalán, a mámai és a tegehalmi részen, a másik a déli oldalon a Népkert vasúti megállóval szemben, a 47. számú műúttól délre, a laktanya vonalától kezdődő legelőn és a mostani motoros cross-pálya területére lett volna. Ezek az említett területek, már 1941-ben is a katonai repülő felderítő út vonalvázatain és 1943-ban a törzstiszti tanfolyam repülő út vonal tervében is – a szentesi és az algyői repülőterek között – úgy volt feltüntetve, mint épülő repülőter vagy kényszerleszállásra máris alkalmas helyek, melyet a Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltárában őrzött, a Hódmezővásárhelyről származó nemes Legéni Bibithy Horváth László repülő őrnagy [Bibe és Góré becenév, a M. kir. I. Honv. Közfelderítő Rep. Szd. pk-a 1943-ig] hagyatékában föllelhető dokumentumok tanúsítanak.

⁵ Mindszinten látta meg a napvilágot. Szüleinek Szentesen temetkezési vállalkozása volt. Repülő hadnaggyá 1944. augusztus 20-án avatták. A honvédségnél a Cékla becenevet kapta vörösbe hajló hajszínéről. A nagy híró Puma ezredhez, a 101/1. századhoz nyert beosztást. 1945. március 9-én Sárbogárd térségében vívott 40 perces légiharcban tűnt el. (M. Szabó Miklós vezérőrnagy, repülőörténész és Tobak Tibor (†) ezredes feltételezés szerint fogságba esett, ahonnan már nem volt visszatérése.) Rendkívüli repülő tehetség volt. Massányi Sándort idézve „azok közül, akiket oktattam Szabó Jancsi és Gullay Miska volt a két legjobb kezű vitorlázórepülő növendékem.” Mielőtt bevonult volna a kassai repülő akadémiára, Manó bá' megajándékozta azzal, hogy búcsúzóul repülhetett az M22-vel. Ez, akkor, egy fiatal „C” vizsgás növendéknek, vitorlázórepülő berkekben, óriási kitüntetésnek számított.

⁶ A MAeSz önkéntes országos gyűjtését rövideken, már 1942 márciusában megtiltotta a M. kir. Belügyminiszter a 71.790/1942/V. határozatával, mert a narosvásárhelyiek engedély nélkül indították a gyűjtést, és megtevesztő eszközöket alkalmaztak. Az adományok elszámolásával is jogviták alakultak ki.

⁷ Pap László visszaemlékezése szerint: A temetésén sorfalat álltunk. A síremlékén, a neve fölött egy orral lefelé álló repülőgép jelezte beteljesedett sorsát.

⁸ A leírás úgy értelmezhető, hogyha a csongrádi sínpár mellett, azzal párhuzamosan vezeték vissza a repülőteret kikerülő utat a szelevényi útra, a repülőtér É-i csücskén túl, az út és a vasút keresztezése fölött. A szolnoki vasúttal párhuzamos vonalvezetés óriási többletköltséget jelentett volna.

⁹ A vizsga követelménye: 15-20 m magasról 25-30 mp-es egyenes síklás, szabályos leszállással. A „B” vizsga: letételhez fokozódó magassággal 2 jobb és 2 balforduló szabályos végrehajtása, 2 S-elés, majd 3-5 magas starttal szabályos iskolánégyszög repülése és a leszállójel mellett (jobbról) kilebegtetett földetérés. A „C” vizsga követelménye: minimum 10 perc repülés, a csörlési-, vontatási- és lejtő katapult nivó magassága felett, vagy lejtő szélben, minden esetben szabályos leszállás a felszállás illetékességi körzetében. Minden vizsgafokozatnál követelmény, hogy nem sérülhet sem a gép sem a vezetője.

¹⁰ az első három, még kísérleti példány, a Gólya nevet viselte. A 1941. július 21-én kiadott HM sorozat gyártási engedéllyel épült első Cimborá 5004 lajstromjelet kapta. Az első ülés a növendék helye volt, hogy szokja az egyedül repülés érzését. Gumikötéllal-, csörléssel indított és motoros vontatással végzendő kiképzésre egyaránt alkalmas gép volt.

¹¹ Döme Béla Esztergomban, mint cserkész kezdte a repülést. Mint szegedi repülőmodellező és sportrepülő vett részt Szentesen az 1938-ban rendezett repülőtér-, és az 1939-es hangáravató, gépkeresztelő ünnepségen. Az algyői repülőtér életében a kezdetektől részt vett növendék, oktató, majd 1950. július 31-től a szegedi sportrepülés parancsnokává nevezték ki.

LEVÉLTÁRI DOKUMENTUMOK

Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Levéltára.
Főispáni iratok. – 594/1941. főisp. sz. A Csongrád vármegyei Cserkészrepülők használatára a szentesi sportrepülőtéren nyári lakóépület építése tárgyában, a M.Kir. Államépítészeti Hivatalnak Szentes, küldött átirat a HMNRA fölkérésével kapcsolatosan. – 671/1941. fő-isp. sz. Csongrád vármegyei cserkészrepülők használatára nyári lakóépület építése tárgyában a Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alap Elnökségének küldött tájékoztatás. – 688/1941. főisp. sz. A Csongrád vármegyei Cserkészrepülők részére nyári lakóépület építése tárgyában az Államépítészeti Hivatalnak Szentes, – küldött levél. – 747/1941. főisp. sz. A Csongrád vármegyei Cserkészrepülők részére épülő nyári lakóépület építésének vállalatba adása tárgyában válasz dr. vitéz Meskó Zoltán ny. tábornok, vitézi székkapitány, a felsőház tagnak a 388/msz. 1941. sz. alatt küldött észrevételére.
Alispáni iratok: – 80/ kgy./1938 Csongrád m. város, – 97/ kgy./1938 Mindszent, – 72/ kgy./1938 Tápé, – 179/ kgy./1938 Csongrád m. város, – Csongrád Vármegyei Törvényhatósági Bizottsága a 190/1939 sz. határozata, – 85/ kgy./1939 Sövényháza, – 85/ kgy./1939 Nagymágocs, – 62/ kgy./1940 Sándorfalva, – 351/ kigy./1940. 5892/alisp. – 356/ kigy./1940. 3892-1./alisp., – 379/

kisgy./1940. 5566/alisp., – 373/kisgy./1940. 5647/alisp., – 3795/alisp./1940. Polgármesternek, hogy a város teherbíró képességével arányosan támogassa a cserkészrepülőket. *Polgármesteri iratok:* – 420/1940. sz. levél Közli az alispánnal, hogy a belügyminiszter jóváhagyta a szentesi cserkészrepülőknél adott 10 000 P támogatást az inségmunka alapból, – 5800/1940. A 191/Kgy./1939. sz. határozatával folyósítandó támogatás a szentesi cserkészrepülőknél, *Hor-thy Miklós Nemzeti Repülő Alap levelei:* – 1940/1941. B/I. 1/41. július 1-jén a Csongrád-vármegyei Cserkészrepülőknél nyári lakóépület építése tárgyában a megyei főispánnak küldött válaszlevél. *Csongrádvármegyei Cserkész Repülők iratai:* – 5/3. szám/1939. vitéz. Bogyay Kamill levele Rubik Ernőnek; – 18/1940. jan. 27. „Szervezési szabályzat” megküldése Csongrádvármegye alispánjának; – 12/1940. sz. Támogatást kérnek a gépépítő műhely felszerelésére. Elszámolás megküldése a polgármesternek a szociális alapból felvett 10 000 pengővel; – 28/1940. sz. A polgármestertől kéri a repülőtéri jelzések újrafestését, és a középső terület feltöltését; – 16/1940. sz. A Számvevősegtől kéri szakembert a többszer pengős havi pénzforgalom szakszerű ellenőrzéséhez; – 27/1940. sz. A megyei községek hozzájárulásának szorgalmazását kéri az alispántól; – 1943. május 14.-én elfogadott, az újonnan megalakuló Csongrádvármegyei Cserkészrepülő Egyesületének Alapszabálya-hoz csatolt 2. sz. melléklet, A szentesi cserkészrepülés története 1936-tól – 1943-ig. *Csongrád vármegye Vitézi Szék-*

kapitány: – 388/m.sz.1941. sz. Dr. Molnár Imre főispánnak küldött levele, mert a Közszállítási Szabályzattal ütközik, hogy nem vitéz Or-govány János pályázónak adják a repülőtéri építkezést.

Belügyi államtitkár levele: – 156527/1940/IX. V. dr. Bonczos Miklós belügyi államtitkár levele Szentes polgármesterének.

Hadtörténelmi Levéltár: – Tanulmánygyűjtemény. Tgy. 3327. Winkler L.: Krónika. Magyar rep. története. 27. kötet: 1940. Szittya III. Szentesen. (Fénykép.)

FOLYÓIRATOK, NAPILAPOK

Hadtörténelmi Közlemények, 1992. márc. 1. sz.; – Csongrádvármegye Hivatalos Lapja 1939. december.

Szentesi Napló, 1940. jan. 3-i, 4-i, 18-i, febr. 7-i, 28-i, 29-i, márc. 10-i, 13-i, 15-i, 29-i, máj. 2-i, 28-i, jún. 4-i, 11-i, 12-i, 15-i, 20-i, 25-i, 28-i, dec. 11-i, 25-i, júli. 3-i, szept. 4-i, okt. 22-i, nov. 19-i, 1941. ápr. 8-i, máj. 16-i, 30-i, jún. 28-i, aug. 6-i, 20-i, 22-i, 29-i, szept. 2-i, 24-i, 28-i, okt. 12-i, dec. 5-i sz., 12-i száma.

Délmagyarország, 1940. jún. 1.-jei, az

FÜGG ZSOLT PÉTER

„...hogy az Ő sírja ismét dicsőségben ragyogjon...”

Az első kereszties háború egy bizánci hercegnő szemével

2. RÉSZ

IV. Mi történt ezután? A latinok a rómaiak társaságában elérték Antiókhíát az úgy nevezett „oxys dromosnál”,¹ és nem törődtek egyik oldalon levő országgal sem, hanem közel vonultak a falakhoz, lerakták csomagjaikat, és három Holdfordultáig ostromolták a várost. A törökök megrémülve a helyzettől, amibe kerültek, üzentek Khorászán szultánjának könyörögve, hogy küldjön elegendő sereget a megsegítésükre, hogy az Antiókhiaiakat megsegítsék és, hogy elűzzék a latinokat akik kívülről ostromolták őket.

A Boemundnak jutott falrész egyik bástyáján egy örmény² őrködött. Mivel sokszor kihajolt fentről, Boemund mézesmázos szavakkal halmozta el, számos ígérettel csábította, és végül meggyőzte, hogy árulja el neki a várost. Az örmény azt mondta neki: „Mikor akarod, átadom neked a bástyát, amint jelzel kívülről. Állj készen, és embereid is álljanak készen, és legyenek ellátva létrákkal. Nem csak nektek kell készen állni, hanem az egész sereg legyen fegyverben, hogy amikor a törökök meglátnak benneteket miután feljöttök, és meghallják a harci kiáltásokat, megrémüljenek, és menekülni kezdenek. Ezt a megegyezést [278] Boemund titokban tartotta. Miközben ezeket a dolgokat tervezte, egy hírnök jött, és azt mondta, hogy a Khorászánból ellenük küldött óriási sereg a közelben van, és egy Kerboga³ nevű ember vezeti őket. Mikor ezt meghallotta, nem akarta a császárnak korábban fogadott eskü értelmében átengedni Antiókhíát Tati-

kiosznak, hanem magának szerette volna. Boemund gonosz tervet eszelt ki, hogy Tati-kioszt rákényszerítse annak akarata ellenére az elvonulásra. Így tehát odament hozzá és azt mondta: „Fel akarok előtted fedni egy titkot, mivel aggódom a biztonságod miatt. Egy jelentés, ami eljutott a grófok fülébe megzavarta az elméjüket, szerintük a császár beszélt rá a szultánt, hogy ezeket az embereket Khorászánból ellenünk küldje. Mivel a grófok ebben szilárdan hisznek, szervezkednek ellened. Én megtettem a kötelességem azzal, hogy előre figyelmeztettelek a téged fenyegető veszélyről. Innentől a te dolgod, hogy milyen lépéseket teszel a saját és embereid biztonsága érdekében.” Figyelembe véve a súlyos éhínséget, (három bizánci arany volt az ára egy öszvér fejnek) és mivel már lemondott Antiókhia elfoglalásáról, Tati-kiosz elindult, és a Szudi kikötőjében levő római flotta hajóira szállva elérte Ciprust. Elindulása után Boemund, aki még mindig titokban tartotta az örmény ígéretét, felbátorodva a nagy reménytől, hogy magának megszerezheti Antiókhíát, ezt mondta a grófoknak: „Látjátok milyen hosszú ideig kitarítottunk az ostrom mellett, mégis eddig semmi használható eredményt sem értünk el, és az éhezés miatt a pusztulás fenyeget minket, hacsak nem találunk ki valamit a megmentésünkre.” A kérdésekre, hogy mi lenne az, így válaszolt: „Isten nem mindig a kard útján ad győzelmet a vezetőknek, és ezeket a dolgokat nem is mindig harc útján

érík el. Amit a nehéz munka nem ér el, a szavak gyakran kieszközlők, és a legnagyobb tetteket is baráti és kiengesztelő érintkezésekkel vitték végbe. Ezért ne töltsük itt feleslegesen az időnket, hanem igyekezzünk véghezvinni valami ésszerű és bátor tettet mielőtt Kerboga megérkezik. Mindannyian próbáljuk szorgalmasan megnyerni magunknak a megfelelő falakat őrző barbárokat. Ha úgy tetszik, tűzzük ki jutalmul, hogy akinek elsőként sikerül ezt végrehajtani az kapja meg az uralmat a város felett, amíg a császár által küldött ember megérkezik, hogy átvegye azt. Talán ez úton sem fogunk tudni elérni [279] semmi érdemlegeset.” Ezeket a dolgokat tette a ravasz és becsvágyó Boemund, nem is igazán a latinok érdekében és a közjóért, hanem a saját érdekében, és történetem mutatni fogja, hogy ezzel a tervezéssel, beszéddel, és megtrévesztéssel elérte célját. Mindegyik gróf beleegyezett ebbe a javaslatba és munkához látott. Pirkadatkor Boemund azonnal a bástyához ment, és az örmény a megegyezésnek megfelelően kinyitotta neki a kaput. Követőivel nyomban felrohant, gyorsabban, mint el lehetne mondani, és az emberek kívül és belül látták, ahogy a bástya falain állva parancsot ad a trombitásoknak, hogy jelezzék az ütközet kezdetét.

Ezután egy valóban furcsa látványnak lehettek szemtanúi. A törökök megrémülve, várakozás nélkül menekültek az ellentétes kapun át, és csak néhány bátor ember maradt közülük hátra, akik a fellegrát védtek. A frankok Boemundot követve felmáztak létraikon, és nyomban birtokba vették Antiókhia városát. Tankréd egy kis csoporttal üldözőbe vette a menekülőket, akik közül sokat megöltek és megsebesítettek. Mikor Kerboga megérkezett sok ezernyi seregével Antiókhia felmentésére, addigra már a frankok elfoglalták. Felépítette a palánkokat, árkot ásott, beletette a csomagjaikat, és elhatározta, hogy blokádnak alá veszi a várost. Mielőtt azonban ennek nekiláthatott volna,

a frankok kirohantak és megtámadták. Adáz küzdelem kezdődött köztük, amelyben a törökök szerezték meg a győzelmet. Így a latinok be voltak zárva a városba, keményen szorongatva mindkét oldalról, azaz a Cula helyőrsége által, (mivel a barbárok még mindig uralták ezt) és a másik oldalon a kint táborozó törökök által. A ravasz Boemund, aki újra abban reménykedett, hogy magának megnyeri Antiókhia, újra beszélt a grófokkal, mintha tanácsot adna nekik, ezt mondta: „Nem kellene mindannyiunknak egyszerre harcolni mind a belső és a külső ellenség ellen, hanem arányban a különböző oldalakon álló ellenséggel két részre kellene válni, és úgy folytatni a háborút. Ha mindannyian beleegyeztek, legyen az én feladatomban a harc a fellegrát védőivel; a tiétek pedig, hogy keményen harcoljatok a kinti ellenség ellen.” Mindannyian beleegyeztek Boemund javaslatába. Nyomban hozzálátott, hogy elvágja a fellegrát a város többi részétől egy haránt húzódó fal felépítésével, ami egy hosszú háború esetén erős védelmet nyújthat. [280] Ezután kinevezte magát ennek a falnak az éber őrévé és minden alkalommal bátran harcolt a helyőrség ellen. A többi gróf a saját részüknek szentelték figyelmüket, folyamatosan őrizve a várost, és megfigyelés alatt tartva a vár oromzatát és a mellvédet, elsősorban azért, hogy megakadályozzák, hogy a barbárok éjszaka létrákon felmenjenek és elfoglalják a várost, és másodsorban azért, hogy megakadályozzák, hogy bentről valaki felmenjen a falra, és onnan árulásról beszéljen a barbárokkal, és esetleg átadja a várost.

V. Így álltak a dolgok Antiókhianál. A császár, aki nagyon szeretett volna menni és segíteni a frankoknak, a vágyódása ellenére nem tehetett, a tengerparti városok és körzeteik elpusztítása és teljes lerombolása miatt. Mivel Csaka úgy tartotta Szmümrát, mintha az övé lenne, és egy Tangripermész nevű ember birtokolta Epheszosz városát, ahol régen egy templom épült az apostol és teológus

János tiszteletére. Hasonlóan más emírek más városokat tartottak hatalmuk alatt, és a keresztény lakosságot rabszolgaként kezelték és pusztulást terjesztettek mindenfelé. Sőt, mi több, övék volt Kiosz, Rodosz és még néhány másik sziget is, ahol kalózhajókat építettek. Ezért a császár bölcsőbbnek vélte először a tengerparti ügyekkel és Csakával foglalkozni, erős helyőrségeket hagyni a szárazföldön, és elég nagy flottát ahhoz, hogy megfékezzék vagy visszaverjék a törökök támadásait, és ezután a sereg többi részével elindulni az úton Antiókhiaiba és útközben legjobb tudásuk szerint harcolni a barbárokkal. Ezért küldetett a sógoráért, Dukasz Jánosért, és rábízott egy különféle országokból toborzott sereget, és elég nagy flottát a tengerparti városok elfoglalásához. Rábízta Csaka lányát is, akit Nikaiában fogtak el a többiekkel, és megparancsolta neki, hogy mindenütt hirdesse Nikaia elestét. Ha nem hiszik el, akkor mutassa meg Csaka lányát a tengerparti városok emíreinek és barbárjainak, hogy így akik ez előbb említett városok lakói lássák őt, és biztosak legyenek Nikaia elestében, és így reményvesztetten egyetlen kardcsapás nélkül átadják a városaikat. Johnt elküldte, miután ellátta minden szükséges felszereléssel.

Most elmondom, hány diadalt arattak Csaka felett, és hogyan üzték ki őt Szmürnából. A herceg, az anyai nagybácsikám, elbúcsúzott a császártól majd elhagyta a fővárost és átkelt Abüdoszba. Ott [281] hívatott egy Kaszpax⁴ nevű embert, és rábízta a flotta és az egész tengeri hadjárat vezetését. Megígérte neki, hogy ha jól harcol, akkor Szmürna elfoglalása után kinevezi őt Szmürna és a környező városok és területek kormányzójává. Tehát elküldte őt a tengeren, a flotta uraként, ő pedig a szárazföldön maradt a csapatokkal. Hamarosan Szmürna lakosai látták mind Kaszpaxot közeledni a flottával, mind Dukaszt a szárazföld felől, ezután Dukaszt tábort verni nem messze a falaktól, és

Kaspaxot lehorgonyozni a kikötőben. Mivel már hallottak Nikaia elestéről, a legkevésbé sem kívántak ellenállni Dukasznak, inkább a békéről kívántak tárgyalni. Azzal a feltétellel, hogy átadják vérontás, és egyetlen kardcsapás nélkül a várost, Dukasz hajlandó volt megfogadni, hogy szabadon és sértetlenül hazamehetnek. Dukasz beleegyezett Csaka ajánlatába, és megígérte, hogy mindent megállapodás szerint végre fog hajtani. A következő eset történt véletlenül. Ahogy Kaszpax eljött Dukasz Jánostól, egy Szmürnai odament hozzá, egy szaracént azzal vádolva, hogy ötszáz arany bizánci aranyat lopott tőle. Kaszpax megparancsolta, hogy vezessék őket elő bíróságra, de a szíriai, akit odavonszoltak azt hitte, hogy kivégzésre viszik, és a biztonsága miatt kétségbeesve előhúzta a kését, és azt Kaszpax beleibe mártotta, majd megfordult, és a combján megsebesítette Kaszpax testvérét. Ezután szörnyű zűrzavar keletkezett, a szaracén elszökött, és a flotta emberei a legénységgel együtt a városban össze-vissza rohángálva kíméletlenül megölték mindenkit. Szörnyű látvány volt, tízezer halott néhány pillanat alatt. Dukasz Jánost nagyon elszomorította Kaszpax halála, és egy időre saját kezébe vette az erőd irányítását. Ebben a minőségében körbejárt, megvizsgálta a falakat és kikergette a lakosok véleményét az általuk ismert emberekről, és mivel bátor emberre volt szükség, kinevezte Hüaleaszt, akiről a legjobbakat gondolta, Szmürna kormányzójává. Ez az ember igazi híve volt a harc istenének. Dukasz az egész flottát otthagya Szmürna védelmére, és csapataival Epheszosz városa felé vonult, amit Tangripermész és Maracész emírek tartottak uralmuk alatt. Mikor ezek a barbárok látták őt közeledni feléjük, felfegyverkeztek, és úgy rendezték [282] a csapataikat, hogy a város előtti síkságon legyen az ütközet. A herceg késedelem nélkül a seregét gyakoroltan elrendezve rájuk támadt. A csata akkor elkezdődött és a nap nagyobb

részében tartott. Mindkét fél jól harcolt és a harc kimenetele bizonytalan volt, míg végül a törökök megfutamodtak, és teljesen legyőzettek. Ekkor sokukat megölték, és még többet foglyul ejtettek. Nem csak a közkatonákat, hanem magukat a emíreket is, és a foglyok száma elérte a kétezret. Mikor erről a császár tudomást szerzett megparancsolta, hogy szórják szét őket a környező szigeteken. Az elmenekült törökök átkeltek a Meander folyón és Polübotoszba mentek lenézve és jelentéktelennek tartva Dukaszt. Ez azonban nem így volt. Petzeaszt Epheszosz kormányzójaként otthagya az egész sereggel utánuk indult a császár parancsára, de nem rendezetlen összeviasszásban, hanem rendezetten, ahogy tapasztalt hadvezér vonul az ellenség ellen. A törökök, ahogy említettem, a Meanderen át Plübotoszba és más folyóparti városokba mentek. A herceg azonban nem követte az útvonalukat, hanem a rövidebb úton utazva, fölényesen elfoglalta Szardeiszt és Philadelphiát, és Kekaumenosz Mihály védelmére bízta őket. Mikor elérte Latakiát, a lakosok azonnal kijöttek elé, így szívélyesen bánt velük, mivel önszántukból csatlakoztak hozzá, és engedte nekik, hogy biztonságban otthon maradjanak, még kormányzót sem nevezett ki föléjük. Polübotoszba érve véletlen összefutott törökök egy nagy tömegével, és míg azok a csomagjaikat pakolták, egy rövid ütközetben teljesen legyőzte őket. Sokat megölték, és a megszerzett zsákmány arányban állt nagy számukkal.

VI. Mielőtt Dukasz visszatért, a törökökkel való harcból, a császár felkészült, hogy segíteni menjen a frankoknak Antiókhíába. Elérte Philoméliont teljes seregével, miután sok barbárt megölt ütközben, és sok várost elpusztított, amelyet eddig azok tartottak. Itt megtalálták az Antiókhíából küldött emberek, Grant-Mesnil-i Vilmos⁵, István, francia gróf⁶, és Aliphasz fia, Péter⁷. Ezeket kötélen eresztették le Antiókhia falairól, átkeltek a Tarszoszon, és jelentették a császárnak, hogy

milyen szörnyű helyzetbe kerültek a frankok, és eskü alatt [283] beszámoltak neki a végső pusztulásról. Erre a császár még jobban szeretett volna a segítségükre sietni, bár mindenki megpróbálta lebeszélni erről a vállalkozásról. Ezután egy hír kezdett terjedni mindenhol, miszerint egy hihetetlenül nagy barbár sereg kelt útra, hogy legyőzze őt. (Mivel Khorászan szultánja, meghallva, hogy a császár a frankok segítségére akar menni, megszámlálhatatlanul sok embert gyűjtött össze Khorászánból és más tartományokból, teljesen felszerelte őket, és fia, Iszmáil parancsnoksága alatt elküldte őket azzal az utasítással, hogy győzzék le a császárt, még mielőtt az eléri Antiókhíát). Így aztán a császár hadjáratát megakadályozták a frankok által hozott hírek és az Iszmáil közeledéséről szóló hírek. Azt a hadjáratot, amire a frankok érdekében azzal a vágygal készült, hogy eltörölje a törököket, akik oly keményen harcoltak ellenük, és legfőképpen a vezetőjüket Kerbogát. Mivel kiszámolta, hogy valószínűleg mi fog történni a jövőben, vagyis, hogy lehetetlenség megmenteni a várost, amit a csak most foglaltak el a frankok és még zűrzavaros állapotban van, és azonnal megostromolják kívülről a hagariták. Hogy a frankok lemondva minden segítségről, a saját életüket meneküléssel mentve üres falakat fognak az ellenségnek hagyni. Mivel a frankok népe általában önfejlő és független, sosem alkalmaz harci fegyelmet vagy tudományt, hanem mikor háborúra és harcra kerül a sor, harag ébred a szívükben, és nem lehet őket visszafogni. Ez nem csak a katonákra vonatkozik, hanem a vezetőikre is, mivel berontanak az ellenséges vonalak közé ellenállhatatlan erővel, főleg ha az ellenfél egy kicsit enged. Azonban a jó stratégiájú ellenfél gyakran csapdát állít nekik, és ha módszeresen üldözi őket, akkor ez a bátorság elpárolog. Röviden tehát a frankok első támadásának nem lehet ellenállni, de utána rendkívül könnyű legyőzni őket mind a fegyvereik súlya, mind a szenvedélyes és okatlan viselkedésük miatt.

Ezen okok miatt, mivel seregei elégtelenek voltak az ellenség számával szemben, és nem tudta sem megváltoztatni a frankok döntését, sem jó tanáccsal saját érdekében meggyőzni őket, jobbnak látta nem vonulni tovább. Még kevésbé akart Antiókhia védelmére sietni, ha ezzel Konstantinápoly pusztulását okozhatja. Attól is tartott, hogy ha a számtalan török törzsek legyőzik őt, akkor Philomélion [284] környékének lakói áldozatul eshetnek a barbárok kardjának, ezért elrendelte, hogy a hagariták közeledését mindenütt kihirdessék. Azonnal kihirdették ezt, azzal a paranccsal, hogy minden férfi és nő hagyja el az otthonát a törökök megérkezése előtt, így mentve életüket és annyi vagyon, amennyit el tudnak vinni. Mindegyik úgy döntött, hogy elkíséri a császárt, nem csak férfiak, de a nők is.... Ezeket az intézkedéseket hozta a császár a foglyokat illetően. Ezután leválasztotta a sereg egy részét, majd további részekre bontotta azt és elküldte őket a haragének ellen azzal a paranccsal, hogy ha találkoznak közeledő törökökkel, akkor szálljanak szembe velük, és harcoljanak kitartóan, ily módon hátráltatva támadásukat a császár ellen. A császár, a barbár foglyok tömegével és azokkal a keresztényekkel, akik csatlakoztak hozzá, visszatért a fővárosba. Mikor a fő emír, Iszmáil hallott a császár tetteiről, miszerint, hogy az elhagyta Konstantinápolyt, nagy mézárításokat hajtott végre útközben, sok kis várost, amin áthaladt, romokban hagyott, nagy számú zsákmányt és foglyot ejtett, és most visszatér a fővárosba, nem hagyva számára semmit, le kellett, hogy mondjon arról, hogy elkapja áldozatát. Ezért más irányba fordult, és elhatározta, hogy megostromolja Palpertet, amit nem sokkal azelőtt foglalt el a híres Gabrasz Teodórosz, és elérve a város mellett húzóódó folyót, letáborozott seregével. Mikor Gabrasz értesítették erről, úgy gondolta, hogy megtámadja őket éjszaka. Azonban Gabrasz vállalkozásának kimenetelét, az ő származását és jellemét történetem

egy alkalmasabb helyére tartom fenn, jelenleg maradjunk a témánál.

Most a latinok az éhség és a blokád által szörnyen szorongatva elmentek Péterhez⁸, a püspökhöz, akit Helénopoliszban hódítottak meg, ahogyan azt már elmagyaráztam, és tanácsot kértek tőle. Azt mondta nekik: „Megígértétek, hogy tisztán tartjátok magatokat, míg eléritek Jeruzsálemet, és ezt az ígéretet, úgy gondolom, megszegtétek, ezért nem segített benneteket Isten úgy, mint azelőtt. Ezért most forduljatok az Úrhoz, siránkozatok bűneitek miatt fejetekre hamut hintve, mutassátok bűnbánatokat a sok könnyel és imával telt virrasztással. Én magam is azzal fogom tölteni az időmet, hogy Istent kiengeszteljem irántatok.” Engedelmeskedtek a püspök utasításainak. Néhány nap múlva a püspök isteni hangtól sarkallva összehívta a legfontosabb grófokat és azt tanácsolta nekik, hogy ássanak az oltár jobb oldalánál, és ott [285] megtalálják a Szent Szöveget⁹. Úgy tettek, ahogy utasította, de nem találták meg. Kedvüket veszítve tértek vissza és jelentették, hogy sikertelenek voltak küldetésükben. Ezután még komolyabban imádkozott, és meghagyta nekik, hogy figyelmesebben keressenek. Megint a rendelés szerint cselekedtek, és mikor megtalálták, amit kerestek örömtől, és áhítattól áthatottan nyomban Péterhez vitték. A szent és ősi Szöveget Iszangeleszre bízták, hogy viselje a csatában, mert ő volt a legjámborabb közülük. Másnap egy titkos ajtón kitortek a törökökre. Ez alkalommal egy Flandersz¹⁰ nevű ember könyörgött nekik, hogy egy kérését teljesítsék, azt, hogy engedjék őt három barátjával elsőként kilovagolni a törökök ellen. Ezt a kérését teljesítették, és mikor a seregek mindkét oldalon századonként felsorakoztak az összeütközésre készülve, ő leszállt a lováról, leborult a földre és háromszor imádkozva Istenhez, kérte segítségét. Majd mindannyian azt kiáltották, hogy: „Isten velünk van!” és teljes vágatában megindultak egyenesen Ker-

boga felé, aki egy dombocsán állt. Gyorsan lecsaptak útközben lándzsájukkal a törökökre, és a földre terítették őket. A törökök úgy megijedtek ettől, hogy még mielőtt a csata elkezdődött volna, menekülni kezdtek, mivel Isten nyilvánvalóan a keresztényeket segítette. A menekülő törökök többségét figyelmetlenségük miatt elnyelték a folyó örvényei és megfulladtak, így akik utánuk futottak, a megfulladtak testét használták híd gyanánt. Miután a menekülőket tekintélyes távolsáig üldözték visszatértek a volt török vonalakhoz, ahol megtalálták a barbárok csomagjait és az összes zsákmányt, amit azok vittek. Ezt azonnal el akarták tüntetni, de annyi volt, hogy alig bírták harminc nap alatt beszállítani Antiókhiaába. Helyben maradtak egy ideig, hogy kipihenjék a harc fáradalmait, és Antiókhiaira gondolva, keresték valakit, aki az őrzését elvállalná. Ez az ember Boemund volt, aki már a város elfoglalása előtt ezt a tisztséget kérte. Felruházták tehát teljhatalommal Antiókhia felett, és ők maguk elindultak Jeruzsálem felé. Útjuk során több tengerparti erődtményt elfoglaltak, de mivel annyira szerettek volna már Jeruzsálembé érni, elhaladtak azok mellett, amik nagyon erősek voltak és hosszú ostromot igényelt volna az elfoglalásuk. Körbevették Jeruzsálem falait, és gyakran támadást intéztek ellenük. Ostromolták a [286] várost és egy holdhónap alatt el is foglalták, és megöltek sok szaracén és zsidó lakost. Miután mindannyiukat leigázták, és senki sem állt nekik ellen, egyhangú hozzájárulással felruházták Gottfriedet a legfőbb hatalommal, és „királynak”¹¹ nevezték.

VII. A frankok hadjáratának hírért elvittek Babilon hercegének, Danismendidának,¹² aki mikor meghallotta, hogy azok elfoglalták Jeruzsálemet és Antiókhiaát és több más várost a környékén, nagy sereget gyűjtött, ami örményekből, arabokból, szaracénokból és hagaritákból¹³ állt, és elküldte őket a frankok ellen. Gottfried bejelentette ezt a frankoknak, akik megfelelően felkészültek, hogy találkozz-

zanak velük, és levonultak Jaffába és ott várták jövetelüket. Onnan továbbmentek Ramlába ahol a nagy György mártír szenvedett, találkoztak Danismendida közeledő seregével, és rögtön csatába kezdtek velük. A frankok gyorsan legyőzték őket. Azonban másnap az ellenség elővédje utolérte őket hátulról, a latinokat megverték és azok életükért menekülve Ramlába mentek. Balduin¹⁴ gróf maradt távol egyedül a csatából, mert elmenekült, de nem gyávaságból, hanem, hogy lépéseket tegyen a saját biztonsága érdekében és, hogy sereget gyűjtsön a babilóniaiak ellen. A latinok közül sokan elesetek ott, de még többet vittek Babilonba fogolyként. Ezután az egész babilóniai sereg megfordult és sietett elfoglalni Jaffát, mert ez a barbároknál a szokás.

Eközben Balduin, akit fentebb említettem, körbelátogatta a kis városokat, amiket a frankok elfoglaltak, és azokból jelentékeny számú gyalogos- és lovas katonát gyűjtött, megfelelő sereget szervezett és a babilóniaiak ellen vonult és teljesen legyőzte őket. Mikor a császár hallott a latinok Ramla melletti kudarcáról, nagyon elszomorodott, hogy fogolyként elvitték azokat a grófokat, akiket fizikai erejük teljében ismert, és akik régi hősök leszármazottjai, ezért nem tudta elvisselni a gondolatot, hogy őket idegen országba vigyék fogságba. Küldetett egy Bardálesz nevű emberért, nagy pénzösszeget adott neki a váltságdíjakra és elküldte Babilonba a grófokról Danismendidának írt levelekkel együtt. Miután elolvasta a császár levelét, Amerinmes önként elengedte váltságdíj kérése nélkül a grófokat Gottfried kivételével. Mivel Gottfriedet már korábban elengedte az öccse, Balduin [287] által fizetett váltságdíj ellenében. Mikor a grófok visszatértek a fővárosba a császár előkelően fogadta őket, sok pénzt adott nekik, és miután kipihenték magukat, hálától áthatva hazaküldte őket. Azonban Gottfried, miután újra Jeruzsálem királyává választották, elküldte öccsét Balduint Edesszába. Erre a császár megparancsolta

Iszangelesznek, hogy adja át Latakiát Andronikosz Kintilukosznak, Marakleát és Balaneusz erődjét Eumathiosz¹⁵ katonáinak, aki akkor Ciprus kormányzója volt; és vonuljon tovább és tegyen meg mindent, hogy harccal elfoglalja a többi erődöt is. Ezt ő a császár levelének engedelmeskedve megtette. Miután átadta az erődöket a fent említett embereknek Antaraduszba ment, és azt harc nélkül elfoglalta. Amint ez eljutott a damaszkuszi Atapakasz fülébe, nagy sereget gyűjtött, és felvonult ellene. Mivel Iszangelesznek nem volt elegendő ereje, hogy ilyen sereggel szembeszálljon kidolgozott egy tervet, ami inkább volt ravasz, mint bátor. Azt mondta merészen a lakóknak, hogy: „Mivel ez az erőd nagyon nagy, el fogok bújni benne valahol, és mikor Atapakasz megjön nem szabad elmondanotok az igazat, hanem biztosítanotok kell őt arról, hogy elmenekültem, mert megijedtem.”

Ezért, mikor Atapakasz megérkezett és Iszangeleszről kérdezett, elhitte a történetet, hogy az elfutott, és mivel emberei fáradtak voltak, táborot vertek a falak közelében. A lakók kedvesen fogadták őket, ezért a törökök biztonságban érezték magukat, és mivel nem tartottak ellenséges támadástól elengedték a lovaikat a mezőn. Egyik nap délben, mikor a nap sugarai függőlegesen sütöttek, Iszangelesz és emberei (körülbelül négyszázan voltak) teljesen felfegyverkezve hirtelen kitérték a kapukat és egyenesen a táboruk közepébe rontottak. Azok a törökök, akik bátran szoktak harcolni, nem féltették az életüket és harcba szálltak vele, a többi meneküléssel igyekezett biztonságba kerülni. A síkság szélességének, és annak köszönhetően, hogy nem szakította meg azt mocsár vagy szakadék, a latinok le tudták győzni mindegyiküket. Így nagy részük a kardnak esett áldozatul, csak keveset ejtettek foglyul. Miután ezzel a taktikával legyőzte a törököket, Tripoliszba vonult. Megérkezésekor azonnal elfoglalta a Tripolisszal szemben álló domb csúcsát, (ami

a Libanoni-hegység egy nyúlványa) hogy a megerősített táborát ott rendezze be és, hogy eltérítse a patakat, ami ennek a dombnak a lejtőjéről folyt Tripoliszba. Ezután jelentést írt a császárnak arról, hogy miket vitt véghez és könyörgött neki, hogy egy jól megerősített erődítményt [288] építtessen oda, mielőtt újabb sereg érkezik Khorászánból és legyőzi őt. A császár Ciprus kormányzóját bízta meg az erőd felépítésével, és megparancsolta neki, hogy gyorsan indítson útra egy flottát az Iszangelesz által megadott helyre a szükséges kellékekkel és kőművesekkel, hogy megépítsék az erődítményt. Ez történt, míg Iszangelesz Tripolisz előtt táborozott és minden erőfeszítést megtett, hogy elfoglalja. Másrésztől, mikor Boemund értesült Kintilukosznak bevonulásáról Latakiába, a gyűlölet melyet oly sokáig táplált a császár ellen most kitört belőle, és elküldte unokaöccsét Tankrédet egy jelentékeny sereggel, hogy megostromolja Latakiát. Amint ennek híre eljutott Iszangeleszhez, ő a legcsekélyebb késlekedés nélkül Latakiához sietett és tárgyalásokat kezdett Tankréddel, és mindenféle érveléssel megpróbálta rávenni, hogy elálljon a város ostromától. Azonban mikor egy hosszú eszmecsere után rájött, hogy nem tudja meggyőzni, hogy mintha „egy süket embernek énekelt volna” elvonult és visszament Tripoliszba. Tankréd kicsit sem enyhített az ostromon, ezért mikor Kintilukosznak látta Tankréd elszántságát rájött, hogy nagyon szorult helyzetben vannak, és segítséget kért Ciprusból. A ciprusi hatóságok azonban késlekedtek, őt pedig erőteljesen szorongatta az ostrom és az éhínség nyomása, úgy döntött, hogy átadja a várost.

VIII. Ezen események alatt Gottfried meghalt, és szükségessé vált egy újabb királyt választani, hogy átvegye a helyét. A jeruzsálemi latinok azonnal küldtek Iszangeleszért Tripoliszba, hogy őt tegyék Jeruzsálem királyává. Ő azonban folyton halogatta elindulását Jeruzsálembé. Ezért, mikor a latinok

Jeruzsálemben hallották, hogy Iszangelesz elment a fővárosba és ott időzött, elküldettek az épp Edesszában tartózkodó Balduinért, és kinevezték Jeruzsálem királyává. A császár nagy örömmel fogadta Iszangeleszt, és mikor meghallotta, hogy Balduin elfogadta a jeruzsálemi uralmat, maga mellett tartotta őt.

Ekkor érkezett meg a normann sereg, melynek vezetője egy Flandersz¹⁶ nevű testvérpár volt. A császár újra meg újra azt tanácsolta nekik, hogy ugyanazon az úton menjenek, amin eddig vonultak a seregek, Jeruzsálemet a tengerpartnál ériék el és csatlakozzanak a latin sereg többi részével. Rájött azonban, hogy nem hallgatnak rá, mivel nem akartak csatlakozni a frankokhoz, hanem egy másik, keletebbre levő úton akartak menni egyenesen Khorásánba, abban a reményben, hogy elfoglalják azt. A [289] császár tudta, hogy ez a terv meggondolatlan, és nem szerette volna, hogy ilyen sokan elpusztuljanak. (mivel ötvenezer lovas és százezer gyalogos volt) Ezért mikor rájött, hogy nem hallgatnak rá, megpróbálta – ahogy a mondás mondja – a második legjobb megoldást megvalósítani. Küldetett Iszangeleszért és Tzitaszért, és megkérte őket, hogy kísérik el a normannokat, adjanak nekik a saját érdekükben tanácsokat és próbálják az őrült vállalkozásuktól minél messzebb tartani őket. Miután átkeltek a tengerszoroson Kibotosznál, Örményországba siettek, és Ankarába érve rohammal elfoglalták azt. Másnap átkeltek a Halüszon és elértek egy kis városba. Ezt rómaiak lakták, és ezért a polgárai cseppet sem nem félték. A papok a szentelt csuhájukba öltöztek, az evangéliumot és kereszteteket hordozva kimentek, hogy találkozzanak keresztény társaikkal. A normannok azonban embertelen és kíméletlen módon lemészárolták nem csak a papokat, de a többi keresztényt is, és egészen meggondolatlanul folytatták az útjukat Amaszia irányába. A törökök azonban, akik gyakorlottak voltak a harcban, elfoglalták és felégették az összes falut és élelemforrást, és

mikor utolérték a normannokat, nyomban megtámadták őket. Egy hétfői napon a törökök följük kerekedtek. A latinok tábor vertek ott, ahol voltak, lepakolták csomagjaikat, és másnap a két sereg újra összecsapott. Azután a törökök letáboroztak a latinok körül, és nem engedték őket, kimenni még takarmányért sem, vagy, hogy a teherhordó állatokat és lovakat a vízhez vigyék. A frankok most látták, hogy a pusztulás vár rájuk, és az életük teljes semmibe vevésével másnap (ez szerda volt) jól felfegyverkeztek, és harcba kezdtek az ellenféllel. Mivel a törökök a hatalmukban tartották őket, többé nem dárdákkal és nyilakkal harcoltak, hanem előhúzták kardjaikat, és közelharccá változtatták a csatát. Hamarosan legyőzték a normannokat, akik visszavonultak a táborba és tanácsot kértek. Mivel a kiváló császár, akire nem hallgattak mikor ésszerű tanácsot adott nekik nem volt ott, ezért Iszangeleszhez és Tzitaszhoz fordultak tanácsért, és egyúttal azt is meg akarták tudni, hogy van-e a közelben a császár hatáskörébe tartozó hely, ahova menekülhetnének. Csomagjaikat, sátraikat és az egész gyalogságot otthagyták, ahol voltak, és amilyen gyorsan tudtak ellovagoltak az örmény tengerpart és Pauré felé. Ezután a törökök hirtelen rajtaütöttek a táboron, elvittek mindent és üldözőbe vették, majd teljesen legyőzték és [290] megsemmisítették a gyalogságot, a nőket kivéve, akiket elfogtak és mutatóba visszavittek Khorásánba. Ezek voltak a törökök tettei a normannok ellen. Iszangelesz és Tzitasz a néhány megmaradt lovaggal visszatért a fővárosba. A császár fogadta őket, sok pénzt adott nekik, és miután pihentek megkérdezte őket, merre szeretnének menni. Jeruzsálemet választották. Ezután újabb ajándékokkal halmozta el őket, és mindent rájuk bízva elküldte őket a tengeren. Iszangelesz azonban a főváros elhagyása után vissza akart menni a seregéhez, ezért visszament Tripoliszba, aminek legyőzésére régóta vágyott. Ezután egy halálos betegségnek esett

áldozatul és utolsó leheletével az unokaöcsését, Vilmost hívatta és ráhagyta örökségként az összes várost, amit elfoglalt, és kinevezte az összes seregének vezetőjévé és irányítójává. Mikor a halálának híre eljutott a császárhoz, azonnal írt Ciprus kormányzójának és megparancsolta neki, hogy küldje el Nikétász Kalintészt rengeteg pénzzel Vilmoshoz, hogy kiengesztelje és, hogy rávegye, hogy esküt tegyen, hogy így fenntartsa a töretlen hűséget a császárhoz, ahogy azt elhunyt nagybácsija Iszangelesz is tette haláláig.

IX. Hamarosan értesült a császár arról, hogy Tankréd elfoglalta Latakiát, ezért levelet küldött Boemundnak, ami így szólt: „Ismered az esküt, amit nem csak te, de az összes gróf tett a római birodalomra. Te voltál az első, aki megszegte azzal, hogy fenntartottad uralmad Antiókiában, és több erődítményt elfoglaltál, még magát Latakiát is. Ezért vonulj vissza Antiókiából és az összes többi városból, és tedd, ami jogos és igazságos, ne okozz bajt és háborút magadnak.” Boemund a császár levelét olvasva nem válaszolhatott hazugságot, ahogy általában tette, mert a tények nyíltan kimondták az igazságot. Ezért látszólag helyeselte a leírtakat, de minden rosszért, amit tett a felelősséget a császárra hárított, és ezt írta vissza: „Nem én, hanem te vagy az oka az egésznek. Mert megígérted, hogy nagy sereggel utánunk jössz, de sosem gondoltál rá, hogy tetteiddel bizonyítsd ígéreted. Mikor elértük Antiókiát három hónapig harcoltunk nagy nehézségben az ellenség és az éhínség ellen, ami sokkal súlyosabb volt, mint amit valaha tapasztaltam, és aminek eredményeképpen többségünk a törvények által tiltott ételeket ette. Sokáig kibírtuk, és míg [291] ilyen veszélyben voltunk még Tatikiosz – aki pedig felséged hűséges szolgája, akit azért nevezett ki, hogy segítsen minket – is elment, és itt hagyott minket. Mégis elfoglaltuk a várost, gyorsan és véglegesen legyőztük a csapatokat, amelyek Khorászánból érkeztek Antiókhia felmentésére. Miért lenne igazsá-

gos önként megfosztani magunkat attól, amit a saját erőfeszítésünkkel és verejtékünkkel szereztünk meg?” Mikor a követek visszatértek tőle, a császár a levelét olvasva felismerte, hogy ő még mindig ugyanaz a Boemund, és nem lett bölcsőbb, ezért úgy döntött, hogy meg kell védenie a római birodalom határait, amilyen hosszán csak lehet, és meg kell állítania a másik heves támadását. Ezért elküldte Butumitészt Kilikiába nagyszámú sereggel, és a katonák színe-javával. Mind harcias férfi, Árész követői, köztük Bardasz és a főpohárnok Mihály, mindkettő fiatalágának virágában és pelyhedző szakállal. Ezt a kettőt gyermekkorukban vette magához a császár, és alaposan kiképezte őket hadtudományból. Most, mivel ő volt a leghűségesebb, Butumitész mellé adta őket és még ezer nemesi születésű embert, vegyesen frankokat és rómaiakat. Elkísérték őt, és mindenben engedelmeskedtek neki, és óránként titkos levelekben tudatták vele az eseményeket. Az volt a terve, hogy leigázza Kilikia egész tartományát, hogy így könnyebben kivitelezhesse az Antiókiával szembeni tervét. Butumitész elindult egész seregével és elérte Attalia városát. Ott észrevette, hogy Bardasz és Mihály a főpohárnok nem tesz eleget kívánságainak ezért, hogy megakadályozza, hogy esetleg az egész sereg fellázadjon, így hiábavaló legyen az egész munkája, és vissza kelljen térnie Kilikia anélkül, hogy bármit is véghezvitt volna, azon nyomban részletesen leírt mindent a két emberről a császárnak és kérte, hogy szabaddítsa meg őt tőlük. A császár tisztában volt a bajjal, ami ilyen kezdet után következni szokott, ezért a két embert és a többieket, akikre gyanakodott, levélben arra utasította, hogy teljes sebességgel vonuljanak Ciprusra és csatlakozzanak Konstantin Eurphorbenuszhoz, aki akkor a Ciprus kormányzója címet bírta, és engedelmeskedjenek neki mindenben. E levél kézhez kapása után azok boldogan távoztak Ciprusra. Azonban rövid idő után, amit Ciprus kormányzójánál töltöttek, el-

kezdték szokásos szemtelenségüket, amiért a kormányzó ferde szemmel nézett rájuk. Mivel azonban az ifjak tisztában voltak a császár irántuk érzett szeretetével, írtak a császárnak, leszidták Euphorbenuszt és kérték visz-szahívásukat Konstantinápolyba. Miután levelüket gondosan átolvasta a császár, [292] aki több gazdagot (akikre gyanakodott) elküldött ezzel a kettővel Ciprusra attól tartott, hogy azok bosszúból fellázadnak a két ifjú pártján, ezért azon nyomban megparancsolta Kantakuzenosznak, hogy menjen és hozza vissza őket. Amint Kantakuzenosz megérkezett Küreniába küldetett értük és visszavitte őket. Ez történt azzal a kettővel, vagyis Bardasszal és a főpohárnok Mihállyal.

Butumítész eközben Monasztrasszal és a válogatott tisztekkel, akik vele maradtak elérte Kilikiát és rájött, hogy az örmények már fegyverszünetet kötöttek Tankréddel. Ezért elhaladt mellettük és elfoglalta Marast és az összes környező falut és erődöt. Azután otthagyta a félbarbár Monasztraszt, (akit már megemlítettem ebben a történetben) mint kormányzót elegendő sereggel, hogy megvédje az országot és ő maga visszatért a fővárosba.

X. Amikor a frankok kivonultak Jeruzsálemből, hogy elfoglalják Szíria városait, nagy jutalmat ígértek Pisa püspökének¹⁷, ha segít nekik tervezett céljuk elérésében. Ő beleegyezett a kérésbe, meggyőzött két másik a part mentén lakó urat is, hogy tegyenek hasonlóképp, és késlekedés nélkül felszerelt összesen kilencszáz, két-, és három evezősoros hajót, dromonokat¹⁸, és más gyors hajókat, majd előrehajózott találkozni a frankokkal. Néhány hajót elkülönített és elküldte őket fosztogatni Korfut, Leukaszt, Kephallénát és Zakünthoszt. Ezt hallva a császár megparancsolta, hogy minden római uralom alatt álló ország szolgáltasson hajókat. Számosat építtetett magában a fővárosban és időnként körbejárt egyárbocosán és utasította a hajóácsokat, hogy hogyan készítsék a hajókat.

Mivel tudta, hogy a pisaiak képzettek voltak a tengeri hadviselésben és félt velük csatázni, ezért minden hajó orrára tetetett egy bronz vagy vas oroslán, vagy más szárazföldi állat fejet, aminek a szája tátva volt, és ezeket bearanyoztatta. Már a pusztá látványuk is rettenetes volt. A csöveket, amelyek a tüzet az ellenség felé irányították, átvezettette a vadállatok száján, így úgy nézett ki, mintha az oroslánok és hasonló állatok hánynák a tüzet. Ily módon készítették elő ezeket a hajókat. Ezután Tatikioszért küldetett, aki frissen ért vissza Antiókiából, és rábízta ezeket a hajókat, kinevezve őt ezek legfőbb vezetőjének. Az egész flottát azonban Landulf parancsnoksága alá helyezte, és a Nagyherceg méltóságba emelte őt, mivel ő volt a legtapasztaltabb a tengeri ütközetekben. Április folyamán hagyták el a fővárost és Szamoszra [293] hajóztak a római flottával. Ott partra szálltak és a szárazföldre húzták a hajókat, és hogy erősebbé és tartósabbá tegyék, bekátrányozták őket. Mikor azonban meghallották, hogy a pisai flotta elhagyta őket, felhúzták horgonyaikat és utánuk indultak Kos felé, és este érték el a szigetet, amit a pisaiak reggel. Mivel nem találkoztak a pisaiakkal, elhajóztak a keleti kontinensen fekvő Knidoszra. Oda érkezvén, bár lekéstek áldozatukról, ott találtak néhány pisait akit hátramaradtak, és mikor kérdezősködtek, hogy merre távozott a pisai flotta azt a választ kapták, hogy Rodoszra. Azon nyomban eloldozták a köteleket és utolérték őket Pátra és Rodosz közt. Mikor a pisaiak megpillantották őket, gyorsan harci alakzatba rendezték flottájukat és megelesítették elméjükét és kardjaikat a csatára. Ahogy a római sereg közelebb húzódott, egy bizonyos peloponnészoszi gróf, név szerint Perikütész és egy kitűnő navigátor, egy evezősoros hajóját gyorsan a pisaiak ellen vitte, ahogy meglátta őket. Tűzként hatolt át köztük, majd gyorsan visszatért a római flottához. A római flotta azonban nem kockáztatott meg egy hagyományos

tengeri csatát a pisaiakkal, hanem egy sor gyors, szabálytalan támadást hajtott végre ellenük. Elsőként maga Landulf húzódot közel a pisai hajókhoz, tüzet vetett feléjük, azonban rosszul célzott, így a tűz pazarlásán kívül semmit sem ért el. Azután egy Elemon gróf nevű ember merészen megtámadta a legnagyobb hajó tatját, de belegabalyodott a kormánylapátokba, és mivel nem tudta magát kiszabadítani könnyen elfoglalhatták volna, ha nagy lélekjelenléttel nem zúdít nagy sikerrel tüzet az ellenfélre. Ezután gyorsan megfordította hajóját, és felgyújtott még három a legnagyobb barbár hajók közül. Ebben a pillanatban egy szélroham csapott a tengerre, felkorbácsolta azt és egymásnak csapta a hajókat, az elsüllyedéssel fenyegetve azokat (Mivel a hullámok zúgtak, a vitorlarudak recsegték és a vitorlák elhasadtak). A barbárok most teljesen megijedtek, egyrészt a tűz miatt, amit rájuk irányítottak, (mert nem voltak hozzászokva ilyen gépezetekhez, sem a tűzhez, ami általában felfelé lángol, de ez esetben arra ment amerre a tüzet küldő akarta, sokszor lefelé vagy oldalra) másrészt megzavarta őket a vihar, ezért elmenekültek. Ezt tették tehát a barbárok. A római flotta a maga részéről egy kis szigethez ment, [294] amit a helyiek Szeutlusznak hívtak, és hajnalban elhajóztak és Rodosz kikötőjébe mentek. Ott partra szálltak és elővezették az összes foglyot, akit ejtettek, köztük Boemund unokaöccsét is, rájuk ijesztettek azzal, hogy vagy eladják őket rabszolgának vagy megölik őket. Mivel észrevették, hogy a rabokra nem hatottak ezek a fenyegetések és nem aggódtak a rabszolgáság miatt sem, ott helyben lemészárolták őket. A pisai flotta maradéka az útba eső szigetek, elsősorban Ciprus kifosztásának szentelte figyelmét. Philokalész Eumathiosz mivel ott volt, elindult feléjük. Erre a tengerészek úgy megzavarodtak a félelemtől, hogy nem is gondoltak azokra, akik elmentek a hajóról fosztogatni, hanem nagy részüket otthagya a szigeten, sietve

kioldozták a köteleket és elhajóztak Latakiába Boemundhoz. Mikor a tengerészek, akiket otthagytak a szigeten, hogy fosztogassanak visszaértek és nem látták hajóikat kétségbeesésükben a tengerbe vetették magukat, és megfulladtak.

A római flotta parancsnokai, magát Landulfot is beleértve összegyűltek Cipruson, és egy békeajánlatról elköлдéséről döntöttek. Mivel mindenki beleegyezett, Butumitészt küldték Boemundhoz. Az utóbbi fogadta őt, és tizenöt napig ott tartotta. Ekkor éhínség tört ki Latakiában és mivel Boemund még mindig Boemund volt és nem változott egyáltalán, nem tanulta meg beszélni a béke szavait, küldetett Butumitészért, és ezt mondta neki: „Nem béke vagy barátság miatt jöttél ide, hanem, hogy felgyújtsd a hajóimat. Menj most el, és légy hálás, amiért sértetlenül távozhatsz innen.” Butumitész elhajózott tehát és Ciprus kikötőjében találkozott azokkal, akik elküldték. A beszámolójából teljesen megértették Boemund gonosz természetét, és a béke lehetetlenségét közte és a császár közt, ezért elhagyták Ciprust minden hajójukkal és vízi úton visszatértek a fővárosba. Azonban Szükével szemben egy nagy vihar keletkezett és minden hajó kivéve, amelyiket Tatikiosz irányította félig vagy teljesen összetört a parton. Ezek voltak a pisai flottához kapcsolódó események. Boemund a veleszületett ravaszsággal félt, hogy a császár a római flottát a kikötőjében tartja, és így egyszerre védi Ciprust, és akadályozza meg, hogy szövetségesei Lombardiából eljussanak hozzá a keleti parton. Ezen megfontolások miatt elhatározta, hogy ő maga építi újjá a várost és elfoglalja a kikötőt. [295] Kurikum¹⁹ régen egy jól megerősített város volt, de később hagyták romba dőlni.

A császár már gondolt erre, és megelőzte Boemund tervét azzal, hogy az eunuch Eustathioszt (akit a Kanikleosz rangjáról²⁰ előléptetett a flotta főparancsnokává) elküldte azzal a parancssal, hogy foglalja el

Kurikumot a lehető leggyorsabban. Továbbá gyorsan újjá kellett építse azt Szeleukeia erődjével együtt, ami attól hat stadion távolságra volt, megfelelő helyőrséget hagyania mindkettőben, és kinevezni Sztratégiosz Sztrabosz herceget (egy kis testű, de hosszú és széles körű harci tapasztalatokkal rendelkező férfi volt) a vezetésükre. Ezen kívül nagy flottát kellett a kikötőben lehorgonyozva tartania, és megparancsolni nekik, hogy figyeljenek a Lombardiából Boemund segítségére érkezőkre és segítsenek védeni Ciprust is. Ezért flotta főparancsnoka elindult, és megelőzve Boemund törekvését felújította a várost és visszaállította korábbi állapotába. Újjáépíttette Szeleukeiát és biztosabbá tette azzal, hogy árkot ásatott köré. Mindkét városban nagy számú helyőrséget hagyott Sztratégiosz herceg irányítása alatt. Végül lement a kikötőbe és jelentékeny flottát hagyott ott a császár utasításainak megfelelően, azután visszautazott a fővárosba, ahol pazar ajándékokat és dicsértet kapott a császártól.

XI. Ezek a dolgok történtek tehát Kurikumnál. Egy év elteltével, mikor Alexiosz²¹ arról értesítették, hogy a genovai flotta szövetségre készül lépni a frankokkal, előre látta, hogy ez majd valószínűleg nagy veszteséget okoz a római birodalomnak. Ezért elindította jelentékeny erővel Kantakuzenoszt szárazföldön, és egy sietősen előkészített flottával Landulfot a tengeren, és megparancsolta neki, hogy amilyen gyorsan csak lehet, menjen a part legdélebbi részére, hogy megütközzön a genovaiakkal, akiknek ott el kellett haladniuk. Miután ők ketten a jelzett utakon elindultak egy súlyos és elviselhetetlen vihar elkapta őket, ami miatt sok hajó szétzúzódot. Kihúzták őket a szárazföldre, és óvatosan egy réteg szurkot raktak rájuk. Ezután, mikor Kantakuzenosz értesült arról, hogy a genovai flotta közvetlen mellettük hajózik dél felé, azt javasolta Landulfnak hogy vigye a tizennyolc hajót (annyi volt csak a tengeren, a többi a partra húzták)

és hajózzon Malea hegyfokához, ott várjon a császár tanácsának megfelelően, és mikor a genovai flotta elhalad, kezdjen csatát, ha van bátorsága [296] harcolni velük. Ha nincs, akkor óvja meg saját és a legénysége biztonságát azzal, hogy kiköt Koronénél. Kantakuzenosz, helyesen, összegyűjtötte a maradék római flottát, felhívta a hajókra az összes férfit, aki ott volt vele és olyan gyorsan üldözni kezdte a genovai flottát, ahogy csak tudta. Nem tudta elkapni őket, ezért Latakia-ba ment, mivel minden erejével folytatni akarta a harcot Boemund ellen. Csakugyan hozzálátott feladatához, nyomban elfoglalta a kikötőt és attól kezdve éjjel-nappal folytatta az ostromot a város ellen.

Azonban nem jutott semmire, mert számtalan támadását rendszeresen visszaverték és nem tudta megnyerni a frankokat sem meggyőzéssel, sem legyőzni őket harcban. Ezután három nap és éjjel leforgása alatt felépített egy kör alakú, habarcs nélküli kőfalat a tengerpart és Latakia fala közé, majd ezt a falat sáncként használva gyorsan a falon belülre a rendelkezésre álló anyagokból felépített egy másik fellegrát, hogy innen kiindulva erőteljesebben tudja folytatni az ostromot. Épített egy-egy tornyot a kikötő bejáratának két oldalára és egy vasláncot húzott át köztük, ily módon akadályt emelt azok a hajók elé, amelyek esetleg a tenger felől akarták megsegíteni a frankokat. Ez alatt számos erődot elfoglalt a tengerparton, Argüroszt, Marchapint, Gabalát és másokat egészen Tripolisz határáig. Ezek a helyek azelőtt a szaracénoknak fizettek adót, de az elmúlt évben sok munka árán visszafoglalta őket a császár a római birodalomnak. Most a császár úgy gondolta, hogy Latakia-ot ostromolni kellene a szárazföld felől is. Mivel sok tapasztalata volt már Boemund ravaszágáról és ármánykodásáról, és gyorsan kiismerte az emberek jellemét, pontos tudomása volt Boemund áruló és lázadó természetéről. Ezért küldetett Monasztraszért és megfelelő

erővel felszerelve, a szárazföldön elküldte őt, így míg Kantakuzenosz a tenger felől ostromolta Latakiát neki ugyanezt kellett tennie a szárazföldről. Mielőtt Monasztrasz megérkezett, Kantakuzenosz elfoglalta a kikötőt és a várost a fellegvár kivételével. Ezt még tartotta a frankok ötszáz gyalogosa és száz lovasa. Boemund tudomást szerzett a városok elfoglalásáról, és a latakiai fellegvárt irányító gróf szintén értesítette, [297] hogy szüksége lenne élelemre. Ekkor Boemund egyesítette összes csapatát, unokaöccse Tankréd és Iszangelesz seregét, megpakolt öszvéreket mindenféle ellátmánnyal, elérte Latakiát és sikeresen bevezette őket a fellegvárba. Ezután egy Kantakuzenoszsal való megbeszélésen megkérdezte: „Milyen célból építetted ezeket a falakat és épületeket?” Ő így válaszolt: „Tudod mindannyian szolgálatot ígértetek a császárnak, és az eskünek megfelelően meg egyeztetek, hogy átadjátok neki az elfoglalt városokat. Ezután megszegted ezt az esküt, semmibe vetted a békét is és miután elfoglaltad ezt a várost, ahelyett, hogy átadtad volna meggondoltad magad és megtartottad. Ezért az én utam ide, hogy békével átvegyem tőled a várost hiábavaló.” Ezután Boemund megkérdezte: „Abban a reményben jöttél ide, hogy pénzért veszed el a várost tőlünk, vagy abban, hogy karddal?” A másik így válaszolt: „A pénzt a bátor követőinknek adtuk, azért hogy kitartóan harcoljanak.” Ezután Boemund ezt mondta őrzöngve: „Hadd mondjam meg neked, hogy pénz nélkül a legkisebb erődöt sem szerzed meg tőlünk.” Ezután arra ösztönözte a seregeit, hogy a város kapujához lovagoljanak. Ahogy a falhoz közeledtek Kantakuzenosz emberei nyílveszőket lőttek ki a frankokra, így kissé vissza kellett vonulniuk. Boemund azonnal visszahívta őket, és bevonultak az akropoliszba. Mivel a várost irányító gróftól mind ő, mind az alá beosztott frankok gyanúsnak találták újat nevezett ki a helyére, és az előzőt elküldte. A fal melletti szőlőskertet kiszakíttatta, hogy a jövőben ne

képezzenek akadályt a lovas frankok előtt. Ezen intézkedések után visszatért Antiókhiaiba. Kantakuzenosz a maga részéről nem hanyagolta el az ostrom folytatását. Többféle módon, számtalan eszköz és ostromgép segítségével háborgatta a latinokat az akropoliszban. Most Monasztrasz, aki a szárazföld felől érkezett a lovassággal elfoglalta Longiniászt, Tarsoszt, Andanát, Mamisztrát, tulajdonképpen egész Kilikiát.

XII. Boemundot most már megrémítették a császár fenyegetései, mivel nem volt lehetősége megvédeni magát, (mivel nem volt sem serege szárazföldön, sem flottája a tengeren, és veszély fenyegette mindkét irányból) kieselt egy rendkívül aljas, ám rendkívül zseniális tervet. Először is Antiókhia unokaöccsére, Marchis fia Tankrédre, hagyta, és azt a hírt terjesztette magáról, [298] hogy meghalt. Így élve elrendezte, hogy a világ halottnak higgye. A hír, amely kikiáltotta, hogy Boemund már hullá, gyorsabban terjedt, mint ahogy a madár szállni tud. Miután meggyőződött róla, hogy a hír elterjedt, egy fakoporsót készíttetett és egy kétárbocos hajót, amibe a koporsót tették, és ő, az élő tetem elhajózott Szudeiből, ami Antiókhia kikötője, Róma felé. Így szállították Boemundot a tengeren hullaként, mert amennyire a koporsót és a társai viselkedését meg lehetett ítélni (akárhogyan megálltak a bárók kitepték hajukat, és feltűnően gyászolni kezdtek) hullának is látszott. Halottként volt kiterítve, de a koporsó láthatatlan lyukain keresztül lélegzett. Ez történt a kikötőkben, de mikor a hajó kinn volt a nyílt tengeren ételt adtak neki és gondozták, azután újra meg újra megismételték csalást és gyászolást a kikötőkben. Hogy a tetem réginek és szagosnak tűnjön, megöltek egy kakast és betették a hullá mellé. Mikor a kakas négyöt napja halott volt a szaga kellemetlen volt mindenki számára, akinek van szaglőérzéke. Ez a szag úgy tűnt azoknak, akiket becsaptak ezzel a látszattal, mintha Boemund testének

szaga lenne, és a cselszövőnek mind jobban tetszett ez a kiötlött terv. Én a magam részéről megdöbbenőnek tartom, hogy élve el bírta viselni ezt az orra elleni támadást és azt, hogy együtt utazzon a kakas tetemével. Ebből megtanultam, hogy az egész barbár népet nehéz visszafordítani elkezdett vállalkozásától, semmit sem nehéz nekik elviselni, ha saját döntésükből nekivágtak egy nehéz feladatnak. Ez az ember, aki csak színleg volt halott, nem riadt vissza attól, hogy egy tetemmel éljen együtt. A barbárok trükkje egyedülálló volt ez időben a világon és a római hegemonia bukásához vezetett. Ezelőtt soha nem eszelt ki barbár vagy görög ilyen tervet az ellenségei ellen, és szerintem, nem is fogunk még egy ilyet látni életünkben. Mikor elérte Korfút, ott menedéket talált, biztonságban volt, így felkelt halálából, otthagytta a holtestet szállító koporsót, sütkérezett a napfényben, friss levegőt szívott és Korfu városában kószált. A lakók, mivel látták rajta a külföldi és barbár ruhákat, kérdezték származásáról és vagyonáról, arról, hogy kicsoda, honnan jött és, hogy [299] kihez megy. Azonban mindegyiküket megvetően kezelte és a város hercegét kérte. Úgy adódott, hogy a herceg egy bizonyos örmény származású Alexiosz volt. Mikor Boemund meglátta, dőlyfösen ránézett és gőgös testtartással gőgösen, barbár nyelven beszélve azt parancsolta, hogy a következő üzenetet adja át a herceg Alexiosz császárnak: „Ezt az üzenetet én küldöm neked, Boemund, Róbert²² fia, aki az elmúlt években megtanítottam neked és a birodalmadnak, hogy milyen bátor és kitartó vagyok. Isten tudja, hogy bárhova megyek és bármilyen sorsom lesz, soha nem fogom türelmesen elviselni az igazságtalanságokat, amelyeket ellenem elkövettél. Mióta átvonultam a római birodalmon, majd elfoglaltam Antiókhíát, és kardommal leigáztam egész Szíriát, azóta bőségesen kijutott nekem a keserű bánásmód tőled és seregedtől. Reményvesztetten keve-

redtem bele számtalan szerencsétlenségbe és barbár háborúba. Most azonban hadd mondjam el neked azt, hogy bár meghaltam, újra életre keltem, és kicsúsztam a kezeid közül. Egy halott álcájában kitértem minden szem, minden kéz és minden elme vizsgálódása elől, és most élve, mozogva és levegőt véve ezt az üzenetet – ami nagyon nem lesz ínyére felségednek, és bizonyosan nem túl sok örömmel fogja megkapni – küldöm Korfuról. Unokaöcsémre, Tankrédre bízom Antiókhia városát, és hadvezéridhez méltó ellenfélként hagytam ott. Én magam azonban, akit neked, mint halottat jelentettek, élő emberként visszamegyek a saját országomba ellened szőtt szörnyű tervektől fűtve, hogy összezúzzam az uralmad alatt álló római birodalmat. Meghaltam mikor éltem, és életre kelek mikor meghalok. Amint elérem szemben a kontinentet és látom a lombardiai embereket, az összes latint, németet és frankot, az alattvalóinkat és a leginkább harcias férfiakat, meg fogom tölteni a városaidat és országaidat gyilkosságokkal és vérontással, amíg magára Bizáncre nem helyezem lánzsám.” Az önteltség ilyen fokára ragadtatta magát a barbár.

4.1 TARANTÓI BOEMUND TOVÁBBI SORSA

Boemund 1105 elején Apuáliába érkezett, és ott is maradt egészen szeptemberig, hogy ellenőrizze birtokait, felállítsa az új normann hadsereget. Innen lovon folytatta útját Rómába, és több ízben tanácskozott Paszkál pápával, akinek szent meggyőződése volt, hogy a görög birodalom, és vele együtt az ortodox egyház az ördög fattya, és örömmel meghallgatott mindenféle Bizánc-ellenes jelszót vagy sugalmazást. Készségesen egyetértett hát Boemund terveivel. Még pápai legátust is adott mellé, azzal a megbízatással, hogy újjult erővel élessze a keresztes háborús

propaganda tüzét, és ezenközben rántsa le a leplet a bizánciak alattomos üzemleiről.

Boemund legközelebbi célja most már Franciaország, az első keresztes háború szülőföldje. I. Fülöp király tárt karokkal fogadja, beleegyezését adja az újabb zarándoksereg toborzásához. A tarantói herceget buzgón támogatta ebben Adéle, Blois grófnéja, akinek a Szentföld iránt érzett lelkesedését férje halála sem olthatta ki. Boemund egy röpke év alatt felállította új hadseregét. Most derült ki, hogy a keresztes háborús előkészületek valójában a Bizánc ellen tervezett újabb háború céljait szolgálják. Így azután 1107. október 9-én éppenséggel nem a Szentföldön, hanem az Adria partján, Durazzónál száll partra, hogy visszaszerezze a hídfőt, amely egyszer már normann kézen volt.²³

Mivel csapatainak utánpótlását nem tudta megoldani, 1108-ban kénytelen volt feltétel nélkül megadni magát a görögöknek, és egy olyan szerződés megkötésébe beleegyezni, amely arra kötelezte, hogy Antiókhiai fejedelemségét bizánci uralom alá helyezze.²⁴ A hatalmas Boemundnak minden formában megbánást kellett tanúsítana, elismerni hibáit, az esküszegés vétkét, és megfogadni, hogy hűséges vazallusa lesz a császárnak, sőt annak fiát is híven szolgálja majd. Köteleznie kellett magát, hogy a latin pátriárkát, akit annak idején ő iktatott be, hazaküldi, és görög hittestvérét visszahelyezi hivatalos méltóságába. Ez a kudarc után Boemund, akinek most egész tekintélye megingott, jobbnak látta, ha élete hátralevő részét hazájában, Apuliában tölti el. Itt is élt „megalázottságában és becsületétől megfosztván”, egészen 1111-ben, negyvenöt éves korában bekövetkezett haláláig.²⁵

4.2 AZ ELSŐ KERESZTES HADJÁRAT EREDMÉNYEI, KÖVETKEZMÉNYEI

Jeruzsálem elfoglalásával a feladat el-

végeztetett. Legalábbis úgy látszott, mert nyugaton Jeruzsálem visszafoglalásánál és a szent sír felszabadításánál senki sem tervezett tovább. A nagy vállalkozás létrehozója. II. Orbán pápa 1099. július 29-én, két héttel a város elfoglalása után meghalt. A férfiak, akik életre keltették álmát. Adhemar, Gottfried, Rajmund, Blois-i István, Boemund mind halottak voltak, vagy szétszóródtak. Tankréd – cseppet sem a szent cél érdekében – saját pecsenyéjét süttögette. Balduin, Gottfried fivére maradt egyedül, aki a helyzetet rendezni akarta és tudta. Személyisége uralkodásának első pillanatától rányomta bélyegét az új királyságra, és nyugtalan, termékeny életének fennmaradó tizenhét éve alatt sikerült Palesztina és Szíria földjén meghonosítania a latinokra jellemző életformát.²⁶

Balduin hatalomra jutásakor a frankok, ha nem is túl szilárdan, de kezükben tartották Palesztina nagyobb részét. Hatalmuk a tartomány hegyvidéki részein volt a legerősebb, Betlehentől északra a Dzszezel síkságig. Ezen a vidéken számos falu századok óta keresztény volt, s a frank sereg megérkezésekor az ott élő muszlimok elhagyták a területet. Ezt a vidéket könnyű volt védeni. Kelet felől a Jordán völgye oltalmazta, és a völgyből csak egyetlen út vezetett fel a hegyekbe. Északról a Tankréd által meghódított Galileai hercegség védte. Azonban annak határai védtelenek voltak, Akkónál könnyen be lehetett hatolni a Földközi-tenger partvidékéről.

Palesztina szegény ország volt. A római idők jóléte nem élte túl a perzsa hódításokat, és a törökök megérkezése óta tartó szüntelen háborúskodások félbeszakították a kalifák idejében megindult részleges fellendülést. Akkoriban több volt az erdő, mint manapság. A Jordán völgyében megtermett a banán és más egzotikus gyümölcs is. Az ország nagyobb része azonban kietlen volt, a föld szegény, a talaj termőrétege vékony. Ez különösen igaz volt Jeruzsálem környékére. Egyetlen városban sem volt számottevő ipar.

Jeruzsálem királya még a királyság fénykorában sem volt olyan gazdag, mint Tripolisz grófja, vagy az antiókhiai herceg.

Palesztina éghajlata nem tett jót az új lakosok egészségének. Jeruzsálemben a hegyvidéki levegőnek és a rómaiak által kiépített vízvezeték- és csatornarendszernek köszönhetően viszonylag egészséges körülmények között lehetett élni. De a melegebb síkságok, amelyek termékenysége vonzotta a megszállókat, betegségek fészkei voltak. Szüntelenül pusztított a malária, tífusz és a vérhas. A sűrűn lakott és higiéniai szolgáltatásokat nélkülöző falvakon gyorsan végigsöpörtek a kolera- és pestisjárványok. Nagyon sok volt a leprás. A halálozási arány még magasabb volt a kint született gyermekek, főleg a fiúk körében

A frankok nagy szerencséjére a muszlim világ nem volt egységes. Az első kereszties hadjárat is azért érte el célját, mert a muszlim vezetők féltékenyek voltak egymásra, s nem voltak hajlandók összefogni. A legfőbb külső veszélyt nem a muszlimok, hanem inkább Bizánc jelentette. A császár világosan látta, hogy Antiókhia esetében becsapták. Most hogy Kilikia kikötői és Latakia a kezében volt, flottája pedig Cipruson tartózkodott, már csak az alkalomra várt, hogy érvényesíthesse jogait.

A bizonyult nemzetközi helyzet nem sok jóval kecsgettette Balduin királyt. Szövetéségei vagy nem álltak mellette teljes szívvel, vagy nagyon mohók voltak, és csak a saját érdekeikkel törődtek. Ellenfelei megosztottsága ugyan neki kedvezett, amint azonban a muszlim világ egy összefogó, szervező vezetőre akad, a frank államcskák keleten nemigen számíthatnak a túlélésre. Balduin ott találta magát egy gyilkos éghajlatú vidéken, nagyon kedves emberrel, pedig a terület századok óta nemzetek csatamezeje volt.²⁷

Ennek ellenére a „szent megszállást” az állam maradandó rendje követte. A latin királyság elég gyorsan négy független

hercegségre oszlott: Jeruzsálem, Antiókhia, Edessza és Tripolisz. Ezeket a hercegségeket hűbértartókra osztották, és a feudális szokásokhoz híven alacsonyabb rangú hűbérurak irányították. Kinevezett patriárkája volt Jeruzsálemnek és Antiókhianak. Nyolc egyházi provinciát, érsekséget és hat püspökséget alapítottak, és kis idő múlva megalakult a Templomos és az Ispotályos lovagrend is.²⁸

Hamar kiderült, hogy a palesztinai frankok csak akkor tudják kellő eréllyel kezükben tartani az országot, ha Európából folyamatosan és nagy számban érkeznek a bevándorlók.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ERDŐDY JÁNOS: *Keresztes lobogók alatt*. Budapest, 1986.
- FOSS, MICHAEL: *Az első kereszties hadjárat*. Debrecen, 2000.
- KATUS LÁSZLÓ: *A középkor története*. Budapest, 2000.
- MAALOUF, AMIN: *A kereszties háborúk arab szemmel*. Budapest, 1997.
- MORAVCSIK GYULA: *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Budapest, 1984.
- PÖLTNER, RUDOLF: *A szent sír hadművelet*. Budapest, 1985.
- RUNCIMAN, STEVEN: *A kereszties hadjáratok története*. Budapest, 1999.
- VÉSZPRÉMY LÁSZLÓ (szerk.): *Az első és második kereszties háború korának forrásai*. Bp., 1999.
- ZABOROV, M.A.: *A kereszties háborúk*. Budapest, 1958.
- ZÖLLNER, WALTER: *A kereszties háborúk története*. Budapest, 1980.

INTERNETES FORRÁSOK

- Other women's voices*– Translations of women's writing.
<http://home.infi.net/~ddisse/comnena.html>
Women In World History Curriculum.
<http://www.womeninworldhistory.com/heroine5.html>
 Catholic Encyclopedia.

<http://www.newadvent.org/cathen/01531a.htm>.

JEGYZETEK

¹ A Bizánci Birodalom út- és postahálózata. Itt tehát: Az úton haladva, vagyis az Orontész-folyó völgyén át érték el Antiókiát.

² Firúz nevű antiókhiai kapitány, muszlimmá lett örmény.

³ Moszul emírije, a bagdadi és perzsa szultánok seregeivel és észak-mezopotámiai hercegek segédsapataival vonult Antiókhia megsegítésére, Baulduin erejét túlbecsülve három hetet pazarolt Edessza ostromára, végül azt félbehagyva indult Antiókhia ellen. Ezzel hozzájárult a keresztesek sikeréhez.

⁴ Birodalmi admirális volt.

⁵ Boemund testvére

⁶ István, Blois és Chartres grófja, Róbert, Normandia grófjának sógora. Hódító Vilmos lányának férje, felesége kívánságára kelt útra.

⁷ Aulps-i Péter, Guiscard Róbert seregével érkezett Keletre, Tatikiosz őt nevezte ki Komana császári kormányzójának.

⁸ Remete Péter, a szerző neki tulajdonítja neki a lándzsa felfedezését. Valójában egy Péter Bertalan nevű szerzetes állította, hogy álmában felkereste Szent András, és felfedte számára a Krisztus oldalába döfött lándzsa lelőhelyét. Ezzel a látomásával kereste fel Adhemar Le Puy püspököt.

⁹ Valójában a szent lándzsa, amit Krisztus oldalába döftek. Anna szöggként emlegeti.

¹⁰ Itt ismét arról van szó, mint Rajmundnál, azaz, hogy valaki neve helyett a címével hivatkoznak rá. Itt egy flandriai grófról van szó.

¹¹ Valójában ő még nem viselte a király nevet, hanem a megnevezése a Szent Sír felkent védelmezője, vagyis „Advocatus Sancti Sepulchri”.

¹² Malik Gázi Gümüstekin, danismen-

didá, azaz a kelet anatóliai Sivas, Malatya és Kasztamuni emírije. Újabb példa a címre való utalásra név helyett.

¹³ Arabia északi részén élő arab törzs, magukat Hágártól, Ábrahám egyiptomi szolgájától származtatják. Tulajdonképpen az itt felsorolt népnevek (arabok, szaracénok, hagariták) egymás szinonímái.

¹⁴ Balduin, Boulogne-i gróf, Gottfried testvére. Edessza grófja, majd bátyja halála után Jeruzsálemi király lesz.

¹⁵ Eumathiosz Philokálész, Ciprus kormányzója.

¹⁶ Ismét név helyett címre hivatkozás, valószínűleg flandriaiakról van szó. Ez az 1101-ben induló lombardiai seregére utal, de annak vezetői Buis-i Anzelm, Milánó érseke, Biandratei Albert gróf, a páрмаi Guibertó gróf, és Montobello-i Hugó gróf.

¹⁷ Daimbert, volt jeruzsálemi pátriárka.

¹⁸ A három evezősoros hajó továbbfejlesztett változata, a Bizánci Birodalom fő hadihajója. A hajó elejére szerelt csőből szórta az ellenfél hajóira a görögtüzet.

¹⁹ A város mai neve Krk.

²⁰ A császári aláíráshoz használt vörös tinta őrzője.

²¹ Bizánci császár (1081–1118). Az ő lánya a történet írója, Komnénosz Anna.

²² Guiscard Róbert.

²³ Pörtner, Rudolf 266.

²⁴ Zöllner, Walter 99.

²⁵ Pörtner, Rudolf 267.

²⁶ Foss, Michael 264.

²⁷ Runciman, Steven 291–299.

²⁸ Foss, Michael 265.

Esélyegyenlőség az elszlávosodáshoz

VADKERTY KATALIN:

*A kitelepítéstől a reszlovakizációig.
Trilógia a csehszlovákiai magyarság
1945–1948 közötti történetéről.
Pozsony, 2001, Kalligram.*

2003 májusában egy felvidéki magyar történész olyan díjat vehetett át melyre idáig nem volt példa. Vadkerty Katalin a legelőkelőbb szlovák irodalmi díjjal büszkélkedhet. Miért is rendhagyó ez manapság? Olyan témát dolgoz fel mely nemhogy az elmúlt évtizedekben, de még mostanság is tabunak számít. A magyar történészek közül Vadkerty Katalin vállalta azt a „kihívást”, hogy szembenézzen a nemzeti tisztogatás és a történelem otrombaságaival. Hihetetlen makacssággal, szorgalommal és teherbírással elérte, hogy ma már egy hármaskönyv tárja elénk a második világháborút követő évek szomorú és egyben gyalázatos történelmét, melyet a cseh és a szlovák politikai vezetés produkált.

Mi is történt a második világháború után a Kárpát-medencében? Vajon milyen embertelen eseményeket vittek véghez ma is élő emberek a győztes hatalmak asszisztálásával? Hogyan érte ez a magyar lakosságot? Hány és hány ember sorsa pecsételődött meg ekkor? A felbomló családok és egy új otthon „megtalálása” vajon hány generációra vetíti ki hatását? Ezekre és hasonló kérdésekre kaphatunk választ, ha elolvassuk Vadkerty Katalin könyvét.

Bár a rendszerváltás már megtörtént, mégis nagy fába vágja fejszéjét az a kutató, aki a volt szocialista országok elmúlt 50-60 éves történelmét próbálja meg az olvasó elé tárni. Talán még a személyes érdekek

nehezítik a kutatást. Az általam ismertetett könyv három részből áll, melyek külön-külön láttak napvilágot. Most az olvasó együtt és kibővítve veheti kezébe a művet. A trilógia részei a következők:

A deportálások

A belső telepítések és a lakosságcsere

A reszlovakizáció

Igen sokatmondó címek ezek, amelyek érdekes és tudományos írásokat tartalmaznak. Ha valaki meghallja a deportálás kifejezést, szinte bizonyos hogy először a náci Németország jut az eszébe. De ez esetben nem erről van szó! A magyar ajkú emberek sokaságát kényszerítették lakóhelyeik elhagyására és kényszer-közmunkára. Hogyan történhet ez meg a 20. század derekán? Milyen eszközökkel próbálta a háború után újjáépíteni a Csehszlovákia önmagát?

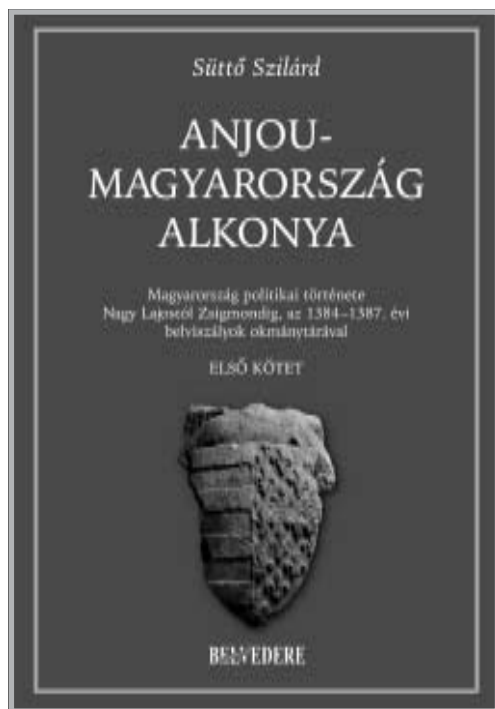
A DEPORTÁLÁSOK ■ Tényszerűen ezzel kezdődött a kisebbségi magyarság háború utáni története. A németek kitoloncolása miatt beállt munkaerőhiányt akarták a magyarok kényszermunka-kötelezettségével „eny-híteni”, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy „ott felejtik” őket, a Szudéta-vidéken. A csehszlovák politikusok a kisebbség megsemmisítésének eszközeként alkalmazták ezt a módszert. Közmunka ürügyén 1946 novembere és 1947 februárja között 43 546 személy deportáltak Dél-Szlovákiából Csehországba. A deportálásokra a karhatalmi erőket vezényelték ki. Ők utasításba kapták, hogy legyenek a magyarokkal szemben ridegen udvariasak, ne társalogjanak velük. A bevagonírozás szigorú rendben történt, bár van, ahol megengedték a magyar szót! Míg a magyarok sejtették hová mennek, addig a fogadó csehek nem tudták, hogy kényszer-közmunkára fogott magyarok dolgoznak lakóhelyeik környékén.

A következő kötet a belső telepítésekről és a lakosságcseréről szól. Ez a legerjedelmesebb része a kutatásnak, mely felöleli a földkérdést (elkobzások), a belső telepítés sokrétű problémáit (kolonisták, külföldi repatriánsok stb.), valamint a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény összefüggéseit. A számbeli összegezésből megtudjuk, hogy Magyarországról 95 432 személy jelentkezett önkéntes áttelepülésre, ezek közül 73 273 személy települt át. A kitelepítésre Dél-Szlovákiából 105047 személyt jelöltek ki, a valóságban 89660 személyt kényszerítettek szülőföldje elhagyására. Nem kevés szó esik arról is, hogy az ígéretek ellenére az áttelepítés a többségük számára jelentős vagyonszétessel járt.

A reszlovakizáció a „szlovák etnikai terjeszkedés sajátos formája” volt, a „lélek-vásárlás” fondorlatos, s egyben embertelen cselekedete is. A „szlovák nemzet” – egy

agyrémet követve! – azokat akarta visszafogadni, akiket a történelem során „elmagyarosítottak”. Gyalázatos módon azt hitték – bár tudták az ellenkezőjét! – hogy Dél-Szlovákiát elmagyarosított szlovákok lakják. A reszlovakizáció 719 települést és 423 264 személyt érintett, akik a szülőföldön maradás reményében megtagadták magyarságukat. A kötet mindenképpen úttörő jellegű volt, s nem fért kétség ahhoz, hogy a folytatást vállalni – kötelesség!

A magunk részéről örülünk annak, hogy a szlovákiai magyar trauma okaival, hátterével, okozati összefüggéseivel és következményeivel a szerző sikeresen megbirkózott, s az elhallgatások, tiltások és a hazugságok után ma már – menthetetlenül – a múlt is itt áll előttünk. Vadkerty Katalin szakavatott, lelkiismeretes munkája, és bátor döntése, mellyel felvállalta a „lehetetlent”, hálássá tesz bennünket, az olvasóit. KÖDMÖN ANDRÁS

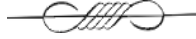
SÜTTŐ SZILÁRD

Anjou-Magyarország alkonya

Süttő Szilárd évtizedes kutatásainak eredményét adja közre kétkötetes monográfiájában. Az első kötet első része Magyarország I. (Nagy) Lajos és I. Károly (Róbert) uralkodása közötti időszakának eseménytörténetét nyújtja az eddigi legnagyobb részletességgel. Munkájához a magyar és külföldi kódexirodalom mellett a Magyar Országos Levéltár vonatkozó középkori forrásanyagának teljes egészét fölhasználta. A kötet második részében ennek a forrásjegyzéknek a pontos mutatóit közli, a második kötet okleveles függelékében pedig azok betűhív latin szövegét és magyar fordítását.

A páratlan munkát nemcsak a medievisztika iránt érdeklődőknek ajánljuk, hanem széles értelemben mindenkinek, akik segítséget keresnek egy európai jelentőségű rendi állam összeomlása rejtélyének megértéséhez.

Kristó Gyula (1939–2004)

Megkondult a lélekharang. Nem a valóságban, mert a felkészültségével egyenesen arányos tudósi szerénységet mindig következetesen szem előtt tartó professzort végakarata szerint minden ünnepélyes külsőség, minden hivatalos ceremónia nélkül a legszűkebb családi körben helyezték örök nyugalomra.

Mégis megkondult a lélekharang, megkondult mindazok lelkében, akik ismerték és szerették, akiket a barátságába fogadott, akiket oktatott, akikkel együtt munkálkodott, akiket vezetett és irányított, akikért dolgozott, ha kellett érdekükben fellépett, érvelt, harcolt, akikkel elveit megoszthatta, akikkel együtt dobogt szíve, míg dobogott.

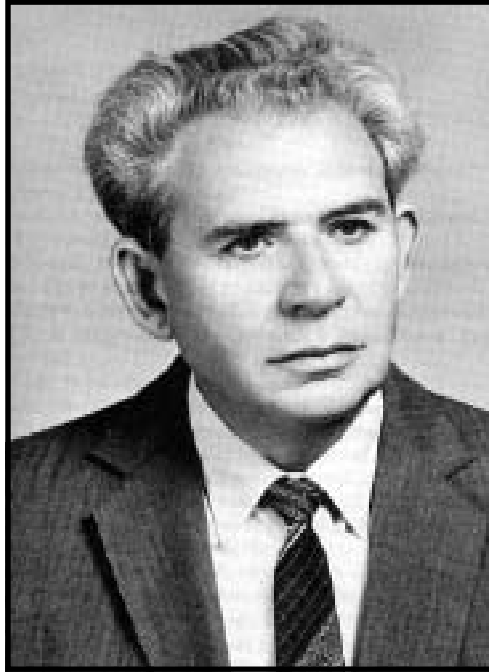
Kristó Gyula Orosházán született 1939. július 11-én egyszerű iparoscsaládból, mint mondani szokta volt, az ország akkor legnagyobb falujának a peremén egy, a nagy-szülei által épített vályogházban nevelkedett, rúgta a rongylabdát az utca porában s csibészkedett hasonló korú társaival. A második nagy világegyeztetést lezáró esztendőben a közeli evangélikus népiskolában kezdte meg tanulmányait, mintegy visszaigazolva a költő szavait: „kunyhóból jó mind, ki a világnak szenteli magát”.

Középiskolai tanulmányait szintén szülővárosában, az akkoriban nagyon is

In memoriam...

frekvenciált Tánacsics Mihály Gimnáziumban végezte. Szeretett tanulni, mégis ezek az évek számára igen keservesen múltak. „Gimnáziumi éveim során be-

tegség betegség után ért – mesélte –, mondhatni többet voltam kórházban, mint iskolában: ezek az évek az életem megmentése és a többszörösen megroppant egészségem helyreállítása jegyében teltek el.” Más lehetőség híján ekkor vált meghatározó szókészség a (jegyzetelve) olvasás: sokat és meghatározott rendszer szerint (amelyre magyartanárra szoktatta) olvasott. Ezt a szokását aztán élete végéig megtartotta. Azt is elárulta, hogy ekkoriban – bár minden

tárgyból kiválóan teljesített – két kedvenc tantárgya volt, a magyar és a matematika. A sors hozta úgy, elsősorban a korabeli egyetemek – köztük a szegedi egyetemen is – szigorú szakpár-struktúrája, hogy végül is a történelem felé orientálódott. (A matematikát ugyanis fizikával kellett volna párosítania, így inkább a magyar mellett döntött, amelyet

az általa szintén valamelyest kedvelt történelemmel kapcsolhatott össze.)

Egyetemi évei alatt elhelyezési körlete a József Attila Kollégium egyik szobája lett. A „koleszosok” körében – érthetően, hiszen 1957-et írtak – óriási lendületű, érzelmileg is fűtött politikai viták zajlottak, amelyek figyelmét jobban ráterelték a történelemre. (Az ’56-os események idején is kórházban feküdt, ahonnan csak november végén engedték ki, így a történekről valóságos információi alig lehettek.) Harmadik szakként az orosz választotta, ám azt hamarosan leadta egy másik diszciplína, a latin kedvéért. Magától értetődő ugyanis, hogy az irodalom iránti érdeklődés történeti ismeretek nélkül gyenge lábakon állhat csupán, a hazai irodalomban való elmélyedés pedig megköveteli a nemzeti múlt alaposabb ismeretét is. További indítékairól így vallott: „mi annak idején a szegedi egyetemen Karácsonyi Bélától hallgattuk a középkori magyar történelmet, aki közismerten nagyon jó előadó volt, szuggesztív előadásokat tartott, s azt hiszem, nemcsak engem, hanem sokakat meg tudott győzni arról, hogy a középkort nem szabad egy sötét, megvetésre méltó korszaknak tekinteni”. A magyar középkor kutatásához azonban elengedhetetlen a latin nyelv ismerete, amelynek felvételét Karácsonyi is – aki a középkori latinság kiváló ismerője volt – messzemenően támogatta. A Latin Tanszéken azután olyan rendkívüli tudós egyéniség hatása alá került, mint a klasszika-filológus–régész Szádeczky-Kardoss Samu professzor. Ekkor már egyértelművé vált középkorász elkötelezettsége, diákköri és szakdolgozati témát is e korszakból választott.

Így hozta a sors mondhatnók, erre volt predestinálva? Amikor egyszer azon elmélkedve, hogy a történész feladata kifürkészni valamit, summázni valamit a múlt tapasztalataiból, ami segíthet a jelen problémáinak megoldásában, s jövő méhében alakuló változások kikövetkeztetésében, így feladatköre

nagyban hasonlít a múltbéli táltos, varázsló funkciójára, és feltettem neki a kérdést a „*magus non fit, sed nascitur*” mintájára, hogy vajon történésznek születik e valaki vagy csupán azzá válik, így felelt: „Nyugodt lélekkel állíthatom, hogy történésznek már régen nem születni kell. A történetkutatás mesteriség, amelyet nagyon kemény iskolázás és az eredményeket illető örök elégedetlenség által ösztökélt, egész életen át tartó önképzés árán meg lehet, és ha valaki vinni is akarja valamire e szakmában, akkor meg is kell tanulnia.”

A diploma megszerzése (1962) után könyvtáros és gyakornoki státusban sikerült bennmaradnia az egyetemen. (Engedtessek meg nekem itt egy magánjellegű megjegyzés! A Gyógyszerésztudományi Karról meglovasodva azon szerencsés tanulmányi csoportba kerültem, akikkel Kristó Gyula először szeminarizált. Igaz, akkor még inkább bosszúságára – milyen a diák? –, semmint a barátságára szolgáltam többed-magunkkal rá. Barátságunk csak a következő nyáron, amikor bajai vakációzása közben véletlenül összefutottunk, és hosszan egy jóízűt beszélgettünk, kezdődött. Ekkor beszélt rá arra, hogy fontoljam meg magam is a középkor kutatásában való részvételt. Ősz-szel aztán, nyári megállapodásunkat nem feledve, ő cipelt el Karácsonyi tanár úrhoz – aki akkoriban egyszerűen csak „a Mester” fedőnéven volt közismert – témamegbeszélésre. Mivel én akkortájt a filozófia iránt éreztem különös vonzalmat, kaptam témául a máig is művelt *Szent Gellért kora, élete és művei* témát. Kristó „tanársegéd úr” következetes számonkérése nélkül bizonyára soha nem lettem volna „középkorász”.)

Nem emlékszem, hogy egyetemi éveim alatt egyszer is láttam volna őt könyv, jegyzetpapír és íróeszköz nélkül. Már akkor minden szabad percét kihasználva olvasott, képezte magát, pedig a korabeli egyetemi miliő – kártyacsaták, sakk-partik, sport- és politikai események vég nélküli megvitatása,

baráti összejövetelek, olykor ünnepi dáridók, néha vadászatok, amelyekből igyekezett kimaradni – ennek a foglalatosságának nem igen kedveztek.

Tudományos indulásáról így vallott: „Ese-temben egyszerűen adottság volt, hogy a krónikákból indultam ki. Itt, Szegeden a magyar középkor előadója, mint említettem, Karácsonyi Béla volt, aki elsősorban krónikakutatással foglalkozott, tehát akik nála indultak és vele dolgoztak, azok így vagy úgy, de valamilyen módon mind az elbeszélő forrásokhoz, ezen belül a krónikákhoz eljutó kutatással foglalkoztak. Azt is el kell mondanom, hogy a krónikák hallatlanul fontosak, vallatásuk közben megtanulhatunk egy sor alapvető szakmai dolgot, módszertani fogást, amit talán más területen el sem lehet sajátítani. Ezért aztán nem bánom, hogy éltomból hosszú éveket fordítottam krónikakutatásra, tehát jobbra filológiai jellegű munkálatokra.” Az Anjou-kori elbeszélő források volt tehát az első témakör, amelyből az egyetemi doktorátusa is íródott (ez csak 1967-ben jelent meg a Századokban), s végül is a csúcsot ebben a műfajban *A történeti és politikai gondolkodás elemeinek fejlődése krónikairódmunkában* című kétkötetes kandidátusi értekezése (Szeged, 1968 – a kandidátusi fokozat elnyerése: 1969) jelentette. Bár a témához sohasem lett hűtlen, ezt a közelmúltból is igazolják részint historiográfiai, részint irodalomtörténeti munkái.

Ez a munkálkodás azonban már a kezdetekkor sem volt egysíkú.

Nézzük tovább saját interpretációját: „... egy idő után rá kellett arra jönni, ha én a múltbeli valós életre vagyok kíváncsi, akkor túl kell lépni a krónikákon, előnyben kell részesíteni az okleveleket és más forrásokat.” Volt persze ebben némi lokálpatriotizmus is, hiszen a Békés megyei illetőség indította el Vata lázadása, majd a pogánylázaság egészének monografikus feldolgozására (1965),

In memoriam...

illetve a 18. századig terjedően a megyei történeti szöveggyűjtemény összeállítására (1967, 1981). A helytörténet, regionális történet kutatása ugyancsak életre szóló feladat volt számára: Tápé, Vésztő, Békéscsaba, Nyíregyháza, Kalocsa stb. vagy a Szeged-monográfia (amelynek főszerkesztője volt) tanúsíthatják ezt. Az egyes vármegyék (Békés, Csongrád stb.) elemzése aztán szintén kinőtte magát *A vármegyék kialakulása Magyarországon* című nagymonográfia (1988) megalkotásához.

Kicsit kalandozva az időben ismét visszatértek a hatvanas évekhez és az oklevelekhez: már ekkor jelent meg tanulmánya az elbeszélő források és az oklevelezés kapcsolatáról, amely elindította Csák Máté és a tartományúri hatalom vizsgálatában, amelyből aztán a területi különkormányzatok létrejöttének és működésének elemzése, majd akadémiai doktori értekezése született (*A feudális széttagolódás Magyarországon*. – A fokozat megszerzése: 1977, a kötet megjelenése 1979).

A korai magyar történet új és fontos forrását vélték egyesek felfedezni a korai helynévanyagban, amelyekre építve óriási, túldimenzionált méretű koncepciók láttak napvilágot gyakran a bizonyosság erejének igényével. Az a szelektív válogatás, amely az egyes elképzelések bizonyításában érvényesült, joggal vetette fel a helynevek forrásértékének a lehető teljes adatbázison történő felülvizsgálatát. Ekkor szervezte meg – és nyelvészeti ismeretei alapján ő volt képes erre – azt a kis munkaközösséget, amely felvállalta és közre is adta két kötetben az exponált helynevek (törzsi, segédnépi, korai személynévi, nemzetségnévi eredetű helynevek) gyűjteményét (1973, 1974), melynek koncepcióit Kristó Gyula egy onomasztikai értekezésben foglalta össze. Ugyancsak elmondhatjuk róla, hogy a nyelvészeti érdeklődés is végig kísérte útján, amint ezt bizonyítja a közelmúltban megjelent segédtudományi tankönyv (szerk. Bertényi Iván, Budapest, 2003) a nyelvészet mint történeti

segédtudomány témájú, általa írt fejezete is tanúsítja.

Az 1970-es évekre a magyar őstörténeti kutatásban számos törésvonal jelentkezett, egyrészt tarthatatlanná vált az a teória, hogy a magyarság „a büdös, halszagú szibériai ugorok közvetlen leszármazottja lenne”, de ugyanakkor bizonyíthatatlansága híján elfogadhatatlannak tűnt a – főként az emigrációban terjedő nézet – legősibb kultúrnéptől (sumérek) vagy más nagy nomád néptől (szarmaták, hunok, avarok) való származtatásunk állítása is. Ekkor szerveződött meg az a Szegedi Őstörténeti Munkaközösség, amely célul tűzte ki a kor színvonalán összegyűjteni minden őstörténetünkre vonatkozatható forrást, s egy kézikönyvet közzé tenni ennek alapján a kutatás mederben tartása végett. A vállalkozás három neves szegedi professzorhoz kötődött (Hajdú P., Róna-Tas A. és Kristó Gy.), de közel félszázán vettünk részt a munkálatokban. Történészként, nyugodtan mondhatjuk, Kristó Gyula – akinek azóta is számos őstörténetünket tárgyazó műve jelent meg – volt a szervezés motorja. (Ebből az őstörténeti kézikönyvből négy kötet készült el, bár megvoltak a tervek továbbépítésére, ismeretlen okok miatt abbamaradt a munka. Az újabb eredményekkel való feldolgozására lásd RÓNA-TAS ANDRÁS: *A bonfoglaló magyar nép*. Budapest, 1996.) Legkorábbi történetünkre a már bizonyosan reánk vonatkozatható források alapján írott Kristó monográfia az 1980-ban napvilágot látott *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig* című kötet.

Az őstörténetünk ilyen vagy olyan koncepcióját eltúlzókkal kapcsolatosan így vélekedett: „Ezek ellen a szó valódi értelmében vett kétfrontos harcot kell folytatni egyfelől azért, mert külső országokban, szomszédos országokban és másutt rendszeresen jelennek meg olyan munkák, amelyek tudatosan meghamisítják a magyar történelmet, kedvezőtlenebb színben akarják feltüntetni

a magyarság múltját, másfelől belföldön és külföldön egyaránt napvilágot látnak olyan munkák is, amelyek a valóságnál kedvezőbb színben óhajtják feltüntetni a magyarságot. Megítélésem szerint mind a kétféle veszély reális veszély, és a történésznek mind a kettővel szemben fel kell lépnie: a magyarság múltbeli szerepének aláértékelésével éppúgy, mint a túlértékelésével. Egyáltalán nem értek egyet azokkal, akik csak az egyik oldalt veszik célba. Én az eddigi munkásságomban nagyon erősen törekedtem arra, hogy ez a kettő együtt jelenjen meg: tehát egyaránt próbáltam polémiát folytatni a magyarság múltját elvitató, a magyarságot történelmi helyzetében degradáló, aláminősítő nézetekkel, de vitatkoztam a hazai „vadregényes” elméletek képviselőivel is.” Ez a csatározást nemcsak az őstörténeti kérdések kapcsán folytatta Kristó Gyula, hanem rendszeres következetességgel 1986 óta számos művében kiállt a román, szlovák, horvát és más, történeti múltunkat igaztalanul támadó történészekkel szemben. Talán a legjelentősebb e témába vágó művére hívjuk fel a figyelmet! Ez a mű *A korai Erdély (895–1324)* (Szeged, 2002), amely megjelent angolul is (*Early Transylvania [895–1324]*. Budapest, Luci-dus Kiadó, 2003); és hogy az érdekeltek ne mondhassák, hogy nyelvi okok miatt nem ismerhették meg, a napokban meg fog jelenni románul is. De e témakörbe mélyen belevág az a műve is (*Nem magyar népek a középkori Magyarországon*. Budapest, 2003), amelynek könyvbemutatóján utoljára vett részt a múlt év novemberében, amikor mi még hittük, hogy erős akaratával úrrá tud lenni betegségén, de ő már tudta, ám nagy lelkierővel nem mutatta, hogy közel a vég.

Szerteágazó és mindig alapos forrásbázison nyugvó, a magyarság 9–14. századi történetének szinte egészére kiterjedő munkásságára – bár mi tagadás, sok volt az irigye – fel kellett figyelnie a szakmának. Így aztán az új tizkötetes *Magyarország története* (főszerkesztő Pach Zsigmond Pál) monu-

mentális (ám torzóban maradt) sorozat első kötetében reá bízta a Kálmán király halálától a tatárjárás végezetéig terjedő időszak megírását (megjelent 1984-ben). Azt mondhatni, hogy az említett hat évszázad gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténetében csak úgy otthon volt, mint a politikai történetében vagy hadtörténetében, s akár parányi résztemáról írt, akár évszázadokat átfogó összefoglalásokat, munkáját mindig a precízség, pontosság, nagy problémaérzékenység, szakmai és nyelvi igényesség jellemezte.

Legjelentősebb forrásközlése talán a Thuróczy-krónika kritikai kiadása (társszerzővel), amelyhez latin nyelven két óriási kötetben jelentették meg Mályusz Elemér professzossal a műre vonatkozó részletes kommentárjaikat (1985–1988). Szerkesztőként, szerzőként és fordítóként is részt vett számos forráskiadvány életre hívásában. Ez kezdődött a Békés megyei olvasókönyvvel, folytatódott III. Béla, Kun László, Károly Róbert emlékezetével, a magyar honfoglalás és az államalapítás teljes forrásanyagának a magyar nyelvű közreadásával.

Óriási fába vágta fejszékét a nyolcvanas évek közepén, amikor megszervezte az *Anjou-kori Oklevéltár* kiadványsorozatát, amely az említett korszak okleveles anyagát a teljességre törekedve, regesztázott formában adja közre, s amelynek első kötete (1301–1305) az ő összeállításában látott napvilágot 1990-ben. Azóta másfél tucat kötet jelent meg, amelyből hét kötetet maga gondozott, s nyolcadik felénél hullott ki kezéből a toll. (Egy 1999-ben készült televízióinterjúban mondta, hogy reményei szerint életében kb. nyolc kötetet szeretne elkészíteni, ami sajnos csak részben adatott meg neki.) A sorozat azonban, amelynek első pillanattól fogva főszerkesztője volt, nem áll le halálával, mert akadémiai kutatócsoportot szervezve, jó tanárként gondja volt az utódok kinevelésére is.

Diplomájának megszerzését követően azonnal állást kapott az egyetem Magyar Történeti Tanszékén, ahol azonban fő kollégiumát közel húsz esztendőig nem taníthatta. Közben 1975-ben megszervezte a Történeti Segédtudományok Tanszéki Csoportot, amely aztán, ugyancsak az ő szervezésében 1984-ben önálló tanszékké vált. Akadémiai doktori fokozatának megszerzése után 1978-ban nyerte el a professzori címet, de csak 1983-ban nevezték ki a Középkori Magyar Történeti Tanszék vezetőjévé. (Vele fordult elő az a fura eset, hogy rektorként egy esztendőig beosztott professzor volt tanszékén!) Végig jelentős részt vállalt a szegedi történelemoktatás és történészképzés egészéből. Számatalan bokros teendője mellett sohasem hanyagolta el az érdeklődő hallgatókkal való foglalkozást, a diákköri dolgozatot vagy diplomamunkát írók segítségét, irányítását. A hozzá kapcsolódó, érdeklődő hallgatók érdekében szervezte meg a medievalisztika specializációt (minor szakként), amelyből azután kinőtt vezetésével a PhD-doktori iskola, középkor-kutatásból az első Magyarországon.

Néhány kollégából, az egykori tanítványokból és az éppen akkor keze alatt képződő középkorász növendékekből szervezte meg több mint húsz éve a Szegedi Középkorász Műhelyt, amely összefogta/összefogja a korszak iránt érdeklődő kutatókat, s amely kiadványával a „Szegedi Középkor-történeti Könyvtárral” (amelyből eddig húsz kötet jelent meg) a publikációs lehetőséget is biztosította számukra. Fáradhatatlan, soha nem lankadó szervezőmunkájának köszönhető, hogy Szeged a magyar középkor kutatásának egyik igen jelentős bázisává vált. Tanítványai számosan az ország legkülönbözőbb pontjain tevékenykedve öregbítették az általa szervezett műhely hírnevét, nem véletlen tehát, hogy 2002-ben a pécsi egyetem „Doctor Philosophiae Honoris Causa” címmel ismerte el segítségét.

Sokoldalú képzettsége és ezen szerzteága-zó ismereteinek alkotó felhasználása miatt polihisztorként tisztelték, amit ő – közmondásos szerénységével – rendre elhárított. Pedig a történelemben, középkori latinságban, a mikrofilológiában, a nyelvészetben, régészetben, néprajzban, irodalomtudományban stb. egyaránt otthonosan mozgott. A kutatásban esküdött az ún. komplex módszerre, amely nélkül az egykori élet teljességének megismerése lehetetlen, de vallotta, hogy egy-egy téma kutatásában minden tudományágnak el kell jutnia önállóan lehetőségei végső határáig, s csak ezt követően szabad eredményeit összevetni más szakmák elért eredményeivel. Önmagát az általa használt terminussal „reáltörténésznek” tartotta, azaz szemben azokkal, akik a történelmi adatokban mazsolázva ideájukhoz (konceptiójukhoz) keresnek bizonyítékokat, ő az adatfeltárás lehető teljességére építve az egykori valóságra (realitásra) próbált következtetni. Meggyőződéssel vallotta, hogy a jó kutatónak szeretnie kell a szakmát és ezért áldozatokat is kell hoznia, de elengedhetetlen a szakma alapos ismerete és a rendszeres szakmai tájékozódás is, ugyanakkor alaposan ismerni kell azokat a forráskritikai és tudományos módszertani tényezőket is, amelyek valós eredményekre vezethetnek, (Éppen ezért favorizálta a latintanulást és a segédtudományokban való alapos kiképzést.) Jó diplomáciai érzékkel mindenféle szakmai párbeszédnek híve volt azzal a megszorítással, hogy a bizonyítható tényeket szigorúan külön kell választani a hipotézisektől és a bizonyíthatatlan vélekedésektől. Ezeknek az elveknek az alapján alkotott és hozott létre olyan hatalmas életművet, ami párját ritkítja: haláláig százegy könyve jelent meg (és néhány még kiadásra vár), több mint hatszáz tudományos cikket, tankönyveket, ismeretterjesztő munkákat írt, számos művet szerkesztett, szívesen dolgozott társszerzőkkel is, ha erre mód nyílt. Azt sem szabad elfelejteni, hogy a legújabb

kutatásokat tartalmazó művei közül nem egy idegen (angol, német, francia) nyelven is megjelent.

Évtizedeken át részt vállalt a tudományos minősítésben, a Magyar Tudományos Akadémia és a Szegedi Akadémiai Bizottság, a Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei és Szegedi Csoportja munkájában, az általa szerkesztett kiadványokon túl szerkesztőbizottsági tagja volt a Századok és a Történelmi Szemle folyóiratoknak, a Dél-alföldi Évszázadok könyvsorozatának is. Munkássága elismeréseképpen 1998-ban az Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották.

Pedig nem volt könnyű dolga, amikor a számos fővárosi meghívás ellenére – tisztában lévén döntése minden hátrányával – megmaradt „vidéki tudósak” azzal az elszánással, hogy bebizonyítsa: Szegeden is lehet színvonalasan művelni a magyar középkor kutatását. És nemcsak Szegeden, hanem Szegedért is dolgozott, amit a város számos kitüntetéssel honorált: 1993-ban Szeged Város Alkotói Díjával, 1996-ban a Szegedért Alapítvány Tudományos Díjával, végezetül pedig 1998-ban Szeged Díszpolgárává választva ismerte el a város érdekében kifejtett erőfeszítéseit. Többször említette, hogy ezekre a legbüszkébb, pedig más jelentős kitüntetésekben is részesült az idők folyamán, így: 1981-ben megkapta Az 1300 éves Bulgáriáért adományozott kitüntetést, 1985-ben a Munka Érdemrend Arany Fokozatát, 1986-ban a Kun Géza-díjban, 1994-ben Szent-Györgyi Albert-díjban, 1994-ben Csongrád Megye Alkotói Díjában, 1995-ben pedig Szűcs Jenő-díjban részesült.

Számos vagy inkább megszámlálhatatlan szakmai és közéleti tevékenységet vállalt, amelyek közül nem hagyhatjuk említés nélkül az egyetem irányításában játszott szerepét: 1977–1979 között a Bölcsészettudományi Kar prodékánja, 1979–1982 viszonylatában a szegedi egyetem prorektora volt,

1982–1985 rektorságának időszaka, majd 1987–1990 időintervallumában a kar dékánja tisztét töltötte be, de állt a Történelem Tanszékcsoport, majd Történeti Intézet élén is, s másfél évtizedig vezette a Középkori (1989-től Középkori és Kora Újkori) Magyar Történeti Tanszéket.

Nem lenne teljes a róla alkotott kép, ha mindehhez nem tennénk hozzá, hogy ez a sokoldalú feladatvállalás sohasem ment a magánélet rovására: „Szeretek kirándulni, nagyokat sétálni, próbálok lépést tartani a kortárs szépirodalommal, rendszeresen járok futballmeccsre, vannak barátaim” – vallotta. Példás családi életet élt, s feleségével, aki a biztos háttérrel biztósította számára, három gyermeket felnevelt, ami szintén nem kis teljesítmény a mai világban. Talán nem szentségtörés a gyermekek iránti hajlandóságáról elmondanom egy anekdotát: picike leánnyal egyszer valami munkát vittünk

„Gyuszi bácsinak”. Leánykám szokatlanul hallgatólag volt, csak hazafelé derült ki ennek oka: számára az, hogy „Gyuszi” semmit sem mondott, ő „Nyuszi bácsinak” értette a nevet, és roppant módon csalódott, hogy nem egy valódi zakós, nyakkendőös nyúlápó fogadta. Ezt elmeséltem neki, aztán el is felejtettem. Évekkel később egy pesti konferenciáról, amelyen együtt vettünk részt, küldeni akartam leányaimnak egy tréfás képeslapot. Mikor megírtam, elkérte, s karakterisztikus betűivel alá kanyarintotta: „Nyuszi bácsi”. Ez a lap máig legkedvesebb emlékeink közé tartozik.

Azt, hogy halála mekkora veszteséget jelent, még felmérni sem tudjuk: veszteséget a családnak, barátoknak, a tudománynak, az egyetemnek, az országos és helyi közéletnek, a tanítványoknak, a képzésnek... Csak megtört szívvel sóhajtok: „Requiescat in pace”.

SZEGFŰ LÁSZLÓ

KRISTÓ GYULA PROFESSZOR ÚR EMLÉKÉRE

Rendkívül megrázó annak az embernek a halála, aki oly sok történelem és medievisztika szakos hallgatót inspirálni tudott karizmatikus és nagyszerű tanári egyéniségével. Én, személy szerint is rengeteg kedvet és ösztönzést kaptam kiválóan megtartott, színvonalas előadásain, amelyek minden alkalommal le tudták kötni az összes jelenlevő figyelmét, még az órákon álmodozó szemű hallgatókra is hatással volt.

Engem is többek közt az ő órái és a rendkívüli tudományos igényességgel megírt könyvei készítettek arra, hogy mélyebben és behatóbban foglalkozzak a középkori magyar történelemmel, ezért vettem fel azt a szakot, amit Ő alapított a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, a medievisztika minor szakot. Munkái közül

különösen kiemelném az általa szerkesztett *Szegedi Középkorász Műhely* kiadványait, amelyek kincsek tekinthetők abból a szempontból is, hogy az olvasó primer forrásokkal is megismerkedhet. A diákok nagy haszonnal tudják forgatni könyveit, és ezek által a középkori magyar történelmet több aspektusból is tudják vizsgálni. Itt megemlíteném professzor úr munkáinak gazdag tárházából a *Korai magyar történeti lexikont*, az *Anjou-kori oklevéltárat*, és a *Magyar historiográfia* című művét. A minor szak, és a Magyar Medievisztikai Kutatócsoport elindításával, illetve a középkortörténeti doktori iskola megalapításával Neki köszönhetjük, hogy a középkor iránt érdeklődő fiataloknak lehetőségük van a középkorász szakma beható és tudományos művelésére is.

A többi hallgató nevében is mondhatom, hogy sokat köszönhetünk a professzor úrnak, és hálával tisztelgünk emléke előtt.

Kiadványainkat ajánljuk

PERBÍRÓ JÓZSEF
1956 Szegeden – emlékeimben
(Életrajzi írások)

Perbíró József a Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karának dékánhelyettese volt. Mint vezető elnök részt vett a MEFESZ alakuló ülésén. A kötet a forradalmi Szeged polgármestere (a Városi Forradalmi Nemzeti Bizottság elnöke) életrajzi írásainak második, bővített, javított, fotó- és dokumentummelléklettel ellátott, reprezentatív formátumba szerkesztett kiadása.

PERBÍRÓ JÓZSEF
1956 Szegeden
emlékeimben

ZAKAR PÉTER
Az Esztergomi Érsekség 1848/49-ben

A szerző arra vállalkozott, hogy zömében publikálatlan levéltári források alapján elemezze a főegyházmegye helyzetét a polgári forradalom időszakában. Könyve megismer-tet az érsekség kormányzatával, papságának a forradalomban és a szabadságharcban játszott szerepével, a főegyházmegye gazdaságával, majd a szabadságharc leverését követő megtorlásnak az intézkedéseivel.

Zakar Péter munkája nem pusztán a szakmai közönség számára nyújt újdonságo-kat. A kötetben megdöbbentő emberi sorsokat, továbbá egyház és magyarság, egyház és libe-ralizmus mindnáiig sokat vitatott kapcsola-tát követheti nyomon az olvasó.

A nemzetiségi kérdés Kossuth és kortársai szemében

Legújabb kiadványaink megrendelhetők szerkesztőségünkben. Tel.: 06 62/544-759